

Національний університет кораблебудування
імені адмірала Макарова

Навчально-науковий центр заочної та дистанційної освіти

Кафедра менеджменту

Пояснювальна записка

до дипломної роботи магістра
магістра

на тему **СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА НА ОСНОВІ
ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ
РОСЛИННИЦТВА У ПРИВАТНОМУ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОМУ ПІДПРИЄМСТВІ
«АГРОФІРМА»АВАНГАРД» ЄЛАНЕЦЬКОГО РАЙОНУ
МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

Виконав: студент VI курсу, групи 6431 мз
спеціальності 073 “Менеджмент”

Гараєв Джейхун Рашид Огли
(прізвище та ініціали)

Керівник к.е.н., викладач Матійко Н.О.
(прізвище та ініціали)

Рецензент Петрова О.О.
(прізвище та ініціали)

Миколаїв – 2020 року

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ РИНКОВИХ СТРАТЕГІЙ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ.....	10
1.1. Сутність стратегій розвитку, їх особливості та методичні засади формування	10
1.2. Стратегії управління розвитком аграрних підприємств в сучасних умовах господарювання	17
1.3. Основні напрями досягнення стратегічних цілей розвитку агропромислового комплексу	27
Висновки до розділу 1.....	35
РОЗДІЛ 2. ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА В ПСП «АГРОФІРМА «АВАНГАРД» ЄЛАНЕЦЬКОГО РАЙОНУ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	37
2.1. Організаційна і економічна характеристика господарства та основні економічні показники його діяльності.....	37
2.2. Місце виробництва зернових культур в економіці господарства.....	45
2.3. Ефективність виробництва сільськогосподарських культур та шляхи її підвищення	52
Висновки до розділу 2.....	62
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ПОСИЛЕННЯ КОНКУРЕНЦІЇ	64
3.1. Використання новітніх технологій як фактор підвищення ефективності управління виробництвом сільськогосподарських культур...	64
3.2. Планування і контроль як основні функції стратегічного розвитку підприємства	71
3.3. Управління конкурентоспроможністю виробництва	

	5
сільськогосподарських культур та шляхи її підвищення	85
Висновки до розділу 3.....	99
РОЗДІЛ 4. ОХОРОНА ПРАЦІ.....	101
4.1. Аналіз потенційно небезпечних виробничих чинників у приміщенні бухгалтерії підприємства.....	101
4.2. Можливі причини пожеж у виробничому приміщенні та засоби для їх гасіння.....	109
4.3. Розрахунок природного та штучного освітлення у приміщенні бухгалтерії ПСП «Агрофірма Авангард».....	111
ВИСНОВКИ	116
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	119

ВСТУП

Актуальність теми. Становлення ринкових відносин, формування нових конкурентоспроможних підприємницьких організаційних структур з різними формами власності, загострення конкуренції обумовили сучасний стан розвитку агропромислового комплексу України, пріоритети та напрями його діяльності.

Трансформація вітчизняної економіки передбачає вирішення нових завдань, з якими раніше сільськогосподарські підприємства не стикалися, але розв'язання яких необхідне для успішного їх функціонування. Суттєвим чинником становлення ефективних сільськогосподарських підприємств є формування нової стратегії управління розвитком. Ця потреба обумовлена недосконалою організацією діяльності сільськогосподарських підприємств, їх неадаптованістю до змін у зовнішньому середовищі, невідповідністю якості продукції світовим стандартам, високими витратами виробництва. Лише ті підприємства, у яких стратегія управління розвитком побудована відповідно до сучасних вимог управління, мають можливість вижити та ефективно працювати. Тому проблема вибору стратегії діяльності підприємства є актуальною для економіки України.

Теоретичні та методологічні аспекти формування стратегій підприємств у ринковому середовищі висвітлені у багатьох наукових дослідженнях та публікаціях зарубіжних учених, зокрема І. Ансофа, П. Друкера, М. Портера, А. Томпсона. У дослідження цієї проблеми вагомий внесок зробили українські вчені Б. Андрушків, О. Виханський, Г. Кіндрацька та інші.

Проблемі формування стратегій розвитку АПК України, зокрема сільськогосподарських підприємств, присвятили свої дослідження такі вітчизняні вчені: П. Гайдучкий, М. Дем'яненко, М. Долішній, О. Крисальний, М. Малік, В. Месель-Веселяк, Б. Пасхавер, П. Саблук, О. Шпичак, В. Юрчишин та інші.

Незважаючи на значний науковий доробок учених, охоплено далеко не всю сукупність проблем формування стратегії управління розвитком сільськогосподарських підприємств. Унаслідок цього виникає необхідність поглиблення наукового дослідження цієї проблеми. Все це зумовило визначення теми дослідження і структуру побудови магістерської роботи.

Мета і завдання дослідження. Мета магістерської роботи полягає у дослідженні теоретичних засад, методики і розробці практичних рекомендацій щодо формування стратегії розвитку сільськогосподарського підприємства.

Для досягнення зазначеної мети у магістерській дипломній роботі поставлено такі завдання:

- розглянути сутність стратегій розвитку, їх особливості та методичні засади формування;
- дослідити стратегії управління розвитком аграрних підприємств в сучасних умовах господарювання;
- визначити основні напрями досягнення стратегічних цілей розвитку агропромислового комплексу;
- визначити економічну ефективність виробництва та реалізації продукції рослинництва на досліджуваному підприємстві;
- обґрунтувати доцільність використання новітніх технологій як фактор підвищення ефективності управління виробництвом сільськогосподарських культур;
- обґрунтувати планування і контроль як основні функції стратегічного розвитку підприємства;
- розглянути управління конкурентоспроможністю виробництва сільськогосподарських культур та визначити шляхи її підвищення.

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом дослідження є діяльність та управління розвитком приватного сільськогосподарського підприємства «Агрофірма «Авангард» Єланецького району Миколаївської області.

Предметом дослідження є формування та вибір стратегії управління

розвитком сільськогосподарського підприємства на основі підвищення ефективності виробництва продукції рослинництва.

Методологічною та теоретичною основою дослідження є сучасна теорія ринкової економіки. Як джерела інформації використовувалися матеріали статистичної звітності, науково-методична література, дані бухгалтерського та управлінського обліку.

Поставлені в магістерській дипломній роботі завдання вирішувалися за допомогою методів: діалектичного та абстрактно-логічного – при вивченні теоретичних узагальнень, визначенні проблем розвитку і ефективного виробництва продукції рослинництва в сільськогосподарських підприємствах; монографічного – при дослідженні економічної ефективності господарської діяльності сільськогосподарського підприємства; графічного – при відображенні обсягів виробництва продукції рослинництва; економіко-статистичного з застосуванням аналітичних групувань – при відображенні обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, рівня урожайності вирощування різних культур.

Положення роботи, що визначають її наукову новизну і виносяться на захист, полягають в удосконаленні ефективності новітніх інтенсивних технологій, які враховують параметри природного середовища та особливості вирощування сільськогосподарських культур.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості впровадження отриманих результатів досліджень у практичну діяльність сільськогосподарських підприємств.

Апробація результатів магістерської дипломної роботи. Основні результати магістерської роботи представлені на Всеукраїнській науково-практичній Інтернет-конференції «Економічна система України: стан, проблеми, перспективи» (м. Херсон, ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет», 24-25 жовтня 2019 р.).

Публікації. Основні положення та результати дослідження викладені у 1 науковій праці.

Структура та обсяг магістерської роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаної літератури, який включає 70 найменувань. Робота викладена на 128 сторінках основного тексту, містить 23 таблиці і 9 рисунків.

Перший розділ роботи присвячено узагальненню теоретичних засад формування ринкових стратегій в сільському господарстві, а саме сутності стратегій розвитку, їх особливостей та методичних засад формування.

У другому розділі роботи проаналізовано організаційно-економічні та умови функціонування досліджуваного підприємства, здійснено оцінку стану економічного управління підприємством.

У третьому розділі роботи запропоновано напрями удосконалення стратегії розвитку підприємства в умовах посилення конкуренції, зокрема обґрунтовано доцільність використання новітніх технологій як фактор підвищення економічної ефективності виробництва сільськогосподарських культур, планування і контроль як основні функції стратегічного розвитку підприємства. Також запропоновано шляхи підвищення конкурентоспроможності виробництва сільськогосподарських культур.

У четвертому розділі роботи розглянута нормативно-правова база з охорони праці. Визначені шкідливі й небезпечні фактори у виробничому приміщенні бухгалтерії підприємства, а саме шум, пожежонебезпека, електронебезпека, невідповідність санітарно-гігієнічним нормам параметрів мікроклімату, рівень освітленості. Розглянуто засоби та заходи усунення шкідливої дії цих чинників. Розглянуто можливі причини пожеж у виробничому приміщенні бухгалтерії підприємства та засоби для їх гасіння. У розрахунковій частині виконано розрахунок природного штучного освітлення у приміщенні бухгалтерії.

У висновках містяться підсумкові узагальнені результати проведеного дослідження, надані практичні рекомендації, які можуть використовуватись в діяльності сільськогосподарських підприємств.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ РИНКОВИХ СТРАТЕГІЙ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

1.1. Сутність стратегій розвитку, їх особливості та методичні засади формування

Спочатку термін *strategos* відносився до ролі людини (командувача армією). Згодом слово набуло нового змісту – «мистецтво військового командування», тобто йшла мова про психологічні і поведінкові навички, необхідні для виконання ролі командувача. На час Перикла (450 р. до н.е.) цим словом стали позначати будь-які навички управління (адміністративний талант, ораторську майстерність, силу) [10]. А до часу Олександра Македонського (330 р. до н.е.) Термін означав уміння організувати сили для перемоги над супротивником і створювати єдину систему всеосяжного управління. У сучасному світі під поняттям стратегія найчастіше розуміють політику, що реалізує організація, і яка представляє собою набір можливих рішень [60].

У економічних словниках наведені наступні визначення економічної стратегії:

- «мистецтво керівництва, загальний план ведення роботи виходячи з ситуації діяльності на даному етапі розвитку» [5];
- «довготривалі, найбільш принципові, важливі установки, плани, наміри уряду, адміністрації регіонів, керівництва підприємств у відношенні виробництва, доходів і витрат, бюджету, податків, капіталовкладень, цін, соціального захисту».

Поняття стратегії увійшло в термінологію управлінських наук, з'явилися такі поняття, як «стратегічне планування», «стратегічне управління», «стратегічний менеджмент». Багато вчених, як вітчизняних так і зарубіжних, в різні часи давали визначення поняттю «стратегія». Концепцію стратегії вперше було розроблено в 60-ті роки такими вченими, як І. Ансоффом,

А. Чандлером. Власне вони дали визначення основних положень стратегічного планування. Сутність поняття стратегія змінювався під впливом економічного розвитку суспільства. Стратегією почали вважати не тільки здійснення правильного управління ресурсами, але й правильне визначення напрямів діяльності на ринку. Все частіше стратегією вважали план дій для перемоги над конкурентами, завдяки застосуванню комплексу дій.

На сьогоднішній день існує велика кількість визначень поняття стратегія, оскільки трактують його залежно від об'єкта і предмета своїх досліджень в залежності від конкретної формальної ситуації, і це свідчить про значну увагу до цього поняття. Щоб краще розібратися із сутністю поняття стратегія, необхідно детальніше ознайомитися з його трактуванням різними авторами, адже у своїх працях науковці дають різні визначення терміну стратегія.

Досить популярним визначенням цього поняття серед вітчизняних фахівців є визначення, дане І. Ансоффом. На його думку стратегія – це набір правил для прийняття рішень, якими керується організація у своїй діяльності [2]. Г. Мінцберг розглядає стратегію як патерн, або план, що інтегрує головні цілі організації, її політику і дії в якоесь узгоджене ціле [40].

Б. Карлоф визначає стратегію як узагальнюючу модель дій, необхідних для досягнення поставлених цілей шляхом координації та розподілу ресурсів компанії [33]. М. Портер вважає, що стратегію варто розглядати як спосіб реагування на зовнішні можливості й загрози, внутрішні сильні та слабкі сторони [42]. На думку В. Винокурова стратегія – це система управлінських рішень, що визначають перспективні напрямки розвитку підприємства, сфери, форми і способи його діяльності в умовах навколишнього середовища і порядок розподілу ресурсів для досягнення поставлених цілей [7].

С. Покропивний дає визначення, що стратегія – це генеральна комплексна програма дій, що визначають пріоритетні для підприємства проблеми, його місію, головні цілі та розподіл ресурсів для їх досягнення. За своїм змістом стратегія є довгостроковим плановим документом, результатом

стратегічного планування [21].

У своїй праці П. Дойль розглядає стратегію як комплекс прийнятих менеджментом рішень з розміщення ресурсів підприємства та досягнення довгострокових конкурентних переваг на цільових ринках [16]. Як би ми не визначали стратегію, нам не втекти від головного питання: а з чим має справу стратегія? Багато авторів, відповідаючи на це запитання, починають міркувати про алокацію ресурсів. Але питання, які ресурси підлягають розподілу і з якими цілями? Ми можемо, наприклад, запланувати скорочення числа цвяхів в підшвах солдатських чобіт в армії, або ж корпорація може застосувати схему, згідно з якою на ринок будуть просуватися товари тільки чорного кольору. Однак навряд чи такі рішення заслуговують назви стратегії.

Можна сказати, що «стратегія» має справу з найбільш важливими питаннями, а «тактика» займається деталями (точніше, «тактика вчить, як використовувати військові сили в боях, а стратегія – як використовувати самі битви для досягнення військових цілей». З цих позицій число цвяхів або колір машин – це, звичайно ж, деталі. Проблема ж у тому, що в перспективі деякі деталі можуть виявитися «стратегічними». І справді, однією з причин, по якій Генрі Форд програв свою битву з General Motors, полягала в тому, що він відмовився від випуску автомобілів будьякого іншого кольору, крім чорного [42].

За влучним зауваженням Р. Румельта, «що для однієї людини стратегія, то для іншого, тактика, а тому стратегія залежить від того, на якому стільці ви сидите». Важливо також і те, коли ви сидите на цьому стільці. Те, що сьогодні виглядає як тактика, завтра цілком може виявитися стратегією [49]. Стратегії притаманні такі риси:

- спрямованість у середньострокові та довгострокові перспективи;
- орієнтація на розвиток ключових, визначальних для системи цілей, від досягнення яких залежить її виживання, соціально-економічний прогрес;
- органічне узгодження намічених цілей з обсягом та структурою ресурсів для їх досягнення, як наявних, так і перспективних;

- урахування впливу на об'єкт планування багатьох зовнішніх факторів і розробка заходів, що послаблюють дію негативних чинників, а також посилюють дію позитивних для успішного вирішення стратегічних завдань системи;

- здатність передбачати зміни зовнішнього та внутрішнього середовища і пристосувати до них процес його функціонування.

Щоб дати визначення стратегії розвитку необхідно розуміти, що мається на увазі під розвитком. Розвиток передбачає рух від простого до складного, від нижчого до вищого, процес оновлення, рухи по висхідній лінії, від старого до нового, більш високого якісного стану, народження нового, відмирання старого на противагу розпаду, регресу, деградації. Основна особливість, що відрізняє розвиток від інших динамічних процесів, наприклад, від процесу зростання, є якісна зміна в часі змінних, які характеризують стан системи, що розвивається (стосовно росту зазвичай говорять лише про їх кількісну зміну, причому ця якісна зміна носить стрибкоподібний характер [12].

Отже, до стратегій управління розвитком вчені-економісти відносять стратегію росту, яка притаманна молодим організаціям, які бажають у найкоротші терміни зайняти лідируючі позиції. Існують три основні альтернативи стратегії росту: прискорений (концентрований), інтегрований і диверсифікований ріст. У зарубіжній та вітчизняній науковій літературі перелічені стратегії називаються базисними (еталонними) стратегіями розвитку підприємства [13].

Російські науковці Л.Г. Зайцев, С.А. Соколова М.І. Павлова виділяють три основні види стратегій розвитку: стратегія стабільності, стратегія зростання, стратегія скорочення [27]. Вчені-економісти вважають, що стратегія розвитку – це властивість стратегії підприємства, яку вона може мати не у будь-який момент діяльності, а тільки при наявності певних умов. Вважається, що концептуально стратегія розвитку – це стратегія, яка спрямована на досягнення цілей розвитку. А цілі розвитку можна ставити тільки у певних сприятливих для цього умовах.

Проаналізувавши роботи вчених, які займалися питанням стратегії розвитку підприємства ми дійшли висновку, що не існує конкретних підходів до класифікації стратегій розвитку. Такі вчені, як В.А. Рульєв, С.О. Гуткевич, а також В.Д. Дорофєєв, умовно поділяють стратегії на дві групи: стратегії функціонування Ознаки стратегії розвитку Інтенсивний розвиток Сприятливий мікро- та макроклімат Спрямованість на досягнення цілей розвитку Наявність достатнього рівня НТП (лідерство в зниженні витрат, диференціація та фокусування); стратегії розвитку (росту, обмеженого росту, скорочення та комбінування) [48].

До стратегій розвитку відносять стратегію росту, яка поділяється на: стратегію прискореного (концентрованого) росту; інтегрованого росту; диверсифікованого росту. Наведені стратегії у зарубіжній і вітчизняній літературі називаються базисними або еталонними стратегіями розвитку організації. Стратегія обмеженого росту являє собою стратегічну альтернативу, що характеризується цілями, встановленими на рівні минулих досягнень з урахуванням інфляції.

Куденко М.В. у своїй роботі пропонує наступні види стратегій розвитку: основну, що включає в себе стратегії зростання, підтримання, догляду, комбіновану; конкурентну (містить в собі стратегії зниження цін, диференціації, концентрації) та функціональну стратегію підприємства [35].

Варто зазначити, що грамотно вибудована стратегія є дуже значущим механізмом управління. Але, з іншого боку, існування «ідеальної» стратегії неможливо. По-перше, неможливо розробити «єдину» стратегію для всіх підприємств чи галузей економіки, так як стратегія розвитку повинна враховувати унікальні особливості, від яких будуть залежати не тільки масштаби стратегічних заходів, а й механізми розвитку, закладені в стратегію. По-друге, з плином часу відбуваються серйозні зміни, як у внутрішній, так і в зовнішньому середовищі, що також вимагає внесення змін, часто кардинальних, в стратегію розвитку.

Незважаючи на таку унікальність кожної стратегії розвитку, в сучасній

науці виділено ряд основних видів стратегій, найбільш оптимальних для реалізації в певних умовах, що, безсумнівно, полегшує і впорядковує процес формування стратегії розвитку. На даному етапі розвитку стратегічного управління формування стратегії розвитку ґрунтується, передусім, на виборі з декількох альтернативних варіантів стратегій. При цьому кожен з розглянутих варіантів формується сценарним методом, або на основі стандартних рішень для широко поширених ситуацій.

Найбільш повно питання методів формування стратегії підприємства розглянуто вченими Гарвардської школи (М. Портер, К. Прахалад, К. Ендрюс, Г. Хемел), яка і сьогодні залишається лідером в цьому напрямку [42]. Запропонований К. Ендрюсом SWOT-аналіз передбачає формування стратегії на основі оцінки впливу таких факторів, як сильні сторони, слабкі сторони, можливості та загрози.

М. Портер розглядав процес формування стратегії з точки зору конкурентної позиції підприємства, заснованої на аналізі п'яти сил конкуренції, який дає розробнику уявлення про сильні і слабкі позиції підприємства на ринку і найбільш вигідної позиції [42]. К. Прахалад і Г. Хемел розглядали процес формування стратегії як виявлення унікальних властивостей і розробку заходів на підтримку і зміцнення цієї унікальності [65].

При цьому всі методи формування стратегії ґрунтуються на аналізі внутрішнього і зовнішнього середовища. Це не дивно, оскільки саме потенціал та ринкові умови економіки визначають можливі шляхи розвитку. Процес формування стратегії розвитку можна розділити на три етапи. На першому етапі визначаються основні орієнтири розвитку, формується цілі, які необхідно досягти. Другий етап включає в себе збір та аналіз інформації, визначення можливостей і обмежень, виявлення сильних і слабких сторін. На третьому етапі визначаються більш чіткі цілі [64].

Стратегічне планування включає в себе розробку базового варіанту стратегії розвитку, а також основних альтернативних варіантів. Потім

розроблені варіанти аналізуються, і вибирається найбільш оптимальний з них, або ж розробники повертаються до попереднього етапу, якщо жоден із запропонованих варіантів не був прийнятий. Після затвердження стратегії розвитку починається етап її реалізації, однак розробка стратегії на цьому не повинна закінчуватися, необхідно проводити постійне її коригування з урахуванням що виникли зміни, і при необхідності оперативно підготувати новий варіант стратегії розвитку, заклавши в нього пов'язаний перехід від старого варіанту [66].

В існуючих наукових розробках найбільший наголос робиться на такі етапи як аналіз внутрішнього і зовнішнього та «стратегічний вибір». Це, по-перше, зумовлено тим, що формування місії, цілей і варіантів стратегічного розвитку більшою мірою творчий процес і залежить від інтересів розробника, його досвіду і інтуїції, по-друге, аналіз ситуації є основою майбутньої стратегії розвитку і великою мірою визначає її [67].

Однак, саме етап «стратегічне планування» в силу своєї унікальності і творчої спрямованості разом з етапом «стратегічний вибір» є на сьогоднішній день найбільш проблемною ділянкою процесу формування стратегії розвитку. Стратегічне планування за своєю суттю спрямоване на управління змінами, з майбутнього в сьогодення і покликане дати відповідь на запитання: «яким чином можна досягнути поставлених цілей». Результатом стратегічного планування є стратегічний план, який визначає головні завдання, кроки та ресурси, необхідні для досягнення стратегічних цілей з визначенням виконавців та термінів.

Такий підхід дозволяє інакше поглянути на процес стратегічного планування і стратегічного вибору, певною мірою спростивши і алгоритмізувавши його. Отже, відповідно до поставленого завдання ми проаналізували існуючі різноманітні погляди щодо визначення стратегії. Було розглянуто підходи до визначання сутності стратегії розвитку.

Отже, стратегія розвитку – це стратегія, яка направлена на досягнення цілей розвитку.

1.2. Стратегії управління розвитком аграрних підприємств в сучасних умовах господарювання

Останніми роками вітчизняні та закордонні науковці приділяють значну увагу впровадженню стратегій на різних рівнях управління та планування економікою країни, регіону, підприємства чи навіть домогосподарства. Здебільшого теоретичні аспекти стратегічної діяльності розглядаються з точки зору промислових гігантів, фінансових та державних установ і лише в окремих випадках досліджують пріоритетність стратегічного розвитку сільського господарства.

Економічна ситуація в Україні в умовах переходу до ринку різко актуалізує проблему застосування методів стратегічного управління та планування для сільськогосподарських підприємств різних форм власності, на підставі яких можна сформулювати ефективну стратегію управління їх розвитком. Формування стратегії передбачає визначення мети та стратегічних цілей діяльності, дослідження та аналіз сильних і слабких сторін діяльності підприємств, оцінку напрямів діяльності сільськогосподарських підприємств, аналіз зовнішнього середовища, визначення альтернативних шляхів розвитку, вибір стратегії та розроблення плану з реалізації та оцінки стратегії [15].

Зазначені етапи відзеркалюють необхідний цикл робіт для формування стратегії розвитку сільськогосподарського підприємства в умовах ринкової трансформації економіки України. Перелік та послідовність робіт, які визначають зміст кожного з цих етапів, викладений у дисертації.

Для забезпечення виживання та розвитку сільськогосподарських підприємств в умовах переходу вітчизняної економіки до ринку основним підґрунтям для формування стратегії діяльності повинно стати досягнення конкурентних переваг підприємства. Класифікація стратегії бізнесу за М. Портером, виокремлює три основні групи – лідерство за цінами, диференціація і фокусування. Кожна з цих стратегій характеризує певний

спектр функцій для сільськогосподарських підприємств при виробництві продукції. У реферованому розділі показано, що їх системний аналіз і застосування сприяє зміцненню позицій виробників на ринку сільськогосподарської продукції. Визначаючи свою економічну поведінку, сільськогосподарські підприємства повинні враховувати такі чинники, як якість вирощуваних культур, ціна реалізації, смаки та уподобання покупців, виробничі потужності, технологічні переваги, рівень витрат, обслуговування тощо.

Концепція побудови стратегічного управління в сільськогосподарських підприємствах і, зокрема, процесу формування і реалізації конкурентних стратегій, істотно відрізнятиметься від тих підходів, які використовуються в промисловості. Методологія процесу формування конкурентних стратегій саме у аграрних підприємствах має бути сформована із сукупності специфічних методів та принципів прийняття управлінських рішень в області формування і реалізації конкурентних стратегій [17].

При побудові таких конкурентних стратегій у сільському господарстві необхідно враховувати варіанти практичної реалізації управлінських рішень для досягнення цілей, що дозволяють підприємству оптимально використовувати існуючий конкурентний стратегічний потенціал і залишатися у конкурентному середовищі. Це пояснюється наявністю специфічних умов діяльності вітчизняних аграрних підприємств. Аналізуючи специфіку сільськогосподарського виробництва констатуємо, що кожна особливість пов'язана з низкою проблем виробничого, управлінського, соціально-економічного характеру. Для розробки відповідної методологічної бази формування і реалізації стратегій, доцільно систематизувати особливості сільськогосподарського виробництва із орієнтацією на специфічні умови його здійснення.

Так, узагальнимо специфічні особливості діяльності сільськогосподарських підприємств в сучасних умовах господарювання:

1. Наявність і вплив природно-кліматичних факторів.

2. Задоволення соціальних потреб продуктами харчування.
3. Пролонгований виробничий цикл.
4. Багатофункціональне виробництво сільськогосподарської продукції і його диверсифікація.
5. Недосконалість нормативно-правового забезпечення функціонування аграрних підприємств та політична нестабільність.
6. Трансформаційні і циклічні зміни у функціонуванні АПК.

На основі проведеного узагальнення своєрідних умов функціонування сільськогосподарських підприємств неможливо оминати увагою і актуальні проблеми їх господарювання, так як це важливий напрям дослідження формуванні конкурентних стратегій на перспективу [26].

Огляд наукової літератури, а також результати аналізу специфічних умов діяльності сільськогосподарських підприємств дозволили сформулювати як спільні принципи формування і розвитку конкурентних стратегій, так і специфічні, такі, що відображають особливості аграрної сфери. До спільних принципів ми пропонуємо віднести:

- принцип єдності управління;
- принцип виділення стратегічних зон господарювання;
- принцип спрямованості конкурентних стратегій;
- принцип системності і ефективності.

З метою вирішення значущих і перспективних завдань, необхідно виділити структурні елементи системи стратегічного управління на мікрорівні та корпоративні (на рівні диверсифікованого підприємства), конкурентні і операційні (функціональні) стратегії. Модель системи стратегічного управління сільськогосподарським підприємством може бути побудована з врахуванням принципу ієрархічності в системному підході. За допомогою реалізації вищевказаного принципу існує можливість ранжування, функціонально впорядкованого ділення системи на супідрядні частки, підсистеми та елементи.

Система стратегічного управління сільськогосподарським

підприємством ефективною і корисною буде на мікрорівні (тобто для суб'єктів господарювання аграрної сфери), тоді як на макрорівні структура системи буде іншою. Для оцінки конкурентоспроможності і обґрунтування конкурентних переваг доцільно розглядувати сільськогосподарське підприємство як систему, елементи якої виступають процесами (постачання, виробництва, реалізації продукції), і як взаємозв'язок між цими процесами – відлагоджена взаємодія процесів, при здійсненні яких результати діяльності одного процесу використовуються як фінансові ресурси (грошові надходження) для іншого.

Таким чином, сільськогосподарське підприємство може бути представлене складною взаємодоповнюючою системою взаємодії на систематичній основі усіх процесів його функціонування (виробництва, і реалізації продукції, відтворення основних фондів). Використання системного підходу при розробці і реалізації конкурентних стратегій в сучасному вигляді можна представити як: 1) дослідження зовнішнього середовища суб'єкта господарювання і прогнозування його у майбутньому; 2) аналіз внутрішнього середовища суб'єкта господарювання; 3) визначення стратегічної конкурентної мети, що погоджується з корпоративною стратегічною метою, а також визначення стратегічних конкурентних завдань; 4) аналіз стратегічних альтернатив; 5) формування базової стратегії конкуренції; 6) реалізація стратегічних рішень; 7) оцінка ефективності реалізації стратегії і її коректування [35].

Запроваджуючи системний підхід при розробці і реалізації конкурентних стратегій, перш за все потрібно детально проаналізувати мінливість і гнучкість зовнішнього і внутрішнього середовищ, для визначення конкретних завдань і пошуку варіантів їх вирішення. Враховуючи специфічні особливості видів середовищ необхідно використовувати індивідуальний підхід до кожного з них, однак у загальній системі висновків результати аналізу їх повинні гармонійно доповнювати одні одних, оскільки процедури аналізу зовнішнього і внутрішнього

середовищ взаємозв'язані.

Проте, інформаційна база і особливості аграрної сфери дають можливість розглядати середовища на мікро- і макрорівнях не залежно один від одного. Треба відзначити, що внутрішнє середовище кожного сільськогосподарського підприємства, на відміну від зовнішнього, є доволі індивідуальним індикатором на зміни у процесі його функціонування. Тому, аналізуючи внутрішню ситуацію на підприємстві, необхідно детально визначити слабкі і сильні сторони кожного суб'єкта господарювання аграрної сфери із його врахуванням конкурентних переваг і загальною оцінкою фінансового стану [43].

У стратегічному управлінні сільськогосподарського підприємства аналіз внутрішнього середовища проводиться по рівнях ухвалення управлінських рішень і розробки стратегії. В даний час процес диверсифікації сільськогосподарського виробництва активно розвивається. При виборі стратегії акцент в аналізі перенесений з внутрішніх на зовнішні умови функціонування підприємства. При такому аналізі береться до уваги первинний елемент системи стратегічного управління (стратегічна зона (сегмент ринку чи позиція, на який підприємство має або бажає мати вихід)).

Стратегічна зона господарювання характеризується як певним видом попиту, так і певною технологією виробництва продукції і виступає одиницею аналізу внутрішнього середовища. Таким чином, перший етап виділення стратегічної зони господарювання сільськогосподарських підприємств передбачає визначення потреб покупців, другий – вибір технології виробництва продукції, а третій – визначення групи споживачів, на яких орієнтоване виробництво сільськогосподарської продукції [45].

Як відмічається у Стратегії розвитку аграрного сектору економіки (на період до 2020 року), першочерговість уваги до аграрного сектору зумовлюється незамінністю сільськогосподарської продукції та продовольства в життєдіяльності людини і суспільства, його винятковою соціальною значимістю.

Аграрний сектор України з його базовою складовою, сільським господарством є системоутворюючим в національній економіці, що формує фактори збереження суверенності держави – продовольчу та у визначених межах економічну, екологічну та енергетичну безпеку держави, забезпечує розвиток технологічно пов'язаних галузей національної економіки, утворює ринок сільськогосподарської продукції та продовольства. Український аграрний сектор з потенціалом виробництва, що значно перевищує потреби внутрішнього ринку, є ланкою, що на даному етапі може стати локомотивом розвитку національної економіки, дати імпульс інвестиційному, технологічному та соціальному піднесенню у державі [44].

Нині, все це можливо при вмілому та ефективному використанні сучасних методів управління. При цьому не знімається завдання раціонального використання потенціалу аграрного підприємства в поточній діяльності, але винятково важливим стає здійснення такого управління, яке б забезпечило адаптацію організації до середовища, що швидко змінюється. Прискорення змін у середовищі діяльності, поступове насичення вітчизняного ринку, поява нових запитів і зміна позиції споживачів, зростання конкуренції за ресурси, глобалізація бізнесу, поява нових можливостей для розвитку, пов'язаних з досягненнями сучасних технологій, розвиток інформаційних мереж – ці чинники привели до зростання значення стратегічного управління й необхідності його використання в практичній діяльності вітчизняних аграрних підприємств.

Специфіка діяльності аграрних підприємств в ринкових умовах вимагає продовження досліджень у напрямку формування й вибору стратегій розвитку. Проблеми стратегічного управління розвитком підприємств займають все більше місця в теоретичних дослідженнях і практичній діяльності менеджерів. Однією з самих недосліджених є проблема побудови адаптованих до національних умов України організаційно-економічних і управлінських механізмів формування і реалізації стратегії розвитку підприємства [53].

Аналізуючи наукові роботи більшості зарубіжних і вітчизняних вчених, бачимо, що максимізація прибутку не може бути єдиним критерієм розвитку підприємства. Варто ще раз згадати вислів Р.М. Гранта: «Прибуток для бізнесу – все одно як дихання для життя. Без дихання життя неможливе, але воно не є ціллю життя. Прибуток – важливий для корпорації, але не є способом її існування».

Саме тому в сучасному стратегічному менеджменті домінує багатоцільовий підхід: задоволення інтересів власників капіталу та споживачів продукції є стратегічними економічними цілями підприємства.

В Україні протягом останнього десятиліття, з урахуванням впливу кризи на економіку в цілому, більшість аграрних підприємств, змушені були застосувати захисну очікувальну стратегію управління, направлену на збереження ролі і впливу підприємства на ринках збуту продукції. Відсутність комплексного підходу при обґрунтуванні та визначенні пріоритетних напрямів стратегій розвитку, приводить до поразки аграрних підприємств в конкурентній боротьбі. Подолання спаду в українській економіці напряду залежить від того, як скоро будуть засвоєні та використовуватися в практичній діяльності передові методи стратегічного управління.

На що в сучасних умовах керівникам, менеджерам слід звернути увагу та з чого починати? Перш за все слід визначити для себе, що таке стратегія? Існує багато трактувань стратегії. Найбільше нам імпонує визначення за А. Стріклендом та А. Томпсоном, тобто стратегія як план управління підприємством, спрямований на зміцнення його позицій, задоволення потреб споживачів і досягнення поставлених цілей [60].

При розробці, обґрунтуванні вибору стратегії, керівникам аграрних підприємств слід розуміти, що повинен бути використаний комплексний системний підхід, адже стратегія, як комплексний план підприємства на перспективу має ієрархічну будову.

В залежності від типу підприємства (багатопрофільного чи

вузькопрофільного), стратегія може мати чотири чи три рівні, до якої входять:

1. Корпоративна (загальна) стратегія, що одночасно є портфельною.
2. Конкурентні (ділові, бізнесові) стратегії.
3. Функціональні стратегії.
4. Операційні стратегії.

У вузькопрофільному підприємстві стратегія має три рівні, в якій корпоративна стратегія є одночасно конкурентною (діловою, бізнесовою).

Під час вибору стратегії із альтернативних, менеджерам, керівникам підприємств і організацій слід брати до уваги значну кількість чинників щодо самого підприємства, а також середовища, в якому воно працює. До чинників варто віднести: цілі підприємства, пріоритети його власників, фінансовий, виробничий кадровий, трудовий потенціал підприємства, розмір підприємства, на якій стадії життєвого циклу воно знаходиться, його конкурентні переваги, фактор часу, ступінь залежності від зовнішнього середовища.

Провівши SWOT-аналіз діяльності конкретного аграрного підприємства, сформувавши відповідну інформацію про наявні слабкі місця, шляхи уникнення можливих загроз виробничо-фінансової діяльності підприємства, виявлення внутрішніх можливостей, потужностей та ресурсів підприємства, а також вплив факторів зовнішнього середовища, їх силу, масштабність і значущість, дана інформація повинна бути використана при проведенні оцінки та виборі стратегічних зон господарювання і стратегії розвитку конкретного аграрного підприємства [61].

У світовій практиці виокремлюють три основних види стратегій розвитку підприємства, кожний з яких повністю обґрунтований специфікою виробництва:

1) стратегія зростання (розвитку) відображає намір підприємства збільшувати обсяги продажу, прибутку, капіталовкладень, закріпити та утримувати позиції лідера, мати свої унікальні конкурентні переваги;

2) стратегія стабілізації (сталості) характеризує прагнення підприємства зберегти досягнуті обсяги виробництва в умовах суттєвої нестабільності обсягів продажу і прибутку, досягти ринкової рівноваги, збільшити ринкову частку, максимізувати прибуток;

3) стратегія виживання – оборонна стратегія в умовах глибокої кризи діяльності підприємства. Основна ціль даної стратегії – уникнення ймовірності банкрутства, забезпечення беззбитковості виробництва.

Для більшості сільськогосподарських підприємств України бажано застосувати стратегію зростання, хоча більшість підприємств використовують стратегію виживання [62].

Для кожної стратегії розроблюють відповідний комплекс дій з її реалізації. Наприклад, для стратегії виживання керівництву аграрного підприємства слід розробити дієві заходи по забезпеченню високого рівня продуктивності; організації дієвої ефективної системи матеріального і морального стимулювання працівників; використання ресурсозберігаючих технологій; мінімізувати собівартість виробництва; скоротити збиткові напрями діяльності; дотримуватися агротехнологічних вимог ведення землеробства та скотарства та інше.

Для стратегії стабілізації керівництву аграрного підприємства слід активізувати маркетингову діяльність, періодично проводити моніторинг ринку, стимулювати збут та постійно співпрацювати з офіційними дилерами; диференціювати виробництво у напрямі підвищення якості продукції; збільшувати масштаби виробництва; застосовувати збутову кооперацію; техніко-технологічну модернізацію; поглиблювати спеціалізацію та концентрацію виробництва [55].

Для стратегії зростання бажано удосконалювати й активізувати апробацію нових перспективних напрямів діяльності, виробництво унікальної для даного ринку продукції; диверсифікувати виробництво; проводити та впроваджувати у виробництво результати науково-дослідної діяльності, створювати інформаційні центри; реалізовувати інвестиційні

проекти; поліпшувати якісний склад працівників, сприяти підвищенню кваліфікації, матеріального стимулювання; впроваджувати органічне землеробство.

Реалізація стратегії неможлива без стратегічного контролю, прогнозування та коригування у відповідності до цілей та змін зовнішнього середовища. Визначивши загальну ідею розвитку конкретного аграрного підприємства, тобто окресливши логіку майбутнього руху, використовуючи SWOT-аналіз, керівництву підприємства слід побудувати функціональні стратегії реалізації загальної ідеї. Для цього слід виділити усі проблеми та переваги, які має конкретне аграрне підприємство та напроти кожної з них вказати найбільш загальні рішення. Потім ці рішення деталізувати за функціональними напрямками: виробництво, фінанси, маркетинг, кадри, організаційна культура [31].

Розроблені таким чином функціональні стратегії лише дозволяють швидше та раціональніше досягти загальної мети підприємства: прибутковості, високого рівня культури, професіоналізму управління.

Ефективність функціональних стратегій залежить від правильно сформованих та реалізованих в практичній діяльності операційних стратегій, тобто вузьких стратегій для основних структурних підрозділів підприємства, що не є самостійними.

Реалізація обраної стратегії передбачає діяльність керівництва, що спрямована на модернізацію, в разі необхідності, системи управління, приведення її до відповідності зі стратегічними цілями організаційної структури підприємства, виділення необхідних ресурсів, а також підготовку персоналу. Іншими словами, стратегічний менеджмент формується таким чином, щоб допомогти керівництву організації передбачати тенденції розвитку бізнесу, відслідковувати зовнішній вплив на організацію [14].

Управління реалізацією стратегії передбачає визначення завдань, встановлення їх пріоритетності відповідно до значущості для реалізації стратегії, строків їх здійснення, відповідальних виконавців із зазначенням

їхніх прав та повноважень, контрольних показників та форм контролю.

Вся діяльність сільськогосподарських підприємств мусить обов'язково базуватися на точному і вивіреному знанні потреб цільового ринку і споживчого попиту, оцінці та врахуванні умов виробництва в найближчий час і на перспективу. Формування стратегії розвитку аграрних підприємств повинно ґрунтуватися на: забезпеченні перманентного підвищення якості продукції, її привабливості для споживача; оптимізації пропозиції товарів і доступних споживачеві цін; створенні ефективної збутової мережі на основі стабільних контактів з посередницькими торговими фірмами та агенціями; врахування національних особливостей та специфіки запитів споживачів у різних регіонах [19].

Кожне конкретне аграрне підприємство може використати велику кількість ймовірних альтернативних стратегій. Стратегічний розвиток підприємства – складне багатопланове й багатоаспектне явище.

1.3. Основні напрями досягнення стратегічних цілей розвитку агропромислового комплексу

Формування принципово нової системи управління підприємствами аграрного сектору економіки є надзвичайно важливою проблемою, що напряду пов'язана з поступальним розвитком економіки України на ринкових засадах. Становлення та розвиток такої системи відбуватиметься лише за наявності адекватного та ефективного методологічного та теоретичного підґрунтя [24].

Розвиток ринкових відносин в Україні відзначається суттєвими інституційними змінами, пов'язаними із розширенням сучасної інфраструктури, якісними змінами відносин власності, значною тривалістю реформування в економічній системі, зростанням впливу зовнішніх, у тому числі глобальних чинників на результати діяльності підприємств. У

кризовому стані перебуває агропромисловий комплекс – найбільший і найважливіший сектор національної економіки, який має відігравати стабілізуючу роль у функціонуванні економічної системи країни. Найважливіше місце в АПК посідає сільське господарство, яке розвивається нестабільно внаслідок частих змін загальнодержавних програм й відсутності довготермінової узгодженої державної стратегії розвитку, змін законодавчої бази, неузгодженості урядових рішень щодо діяльності та управління господарюючими суб'єктами.

Для досягнення визначених цілей передбачається реалізація наступних пріоритетних завдань: Підвищення економічного потенціалу агроєкосистем шляхом використання таких системоутворюючих факторів, як підвищення родючості ґрунтів, зниження хіміко-техногенного навантаження на екоценози, зростання їх адаптивних властивостей, використання сортів рослин і технологій їх вирощування, що забезпечують найвищу окупність ресурсів [36].

Підвищення родючості ґрунту забезпечуватиметься за рахунок запровадження комплексу організаційно-технологічних заходів, що включає:

- структуру посівних площ, що адаптована до ґрунтово-ландшафтних елементів і науково обґрунтованих сівозмін;
- розширення робіт з хімічної меліорації закислених та засолених ґрунтів;
- підвищення ефективності використання меліорованих земель на інноваційній основі;
- протиерозійні заходи постійної дії – гідротехнічні, культуртехнічні, агротехнічні та лісомеліоративні; – консервацію середньо- і сильноеродованих земель із наступним їх залуженням або залісненням;
- орієнтацію на органічні системи удобрення, значний ріст виробництва та внесення гною;
- підвищення ефективності застосування мінеральних добрив за рахунок оптимізації доз, строків і способів їх внесення в ґрунт;

– заміну традиційних технологій обробітку ґрунту на ґрунтозахисні, адаптовані до зональних особливостей [50].

Пріоритетними у реалізації цього комплексу заходів будуть:

– максимальна біологізація системи удобрення шляхом раціонального використання і виробництва органічних добрив;

– внесення у 2015 р. 57,9 млн т гною забезпечило приріст 2606 тис. т гумусу і надходження 1186 тис. т NPK, а у 2020 р. – відповідно 105 млн т, 4725 тис. т і 2098 тис. т;

– запровадження науково обґрунтованих сівозмін, розширення площі посіву багаторічних трав у 2015 р. до 1,8 млн га і у 2020 р. до 1,9 млн га, бобових культур до 2,8 млн га забезпечить щорічне утворення гумусу в обсязі 3680 і 3760 тис. т та надходження у ґрунт в результаті симбіотичної фіксації із атмосфери 496 і 502 тис. т біологічного азоту, що забезпечить сільськогосподарським підприємствам економію коштів на закупку мінеральних добрив в сумі 4960 і 5020 млн грн;

– збільшення виробництва сидеральних добрив.

Розширення посівів сидеральних культур у 2015 р. до 1,5 млн га, у 2020 р. – до 2 млн га, дозволить збільшити утворення гумусу відповідно на 1350 і 1800 тис. т, а надходження в ґрунт NPK – в обсязі 251 і 342 тис. т. Економія коштів на придбання еквівалентної кількості мінеральних добрив досягне 1960 і 2620 млн грн. – використання на добриво побічної продукції рослинництва. За доведення обсягів внесення біомаси побічної продукції урожаю у 2015 р. до 28,8 млн т і у 2020 р. до 37,5 млн т, утворення гумусу становитиме 4246 і 5513 тис. т, а надходження в ґрунт NPK – 630 і 820 тис. т.

Використання резервів поліпшення родючості орних земель за рахунок збільшення виробництва гною, розширення посівів багаторічних трав, бобових культур і сидератів, внесення побічної продукції рослинництва дозволить забезпечити надходження 16 в ґрунт 2568 і 3762 тис. т NPK відповідно у 2015 і 2020 роках. Досягнення прогностичних показників обсягів виробництва продукції рослинництва потребує внесення в ґрунт не менше 6,6

млн т діючої речовини основних елементів живлення [47].

Забезпечення землеробства високоефективним генофондом сортів і гібридів сільськогосподарських культур шляхом зростання потенційної продуктивності сортів і гібридів (з більш високим коефіцієнтом корисної дії фотосинтезу, вищою окупністю добрив та зрошувальної води), а також підвищення їх екологічної стійкості до нерегульованих (морози, засухи) і регульованих (фітосанітарний стан, підвищення кислотності і засолення ґрунтів) факторів виробництва, оптимізація яких неможлива або потребує значних витрат ресурсів.

Нарощування потенціалу продуктивності сортів і гібридів, які сьогодні використовуються на 30-40 %, подолання недопустимо великого діапазону щорічних коливань урожайності сільськогосподарських культур з урахуванням значної питомої ваги сільськогосподарських угідь, що відносяться до зон ризикованого землеробства, буде здійснюватися за рахунок: – концентрації ресурсів на селекційних програмах зі створення більш адаптивних сортів, які в стресових умовах навколишнього середовища порівняно менше реагують зниженням урожайності і якості продукції; – прискореного впровадження в землеробстві України нових сортів і гібридів через організацію системи насінництва сільськогосподарських культур; – використання для товарних посівів високоякісного насіння не нижче II репродукції сортів і першого покоління гібридів [25].

Еліта та гібриди першого покоління нових сортів та гібридів в структурі насінницьких посівів повинні становити не менше 20 %; – поліпшення якості, а також репродукційної і сортової номенклатури насіння, що використовується в невеликих фермерських та особистих селянських господарствах. Зважаючи на порівняно високий рівень вітчизняної селекції з цілого ряду культур, Україна зможе продавати на світовому ринку і, перш за все, в країнах близького зарубіжжя не менше 217 млн т насіння сортів та гібридів вітчизняної селекції. Уже в найближчій перспективі буде завершено комплекс необхідних нормативно-правових, організаційних і маркетингових

заходів щодо виходу України на міжнародний ринок сортового насіння. Буде здійснено акредитацію державної насіннєвої лабораторії в системі Міжнародної асоціації по контролю за якістю насіння (ISTA), що дасть змогу вітчизняним виробникам інтегруватися в Європейську та міжнародну маркетингову сітку насіння на рівних умовах [47].

Застосування постіндустріальних систем ресурсозберігаючих екологоощадних технологій вирощування сільськогосподарських культур на основі зростання економічного потенціалу агросистем, значного підвищення їх продуктивності і адаптивності шляхом переведення галузі рослинництва на постіндустріальні моделі розвитку, що передбачає: – розробку і широке запровадження ресурсозберігаючих технологій вирощування сільськогосподарських культур.

Застосування цих технологій дозволить за рахунок раціонального використання трудових, матеріальних та енергетичних ресурсів суттєво знижувати собівартість одиниці продукції і на цій основі підвищувати її конкурентоспроможність;

– розробку і запровадження ефективних методів оптимізації процесів росту і розвитку рослин з урахуванням зміни кліматичних умов, що дозволить суттєво підвищити урожайність і стабільність виробництва рослинницької продукції;

– суттєве зростання окупності застосовуваних мінеральних добрив за рахунок оптимізації доз і співвідношення елементів живлення, строків і способів внесення їх у ґрунт [47].

Внесення мінеральних добрив та хімічних меліорантів буде сконцентровано на полях із несприятливим балансом елементів живлення рослин та в критичні періоди їх розвитку;

– запровадження інтегрованої системи захисту рослин, що зорієнтована перш за все на використання агротехнічного та біологічного методів; рівень біологізації захисту рослин буде доведено до 30 % від загального раціонального обсягу захисних заходів; переведення на використання

технологій біологічного рослинництва не менше 3,5 млн га сільськогосподарських угідь; впровадження технологій біологізації рослинництва з обмеженням не менш як на 75% використання хімічних пестицидів на площі близько 5 млн га;

– розширення застосування ґрунтозахисних, адаптованих до зональних особливостей, технологій обробітку ґрунту, які будуть раціонально поєднувати оранку, плоскорізне й чизельне розпушування, поверхневий і нульовий обробіток; загальна тенденція буде розвиватися в напрямі збільшення питомої ваги поверхневого і нульового обробітку, особливо в зонах недостатнього зволоження; в перспективі мінімальні способи обробітку будуть застосовуватися на двох третинах орних земель [68].

Економічний ефект від запровадження мінімального обробітку ґрунту в 2015 р. складав 2950 млн грн, в 2020 році – 6292,5 млн грн; розробку і прискорене впровадження інноваційних систем регулювання росту і розвитку рослин на основі принципів точного землеробства та нанотехнологій; особлива увага в цьому напрямі буде приділятися розробці технологічних способів впливу фізіологічно-активних речовин на функціонування клітинних структур рослини, а також методів генної інженерії в селекції.

Створення стабільної кормової бази для забезпечення потреб тваринництва шляхом: розширення посівів кормових культур. Площі посіву під кукурудзою на зерно будуть доведені до 4 млн га.; збалансованості кормів за протеїном за рахунок збільшення площі білкових культур до 2,8 млн га, в т.ч. сої – до 2,2 млн га, багаторічних бобових трав – до 1,9 млн га. Створення високоефективної сировинної бази біоенергетики шляхом: розширення площі посіву ріпаку для виробництва біодизеля до 2,6 млн. га, цукрових буряків для виробництва біоетанолу до 800 тис. га; виробництва біопалива із культур, продукція яких не використовується в продовольчих та кормових цілях, що дозволить підвищити продовольчу і енергетичну безпеку держави, збільшити її експортний потенціал [58].

Створення системи самозабезпечення сільського господарства паливом і

органічними добривами шляхом формування сільськогосподарських підприємств, які забезпечуватимуть у повному обсязі власні потреби в пальному і добривах, що знизить собівартість та підвищить ефективність виробництва. Розвиток органічного виробництва шляхом використання природного потенціалу рослин і ґрунту, гармонізації їх з навколишнім середовищем за рахунок заборони, або в значній мірі обмеження використання хімічно синтезованих добрив, пестицидів, регуляторів росту, виключення застосування генетично модифікованих організмів і продуктів їх переробки, збереження та відтворення родючості ґрунтів методами, які оптимізують їх біологічну активність, підвищення стійкості рослин шляхом вибору відповідних видів та сортів.

Ґрунтово-кліматичні умови країни дозволяють значно розширити обсяги органічного землеробства, які за експертними оцінками досягали 5 % сільськогосподарських угідь у 2015 р. і досягнуть 7 % – у 2020 р. З метою прискореного розвитку органічного виробництва сільськогосподарської продукції уже в найближчій перспективі буде вирішено ряд організаційно-правових проблем, що передбачають прийняття Закону України «Про органічне виробництво», розробку і запровадження на його основі дієвого механізму сертифікації підприємств і продукції, створення інфраструктури виробництва органічних продуктів та ефективного їх просування на ринку [34].

Удосконалення структури виробництва продукції рослинництва буде забезпечено шляхом пріоритетного розвитку виробництва продуктів, по яких не досягнуті раціональні норми споживання (овочі, баштанні, плоди та ягоди), а також галузей, продукція яких користується підвищеним попитом на світовому ринку (високоякісне продовольче зерно, насіння олійних культур). Значно розширяться посівні площі культур, продукція яких використовується для виробництва біопалива. Забезпечення урожаю основних сільськогосподарських культур добривами в 2020 р. за оптимістичним варіантом (зернових та зернобобових культур – 71 млн тонн, цукрових буряків – 26 млн тонн, соняшнику – 7,1 млн тонн, картоплі – 21,5

млн тонн) потребує 3557,4 тис. тонн добрив (діючої речовини), зокрема під зернові та зернобобові – 2836,5 тис. тонн, цукрові буряки – 307,8 тис. тонн, соняшник – 245,1 тис. тонн, картоплю – 168,0 тис. тонн [34].

Забезпечення урожаю основних сільськогосподарських культур добривами в 2021 р. за оптимістичним варіантом (зернових та зернобобових культур – 80 млн тонн, цукрових буряків – 35 млн тонн, соняшнику – 5,6 млн тонн, картоплі – 21,0 млн тонн) потребує 4861,3 тис. тонн добрив, у тому числі під зернові та зернобобові – 4000,0 тис. т, цукрові буряки – 417,4, соняшник – 264,0, картоплю – 179,9 тис. т.

За збереження нинішніх темпів застосування мінеральних добрив (песимістичний варіант) обсяги внесення добрив під урожай основних сільськогосподарських культур у 2018 р. становили 2363,9 тис. тонн поживних речовин, зокрема під зернові та зернобобові – 1974,8 тис. тонн, цукрові буряки – 170,0, соняшник – 111,3, картоплю – 107,8 тис. т; у 2020 р. – 3154,9 тис. т, у тому числі під зернові та зернобобові – 2593,4 тис. т, цукрові буряки – 349,7 тис. тонн, соняшник – 101,3 тис. тонн, картоплю – 110,5 тис. тонн. Такі обсяги внесення добрив забезпечили одержання в 2015 р. урожай зернових та зернобобових культур – 51 млн тонн, цукрових буряків – 18,2 млн тонн, соняшнику – 5,0 млн тонн, картоплі – 18,7 млн тонн; у 2020 році – зернових та зернобобових культур – 60 млн тонн, цукрових буряків – 25 млн тонн, соняшнику – 4 млн тонн, картоплі – 18,7 млн тонн.

Ефективна державна аграрна політика в сфері управління розвитком відносин власності виступає передумовою підвищення соціально-економічної результативності аграрних перетворень за умов: практичного втілення в практику господарювання принципу пріоритетності розвитку агропромислового комплексу; узагальнення та використання досвіду країн з високорозвиненим аграрним сектором щодо управління в ньому процесами розвитку відносин власності; збалансованого поєднання в сільському розвитку стратегічних, тактичних та поточних цілей соціального, економічного та екологічного характеру, що нерозривно взаємопов'язані між собою.

Висновки до розділу 1

1. Поняття стратегії увійшло в термінологію управлінських наук, з'явилися такі поняття, як «стратегічне планування», «стратегічне управління», «стратегічний менеджмент». Існує велика кількість визначень поняття стратегія, оскільки трактують його залежно від об'єкта і предмета своїх досліджень в залежності від конкретної формальної ситуації, і це свідчить про значну увагу до цього поняття.

2. Стратегія – це набір правил для прийняття рішень, якими керується організація у своїй діяльності. Стратегія – це генеральна комплексна програма дій, що визначають пріоритетні для підприємства проблеми, його місію, головні цілі та розподіл ресурсів для їх досягнення. За своїм змістом стратегія є довгостроковим плановим документом, результатом стратегічного планування. Стратегія – це комплекс прийнятих менеджментом рішень з розміщення ресурсів підприємства та досягнення довгострокових конкурентних переваг на цільових ринках.

3. До стратегій управління розвитком вчені-економісти відносять стратегію росту, яка притаманна молодим організаціям, які бажають у найкоротші терміни зайняти лідируючі позиції. Існують три основні альтернативи стратегії росту: прискорений (концентрований), інтегрований і диверсифікований ріст. У зарубіжній та вітчизняній науковій літературі перелічені стратегії називаються базисними (еталонними) стратегіями розвитку підприємства.

4. Стратегічне планування включає в себе розробку базового варіанту стратегії розвитку, а також основних альтернативних варіантів. Потім розроблені варіанти аналізуються, і вибирається найбільш оптимальний з них, або ж розробники повертаються до попереднього етапу, якщо жоден із запропонованих варіантів не був прийнятий. Після затвердження стратегії розвитку починається етап її реалізації, однак розробка стратегії на цьому не повинна закінчуватися, необхідно проводити постійне її коригування з

урахуванням що виникли зміни, і при необхідності оперативно підготувати новий варіант стратегії розвитку, заклавши в нього пов'язаний перехід від старого варіанту.

5. Концепція побудови стратегічного управління в сільськогосподарських підприємствах і, зокрема, процесу формування і реалізації конкурентних стратегій, істотно відрізнятиметься від тих підходів, які використовуються в промисловості. Методологія процесу формування конкурентних стратегій саме у аграрних підприємствах має бути сформована із сукупності специфічних методів та принципів прийняття управлінських рішень в області формування і реалізації конкурентних стратегій.

6. Система стратегічного управління сільськогосподарським підприємством ефективною і корисною буде на мікрорівні (тобто для суб'єктів господарювання аграрної сфери), тоді як на макрорівні структура системи буде іншою. Для оцінки конкурентоспроможності і обґрунтування конкурентних переваг доцільно розглядувати сільськогосподарське підприємство як систему, елементи якої виступають процесами (постачання, виробництва, реалізації продукції), і як взаємозв'язок між цими процесами – відлагоджена взаємодія процесів, при здійсненні яких результати діяльності одного процесу використовуються як фінансові ресурси (грошові надходження) для іншого.

7. У стратегічному управлінні сільськогосподарського підприємства аналіз внутрішнього середовища проводиться по рівнях ухвалення управлінських рішень і розробки стратегії.

8. Управління реалізацією стратегії передбачає визначення завдань, встановлення їх пріоритетності відповідно до значущості для реалізації стратегії, строків їх здійснення, відповідальних виконавців із зазначенням їхніх прав та повноважень, контрольних показників та форм контролю.

РОЗДІЛ 2. ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА В ПСП «АГРОФІРМА «АВАНГАРД» ЄЛАНЕЦЬКОГО РАЙОНУ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

2.1. Організаційна та економічна характеристика господарства і основні економічні показники його діяльності

ПСП «Агрофірма «Авангард» знаходиться в смт. Єланець Єланецького району Миколаївської області. Відстань від центру території підприємства до основних пунктів переробки сільськогосподарської продукції становить: 1) зерно – ОАО «Новобугський хлібоприймний пункт» – 35 км; молоко – ОАО «Єланецький маслозавод» – 22 км. Основним видом транспортних зв'язків являється автомобільний. Відстань до обласного центру міста Миколаїв – 85 км.

ПСП «Агрофірма «Авангард» розміщується в північній частині Єланецького району. Землекористування підприємства компактне, трохи витягнуте з заходу на схід.

Розміщення сільського господарства означає розподіл виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції по території країни. Розміщення визначається обсягом виробництва тієї чи іншої продукції сільського господарства в окремих регіонах і областях, їх місцем у виробництві цієї продукції в масштабах країни.

У сільському господарстві виробляється багато різноманітних видів продукції, окремі з яких розміщуються практично на всій території країни. Значення окремих регіонів і областей у виробництві того чи іншого виду сільськогосподарської продукції неоднакове. Виробництво зерна розміщується на всій території України, проте головними його постачальниками є господарства Лісостепу і Степу. Як форма суспільного

поділу праці розміщення закріплює певні галузі виробництва за певними регіонами країни.

Раціональне розміщення сільського господарства сприяє зростанню суспільного виробництва на основі ефективного використання землі, засобів виробництва і трудових ресурсів.

Тільки за таких умов можна досягти раціонального природокористування, забезпечити впровадження агротехнічних, меліоративних і організаційних заходів, спрямованих на охорону земельних і водних ресурсів, підвищення родючості ґрунту, одержання високих урожаїв сільськогосподарських культур. Отже, якщо розміщення сільського господарства сприяє збільшенню виробництву валової товарної продукції та підвищення ефективності галузі, то воно може бути визначене раціональним і науково обґрунтованим.

Земля – головна умова існування людського суспільства і найважливіше джерело національного багатства, найперша передумова і природна основа суспільного виробництва, універсальний фактор будь-якої діяльності людини. Стосовно галузей народного господарства земля має різне значення і відіграє не однакову роль. У промисловості (крім добувної) вона не має органічного зв'язку з виробничим процесом і є просторовою базою для розміщення різних об'єктів виробництва [69].

У сільському господарстві земля – це головний засіб виробництва, без якого неможливий сам процес виробництва продукції рослинництва і тваринництва. Усі землі України становлять її єдиний земельний фонд. У земельному кодексі України відповідно до цільового призначення земельний фонд поділяється на такі категорії: землі сільськогосподарського призначення; землі населених пунктів (міст, селищ міського типу і сільських населених пунктів); землі промисловості, транспорту, зв'язку, оборони та іншого призначення; землі природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення; землі лісового фонду; землі водного фонду; землі запасу [21].

За характером використання земельного фонду у виробничому процесі розрізняють дві групи земель. До першої належать землі сільськогосподарського призначення і лісового фонду, де земля є головним засобом виробництва. Друга група – це землі всіх інших категорій, де земля є просторовим базисом для розміщення промисловості та інших галузей народного господарства.

Землі сільськогосподарського призначення включають різні за продуктивністю угіддя. Структура сільськогосподарських угідь залежить від зональних особливостей і характеризує якість землі як засобу виробництва в сільському господарстві. У складі сільськогосподарських угідь найбільшу цінність мають рілля і багаторічні насадження - з підвищенням їх частки підвищуються якість та ефективність використання земельних ресурсів. У господарствах України частка ріллі сільськогосподарських угідь зростає з півночі на південь, а площі природних сіножатей і пасовищ відповідно зменшуються.

Рівень ресурсозабезпеченості сільськогосподарських підприємств зумовлює результати їх господарської діяльності, а також ефективність використання виробничих ресурсів. У сільському господарстві земля – це головний засіб виробництва, без якого не можливий процес виробництва продукції рослинництва і тваринництва. Земля для селянина справжній капітал, поза як, протягом століть годує, а якщо вміло господарюєш, родить дедалі більше. Що є важливою передумовою стабільного прибутку.

Розглянемо площу землекористування ПСП Агрофірми «Авангард» Єланецького району Миколаївської області (табл. 2.1.)

Аналізуючи данні потрібно відмітити, що за останні три роки площа сільськогосподарських угідь кардинально не змінювалась. Деякі працівники господарства виходять зі своїми паями для індивідуальної роботи, інші навпаки здають земельну площу в оренду. У 2019 р. рілля складала 2214,0 га, це 96% від сільськогосподарських робіт (рис. 2.1).

Таблиця 2.1

Площа землекористування ПСП Агрофірми «Авангард»

Види земельних угідь	2017 р.		2018 р.		2019 р.	
	Площа, га	У % до с.-г. угідь	Площа, га	У % до с.-г. угідь	Площа, га	У % до с.-г. угідь
Сільськогосподарські угіддя	2363	100	2230	100	2317,0	100
з них: рілля	2363	100	2230	100	2214,0	95,6

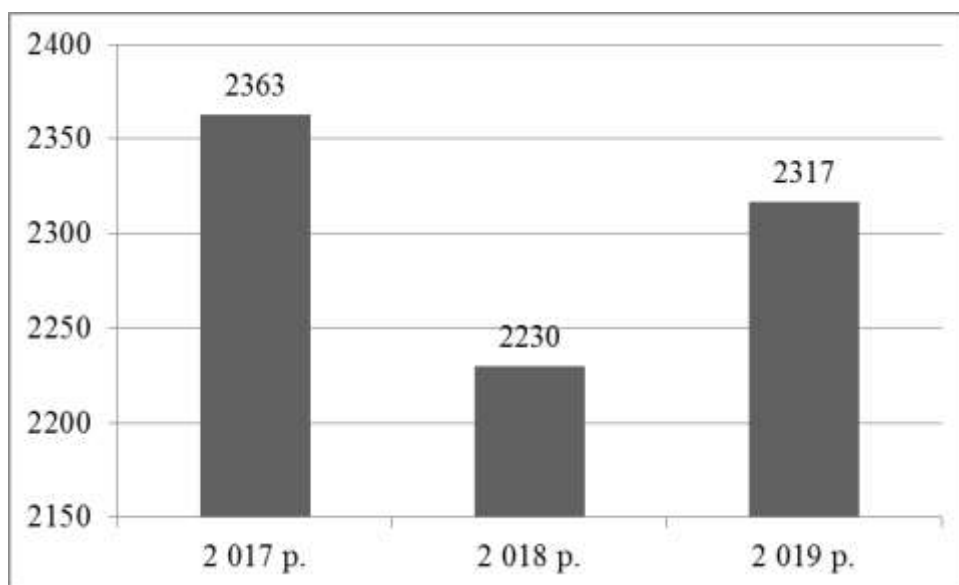

Рис. 2.1. Площа землекористування господарства в 2017-2019 рр., га

Особливістю сільськогосподарського виробництва агрофірми «Авангард» є те, що значна частина ріллі зрошується. У 2017- 2019 рр. площа зрошуваних земель складала 520 га або 22,4 % від площі сільськогосподарських угідь. Висока питома вага площ, на яких здійснюється зрошення, свідчить про можливість більш раціонального використання земель під впровадження сільськогосподарських культур і підвищення урожайності.

Спеціалізація сільського господарства – це найбільший розвиток однієї з декілька товарних галузей для масового виробництва однорідної продукції на основі сучасних досліджень науки, техніки та передової практики. Вона показує виробничий напрямок сільського господарства, його галузеву

структуру в даних природних та економічних випадках, виробництво яких саме видів продукції переважає в конкретному господарстві.

Процес спеціалізації виробництва відбувається безперервно. Проте господарства істотно відрізняються за рівнем спеціалізації сільськогосподарського виробництва, який визначається часткою всіх товарних галузей і виражається коефіцієнтом спеціалізації K_c , який розраховується за наступною формулою [69]:

$$K_c = 100 \div \sum_{i=1}^n P_i (2I - 1), \quad (2.1)$$

де P_i – питома вага окремих галузей у об'ємі товарної продукції;

I – порядковий номер окремих галузей за питомою вагою кожного виду продукції у ранговому ряді.

За цим коефіцієнтом судять про рівень спеціалізації аграрного підприємства з урахуванням усіх його товарних галузей. Прийнято вважати, що підприємство є багатогалузевим, коли коефіцієнт не перевищує 0,20, зі слабким рівнем спеціалізації – при 0,21 - 0,30, з середнім – 0,31 - 0,40, з вище середнім – 0,41 - 0,50, високим – 0,51 - 0,60 і вище.

Розглянемо показники, які показують рівень спеціалізації в ПСП Агрофірмі «Авангард» (табл. 2.2).

Розглянувши данні таблиці слід відмітити, що в структурі товарної продукції найбільшу питому вагу має галузь рослинництва з виробничих видів продукції перше місце займає соняшник – 56,9 %; значну питому вагу мають зернові культури, а також виробництво молока.

$$K_c = 100 / \sum P_i (2i - 1) = 100 / 205,9 = 0,48$$

Виробниче направлення господарства – зерно-м'ясо-молочне. Показник 0,48 означає, що господарство має вище середнього рівень спеціалізації.

Найбільші грошові надходження (рис. 2.2) в дохід господарства дають зернові культури (26,3%), соняшник (62,3%) та молоко (8,9%).

Таблиця 2.2

Структура проданої продукції і схема розрахунку коефіцієнта
спеціалізації господарства

Культури, види продукції, галузі	Вартість товарної продукції, тис.грн				Рі %	Порядковий номер в ранговому ряду, і	Розрахункові величини Рі (2і-1)
	2017 р.	2018 р.	2019 р.	В серед. за період			
Зернові і зернобобові, всього	2034,3	5654,0	8477,6	6388,6	28,5	2	78,9
Соняшник	2754,2	15719,0	21546,2	13339,8	59,6	1	62,3
Інша продукція рослинництва	82,6	55,2	-	45,9	0,2	7	2,6
Разом по рослинництву	4871,1	21428,2	30023,8	18774,4	88,3	х	х
ВРХ	399,0	366,4	481,0	415,5	1,9	4	12,6
Свині	75,4	86,3	-	53,9	0,23	6	2,53
Молоко	2002,3	1932,4	2344,0	2092,9	9,3	3	44,5
Інша продукція тваринництва	61,3	96,3	26,0	61,2	0,27	5	2,43
Разом по тваринництву	2538,0	2481,4	2851,0	2623,5	11,7	х	х
Разом по господарству	8960,0	7352,5	34301,0	22397,9	100	х	205,9

До підприємств, що спеціалізуються на виробництві продукції однієї галузі, належать такі, в яких галузь спеціалізації займає в структурі товарної продукції понад 50 %. Спеціалізованими на виробництві продукції двох галузей вважають підприємства, в яких ці галузі в сукупності займають у структурі грошових надходжень від товарної продукції понад 67 %, у тому числі кожна з них не менше 25 %. У спеціалізованих господарствах на виробництві продукції трьох галузей ці показники повинні становити відповідно понад 75 % і не менше 24 % кожна. До багатогалузевих відносять підприємства, які не підлягають під жодний з названих критеріїв.

Нині є мало аграрних підприємств, які можна було б віднести до однієї

з виділених груп спеціалізації. У більшості з них є дві-три провідні галузі, кожна з яких у структурі грошових надходжень від товарної продукції займає від 10-15 % до 30-35 %.

Рис. 2.2. Грошові надходження від реалізації продукції
(в середньому за 2017-2019 рр.), тис. грн

Розглянемо розмір та структуру посівних площ в ПСП Агрофірмі «Авангард» Сланецького району Миколаївської області (табл. 2.3, рис.2.3).

Головним критерієм науково обґрунтованої структури посівних площ є максимальний вихід продукції (в грошовій формі, в зернових одиницях або інших формах) з одиниці площі при найменших витратах праці і коштів. Іншими критеріями можуть бути: прибуток з 1 га, окупність витрат, собівартість 1 ц кормопротеїнової одиниці тощо.

Отримання урожаю – головний результат сільськогосподарського виробництва, і кількість його визначається дією факторів навколишнього середовища та продуктивними можливостями культури. Чим повніше фактори середовища задовольняють біологічні вимоги культур, тим краще

проявляються генетичні можливості продуктивності рослин.

Таблиця 2.3

Розмір та структура посівних площ в господарстві

Вид продукції	2017 р.		2018 р.		2019 р.	
	га	%	га	%	га	%
Зернові і зернобобові всього, з них:	1217,0	55,5	1157,0	53,4	889,0	38,4
пшениця озима	707,0	32,3	570,0	26,3	588,0	25,3
ячмінь озимий	510,0	23,2	534,0	24,6	254,0	11,0
кукурудза на зерно	-	-	53,0	2,4	47,0	2,1
Соняшник	977,0	44,5	1011,0	46,6	1428,0	61,6
Всього посівів	2194,0	100,0	2168	100,0	2317,0	100,0

Із таблиці 2.3 слідує, що в структурі посівів найбільшу питому вагу за останні три роки займав соняшник – 45-62 % (половину посівних площ), також значні площі займають озимі зернові, зокрема пшениця – 25-32%, ячмінь – 11 – 24%. У 2019 р. значно зменшились посівні площі зернових і зернобобових культур (38,4%), соняшнику – збільшились на 451 га (46%) в порівнянні з 2017 р. (рис.2.3).

Вирощування соняшнику завжди було традиційним у сільськогосподарському виробництві України і залишається важливою складовою стратегії економічного розвитку держави. Протягом останнього десятиріччя спостерігається стала тенденція розширення посівних площ цієї культури, що зумовлено вигідністю її вирощування для аграрних підприємств порівняно з іншими сільськогосподарськими культурами. Посіви соняшнику в ПСП Агрофірмі «Авангард» займають більше половини посівних площ. Але, останнім часом все більше з'являється господарів, які відмовляються від посіву соняшнику і вводять в сівозміну льон, сою, горох, гірчицю. Горох показує себе гарною альтернативою соняшнику, врожайність

пшениці після цього попередника така ж, як по пару.

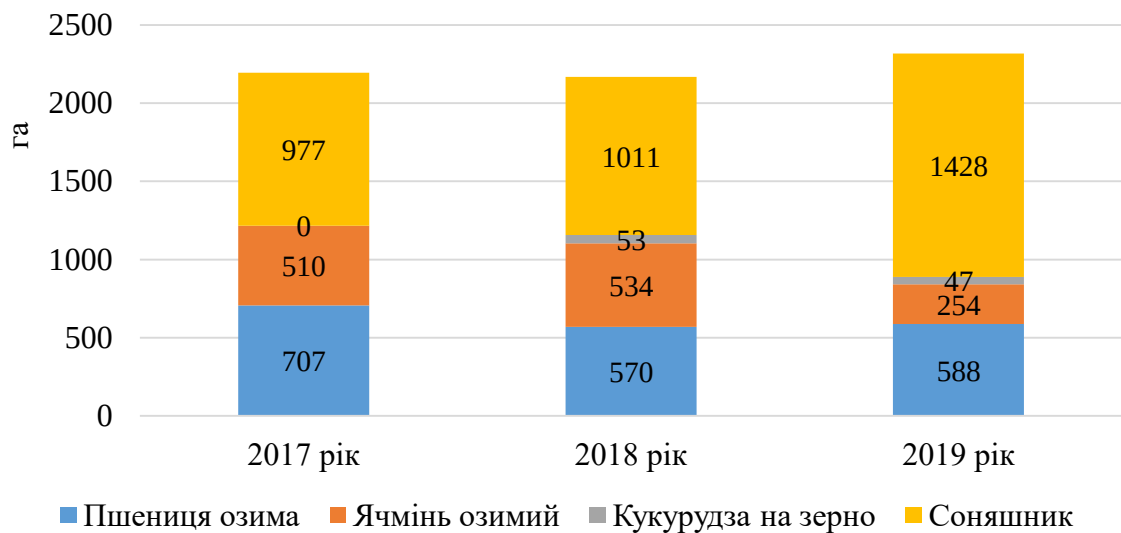

Рис. 2.3. Площі посіву основних сільськогосподарських культур, га

В ефективності виробництва відображається вплив комплексу взаємозв'язаних факторів, які формують її рівень і визначають тенденції розвитку. Для оцінки економічної ефективності сільськогосподарського виробництва використовують відповідний критерій і систему взаємозв'язаних показників, які характеризують вимоги економічних законів і вплив різних факторів.

Економічна ефективність сільськогосподарського виробництва визначається відповідно як ефективність народногосподарських галузей і виробництва окремих продуктів, а також господарської діяльності сільськогосподарських підприємств і окремих заходів. Залежно від цього використовують різні економічні показники, які повинні бути органічно взаємопов'язані і відповідати критерію ефективності. Вони не можуть бути єдиними для оцінки рівня народногосподарської ефективності сільського господарства і госпрозрахункової ефективності окремих його галузей і видів продукції, агротехнічних, зооветеринарних і організаційно-економічних заходів, впровадження науки і передової практики.

Для визначення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва необхідно не тільки обчислити одержаний при цьому

результат (ефект), а й зіставити його з витратами засобів виробництва як затрати (ресурси) функціонують сільськогосподарські угіддя; затрати живої праці працівників матеріального виробництва; основні і оборотні виробничі фонди, витрати спожитих засобів і предметів праці (матеріальні витрати); річні витрати виробництва. При цьому категорія витрат набуває певних функціональних форм, які визначають класифікацію витрат сільськогосподарського виробництва в господарствах [21].

Показники економічної ефективності сільськогосподарського виробництва визначають і порівнюють за окремі роки або в середньому за три – п'ять років. Вони характеризують ефективність використання землі як основного засобу виробництва, рівень продуктивності праці, тобто ефективність використання трудових ресурсів, фондівіддачу і фондомісткість продукції, окупність виробничих витрат, рівень рентабельності виробництва.

Економічну ефективність виробництва можна вивчати на різних рівнях. Тому виділяють: народногосподарську економічну ефективність; економічну ефективність сільськогосподарського виробництва; економічну ефективність виробництва окремих культур, видів продукції; економічну ефективність окремих агротехнічних заходів, впровадження досягнень науки і передової практики [23].

Розглянемо економічні показники діяльності ПСП Агрофірми «Авангард» (табл. 2.4). Розмір сільськогосподарського підприємства впливає на впровадження сучасної техніки, наукової організації праці, підвищення його продуктивності, рівень собівартості продукції.

Таблиця 2.4

Економічна діяльність ПСП Агрофірми «Авангард»

Показники	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2017 р. у % до 2015 р.
1	2	3	4	5
1.Сільськогосп. угіддя, га	2567	2230	2317	90,3
з них рілля, га	2372	2230	2213	93,3

Продовження табл. 2.4

1	2	3	4	5
2.Наявність зрошувальних земель, всього, га	520	520	520	100,0
3. Середньорічна чисельн. працівників, всього, чол. в т.ч. зайнятих в сільськогосп. виробництві, чол.	48	53	57	118,8
з них: в рослинництві, чол.	23	28	25	108,7
в тваринництві, чол.	25	25	23	92,0
4.Вартість валової продукції, тис.грн	19278,8	26418,0	31522,0	163,5
в т. ч. рослинництві	12893,8	23943,0	29687,5	230,2
в тваринництві	6385,0	2475,0	1834,5	28,7
5. Виробництво вал. прод. на 1-го середньоріч. працівника, тис.грн	317,1	498,5	553,02	174,4
в т.ч. в рослинництві	560,6	855,1	1187,5	211,8
в тваринництві	255,4	99,0	79,76	31,23
6. Середньорічна вартість ОВФ тис. грн.	7976,0	11127,0	21692,0	272,0
7. Середньорічна вартість оборотних засобів, тис. грн	6108,0	20911,0	17897,5	293,0
8. Виручка від реалізації продукції, тис. грн	14865,5	24421,2	34301,0	230,7
9.Прибуток, тис.грн	3277,8	7406,0	3309,0	101,0
в т.ч. в рослинництві, тис.грн	3116,8	7236,0	3216,7	103,2
в тваринництві, тис.грн	153,5	167,0	- 52,3	x
10. Фондозабезпеченість, грн	3107,1	4989,7	9362,1	301,3
11. Фондоозброєність, грн	159979,2	209943,4	380561,4	237,9
12. Фондовіддача, грн	1,9	2,4	1,46	76,9
13. Фондомісткість, грн	0,52	0,42	0,69	132,7
14. Норма прибутку, %	23,3	23,1	8,36	X
15. Рівень рентабельності, всього,%	35,2	43,5	11,7	X
в т.ч. в рослинництві, %	28,3	51,0	12,6	X
в тваринництві, %	5,7	6,2	- 1,3	X
16. Фонд оплати праці, тис. грн.	1301,0	1751,0	1829,0	140,6

Прямим показником розміру сільськогосподарського підприємства

прийнято вважати об'єм валової продукції. Також до показників розміру підприємства відносять площу сільськогосподарських угідь, середньорічну вартість основних і оборотних засобів, чисельність середньорічних робітників.

Аналізуючи дані таблиці можна зробити висновок, що більшість економічних показників мають тенденцію до зростання. В господарстві в наявності 520 га зрошуваних земель. За роки досліджень площа їх залишилась незмінною. Вартість валової продукції в 2019 р. в порівнянні з 2017 р. зросла на 63,5 %, за рахунок підвищення цін реалізації виручка зросла на 130 %.

Будь-яке підприємство незалежно від форми власності і виду діяльності повинно постійно розглядати рух своїх основних виробничих фондів, їх склад і стан, ефективність використання. Ця інформація дозволяє підприємству виявити шляхи і резерви підвищення ефективності використання основних фондів, а також, крім того, вчасно виявити і скоректувати негативні відхилення, які надалі можуть спричинити серйозні наслідки для успішної діяльності підприємства. Саме тому проблема підвищення ефективності використання основних фондів є настільки важливою для будь-якої організації. Адже неефективне використання призводить до скорочення обсягів виробництва або реалізації, що зменшує доходи підприємства, а, відповідно, позначається на прибутку.

В ПСП «Авангард» із збільшенням вартості основних виробничих засобів на 172%, значно зросли такі показники як фондозабезпеченість, фондоозброєність та фондомісткість. Середньорічна вартість оборотних засобів зросла на 193% і в 2019 р. складала 17897,5 тис. грн. Щодо вартості валової продукції, то за 2017-2019 рр. цей показник збільшився на 63,5% (з 19278,8 тис. грн. у 2017 р. до 31522,0 тис. грн. у 2019 р.).

Показники оснащеності основними фондами підприємства за 2017-2019 рр. змінилися так: фондозабезпеченість – збільшилась на 201%, а фондоозброєність – 138%, що можна пояснити ростом вартості основних

фондів за рахунок купівлі нової сільськогосподарської техніки.

У 2019 р. порівняно з 2017 р. фондівддача зменшилася на 23%, а фондомісткість зросла на 32,7%., що говорить про неефективне використання основних виробничих фондів.

Ще одним показником економічної ефективності використання фондів є норма прибутку, яка за досліджуваний період зменшилась на 14,94% (з 23,3% у 2017 р. до 8,36% у 2019 р.), що вказує на зниження ефективності використання основних та оборотних засобів.

Таким чином за досліджуваний період спостерігається підвищення забезпеченості основними виробничими засобами, але неефективне їх використання на підприємстві, за рахунок недоотримання валової продукції, що негативно впливає на економічну ефективність сільськогосподарського виробництва.

Дохідність підприємства значно знизилась в 2019 р., рівень рентабельності склав по господарству 11,7 %. Рослинництво являється прибутковою галуззю (12,6 %), тваринництво із прибуткової галузі стала збитковою (-1,3 %).

Управління виробництвом і виробничими колективами та окремими працівниками органічно пов'язані між собою як управління процесом праці. Ніякі заходи по вдосконаленню управління не дають належного ефекту, якщо попередньо не вирішене питання про раціональну побудову самого підприємства. Під організаційно – господарською структурою підприємства розуміють сукупність кількісно та якісно різних підрозділів (які відображають поділ праці) особливим чином розташованих на території організації та пов'язані між собою виробничими відносинами [18].

Структура управління це упорядкована сукупність взаємопов'язаних елементів системи, що визначає поділ праці і службових зв'язків між структурними підрозділами і працівниками апарату управління з підготовки, прийняття і реалізації управлінських рішень. Вона організаційно закріплює функції за структурними підрозділами й працівниками і регламентує потоки

інформації у систему управління. Структура управління виражається в схемі і параметрах системи управління, штатному розкладі, повному співвідношенні структурних підрозділів і працівників апарату управління, положеннях про відділи і служби, у системі підпорядкування і функціональних зв'язків між персоналом управління.

Науково обґрунтована структура, як організаційна система управління, є ефективним захистом саморегулювання і координації діяльності працівників. Вона, створює об'єктивні передумови для мінімального втручання управлінських працівників у процеси, що відбуваються на підприємстві, організаційно регламентує виконання управлінських функцій, виконує роль мережі каналів, по яким рухаються потоки інформації.

Чим раціональніша структура управління і вище рівень її досконалості, тим ефективніше функціонує вся система управління. Від структури управління значною мірою залежить дієвість усього господарського механізму.

Розглянемо організаційну структуру ПСП агрофірми «Авангард». Приватне сільськогосподарське підприємство «Агрофірма «Авангард» створене у відповідності до законів України «Про власність», «Про підприємництво», «Про підприємство в Україні» та Земельного кодексу, а також інших законодавчих актів України.

Юридична адреса підприємства: Україна, Миколаївська область, Єланецький район, с. Возсіятське. Підприємство у своїй діяльності керується чинним законодавством України і діє на підставі Статуту. Засновник підприємства – Демченко Григорій Петрович.

Підприємство є юридичною особою згідно із законодавством України має самостійний баланс, власні основні фонди і оборотні кошти, розрахунковий та інші рахунків установах банків, круглу печатку та кутовий штамп із своїм найменуванням, фірмовий і товарні знаки та інші реквізити.

ПСП має право одержувати інвестиції від українських та зарубіжних інвесторів для розширення виробництва. Власник не відповідає майном, яке

йому належить по зобов'язанням створеної ним юридичної особи.

Головною метою діяльності підприємства є виробництво товарної сільськогосподарської продукції, переробка та реалізація, направлені на отримання максимального прибутку.

Майно підприємства складають основні фонди і оборотні кошти, а також цінності, які відображені в балансі ПП підприємства. До земель підприємства належать: землі, що є у приватній власності та користуванні Засновника підприємства, які засвідчені відповідними державними актами; землі, що є у користуванні Засновника Підприємства відповідно укладених договорів оренди строком на 5 років. Власник має право передавати землю в суборенду терміном до п'яти років.

Керівництво підприємством здійснює Засновник підприємства, який самостійно вирішує всі питання його виробничо-господарської діяльності та соціального розвитку, керуючись у своїй діяльності законами й іншими нормативними актами України та Статутом.

Трудова діяльність підприємства здійснюється на основі укладених трудових договорів (контрактів, угод), відповідно до чинного законодавства. Праця окремих працівників може здійснюватись як на основі штатних посад, так і за сумісництвом. Загальні збори підприємства скликаються не менше 2-х разів на рік, на виробничих ділянках не менш чотирьох разів на рік.

Формування структури управління підприємства полягає у виділенні і організаційному закріпленні різних функцій за відповідними ланками або окремими працівниками апарату управління.

Підприємство здійснює оперативний та бухгалтерський облік результатів своєї роботи, а також веде статистичну звітність і подає її у встановленому порядку й обсязі органам державної статистики. Бухгалтерський облік здійснюється бухгалтерією підприємства, яку очолює головний бухгалтер, який призначається керівником господарства. Він встановлює обов'язки для підпорядкованих йому робітників, разом з іншими робітниками бухгалтерії вони організують та ведуть бухгалтерський облік підприємства.

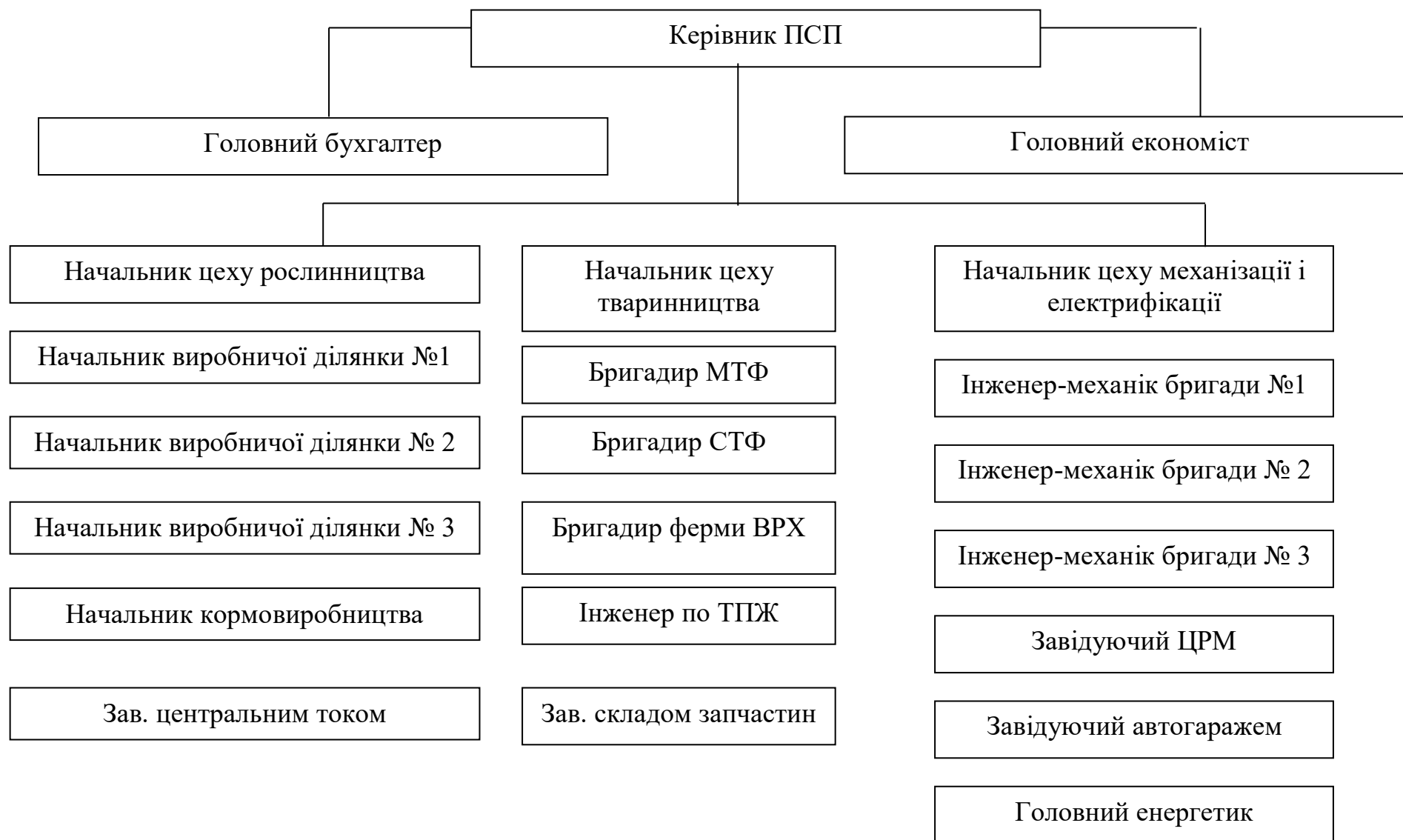

Рис. 2.4. Організаційна структура господарства

На підприємстві застосовується меморіально-ордерна форма бухгалтерського обліку. Контроль за рівнем відповідності регістрів обліку, порядку, і способу реєстрації й узагальнення інформації покладається на головного бухгалтера підприємства. Головний бухгалтер підприємства:

- забезпечує дотримання на підприємстві встановлених єдиних методологічних основ бухгалтерського обліку, складання і представлення у встановлений термін фінансової і податкової звітності;
- організовує контроль за відображенням на рахунках бухгалтерського обліку всіх господарських операцій;
- бере участь в оформленні матеріалів, пов'язаних з нестачею і відшкодуванням втрат від неї, і псування цінностей підприємства.

В свою чергу головний бухгалтер несе особисту відповідальність за організацію і ведення обліку перед керівником підприємства. Розпорядження головного бухгалтера, що стосуються здійснення бухгалтерського обліку на підприємстві, є обов'язковими для виконання всіма працівниками підприємства.

Виробнича діяльність підприємств здійснюється на основі встановлення постійних інформаційних, технологічних, трудових, фінансових, управлінських зв'язків між персоналом, структурними підрозділами, керуючою і керованою підсистемами.

2.2. Місце виробництва зернових культур в економіці господарства

Значне зниження валового виробництва зерна протягом останніх років в господарствах усіх категорій України обумовлює необхідність суттєвого підвищення ефективності його виробництва. Виробництво зерна в Україні є провідною ланкою сільського господарства. В структурі доходів від реалізації продукції аграрників зернові культури посідають провідне місце, тобто вважаються бюджетоформуючою продукцією.

Визначення напрямків та резервів підвищення ефективності виробництва потребує всебічної оцінки його стану в кожному конкретному сільськогосподарському підприємстві. Економічна ефективність виробництва зерна формулюється під впливом ряду факторів: науково-технічних, біологічних, організаційних, економічних, соціальних і інших [19].

Основною зерновою культурою України є озима пшениця, площа якої становить 45,4 % (2019 р.) посівної площі зернових культур. Високоякісне зерно озимої пшениці становить основу продовольчого фонду країни. За розмірами посівних площ друге місце після озимої пшениці займає ярий ячмінь, площа якого становить приблизно 20,4 % (2019 р.) загальної площі посіву зернових культур. Зерно ячменю використовується в кормовиробництві як важливий компонент комбікормової промисловості, а також у харчовій промисловості для виготовлення крупів і пива. Він є цінним концентрованим кормом для худоби і птиці, в 1 кг зерна міститься - 1,2 корм. од. та 81 г перетравного протеїну.

Виробництво зерна має важливе значення для розвитку галузей сільського господарства. Вирощування зерна в господарстві є основою сільськогосподарського виробництва, а рівень розвитку виробництва зерна важливий показник стану економіки ПСП «Агрофірма «Авангард». На основі табл. 2.5 (рис. 2.5) визначимо місце виробництва зернових культур у економіці господарства.

Аналізуючи дані, слід відмітити наступне, виробництво зерна є однією із головних галузей в господарстві і за період з 2017 по 2019 рр. питома вага посівів зернових займає 38-55% посівних площ, вартість валової продукції зернових відносно господарства складає 27-45 %.

Товарної продукції зернових у фактичних цінах реалізації в 2019 р. отримано 8477,6 тис. грн, що складає 24,7% від загальної виручки по господарству. Так як, площа зайнята під зерновими в 2019 р. в порівнянні 2016 р. значно зменшилась, то витрати праці теж, але собівартість продукції в 2019 р. в зв'язку з ростом цін практично залишились на рівні 2018 р. За останні 3 роки зернове виробництво для підприємства було прибутковим.

Таблиця 2.5

Питома вага зернового виробництва в економіці господарства

Показники		Площа посіву, га	Вартість валової продукції, тис. грн	Товарна продукція в фактичних цінах, тис. грн	Прибуток (збиток) від реалізації, тис. грн	Виробнича собівартість, тис. грн
По господарству	2016 р.	2075	11113,0	9653	711,0	10402
	2017 р.	2194	15221,8	14865,5	3277,8	11944
	2018 р.	2168	26421,0	24421,2	7406,0	19015
	2019 р.	2317	29867,6	34301,0	3309,0	30992
В т.ч. зернове виробництво	2016 р.	1288	5042	4327	872,0	4170
	2017 р.	1217	5132,6	4854,9	801,6	4331
	2018 р.	1157	7787,0	5654,0	183,0	7604
	2019 р.	889	7934,2	8477,6	1276,6	7201
Питома вага зернових в господарстві, %	2016 р.	62,1	45,4	44,8	122,6	40,1
	2017 р.	55,5	33,7	32,7	24,5	36,3
	2018 р.	53,4	29,5	23,2	20,5	40,0
	2019 р.	38,4	26,9	24,7	38,6	23,2

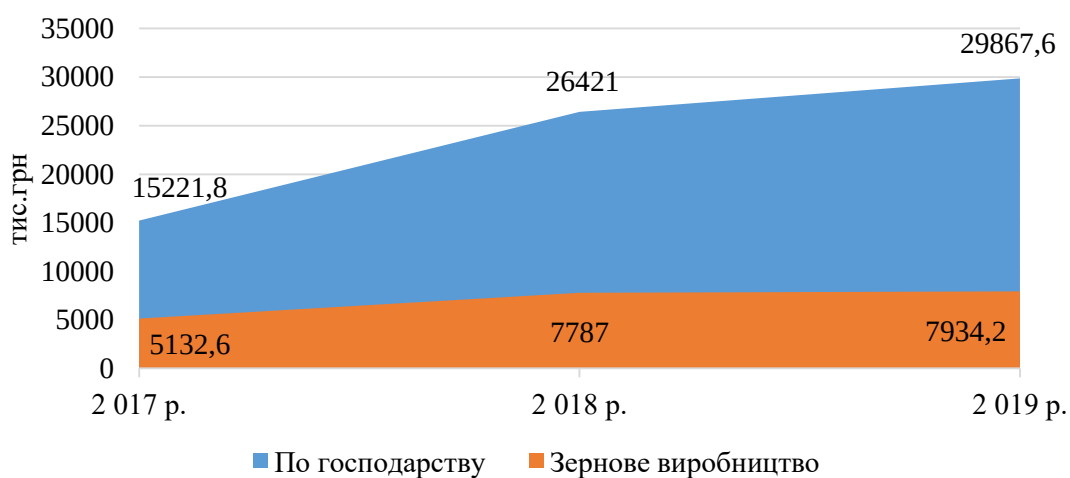

Рис. 2.5. Вартість валової продукції, тис. грн.

Розвиток зернового господарства України характеризується постійним зменшенням посівної площі зернових культур. Це зумовлене зменшенням загальної посівної площі, а також розширенням посівів інших культур (табл.2.6).

Таблиця 2.6

Зміна розмірів і структури посівних площ зернових культур

Культури	2017 р.		2018 р.		2019 р.	
	Площа, га	Структура, %	Площа, га	Структура, %	Площа, га	Структура, %
Зернові і зернобобові	1217	100	1157	100	889	100
в т.ч. пшениця озима	707	58,1	570	49,3	588	66,1
ячмінь озимий	510	41,9	534	46,2	254	28,6
кукурудза на зерно	-	-	53	4,6	47	5,3

Розглядаючи розмір і структуру посівних площ зернових культур (табл. 2.6, рис. 2.6) потрібно відмітити наступне, що загальні посіви зернових по господарству в 2019 р. зменшились на 328 га. Це пов'язано з тим, що в останні аналізовані роки в господарстві не висівали ярих зернових культур, а ввели в сівозміну лише 53 га кукурудзи на зерно. Розглянемо структуру зернових та зернобобових в розрізі по культурам.

Рис. 2.6. Посівні площі зернових та зернобобових культур в господарстві у 2019 р., га

Озима пшениця в 2019 р. займала 66,1 % площі посіву зернових культур, зросла в порівнянні з 2017 р. на 8%. В цьому ж поточному році озимим ячменем було засіяно 28,6 % посівних площ, в два рази менше попередніх років, інші зернові культури не висівались.

Рівень розвитку зернового господарства визначається об'ємами вирощеного зерна, що обумовлено розмірами посівних площ, їх структурою та врожайністю. Динаміку зернового виробництва показано в табл. 2.7 (рис. 2.7).

Аналізуючи дані таблиці можна сказати, що впродовж трьох років спостерігаються не значні зміни в посівних площах зайнятих під зерновими культурами, урожайність зернових за роки досліджень була низькою на рівні 23,8 ц/га у 2017 р., при середній врожайності зернових по Україні – 31,3 ц/га. Валовий збір був самим високим у 2016 р. – 40548 ц, цей рік був врожайним для виробництва зернових культур по всіх регіонах України з середньою врожайністю – 34 ц/га.

Таблиця 2.7

Динаміка посівних площ, урожайність зернових і валовий збір зерна

Роки	Посівна площа, га	Урожайність, ц/га	Валовий збір,ц
2011	1156	24,4	28237
2012	1112	27,7	30788
2013	617	8,8	5448,0
2014	1288	31,5	40578,2
2015	1288	31,5	40578,2
2016	1217	23,8	28908,0
2018	1157	26,3	30397,0
2019	889	21,0	18669,0
2019 р. до 2017 р., %	73,0	88,2	64,6

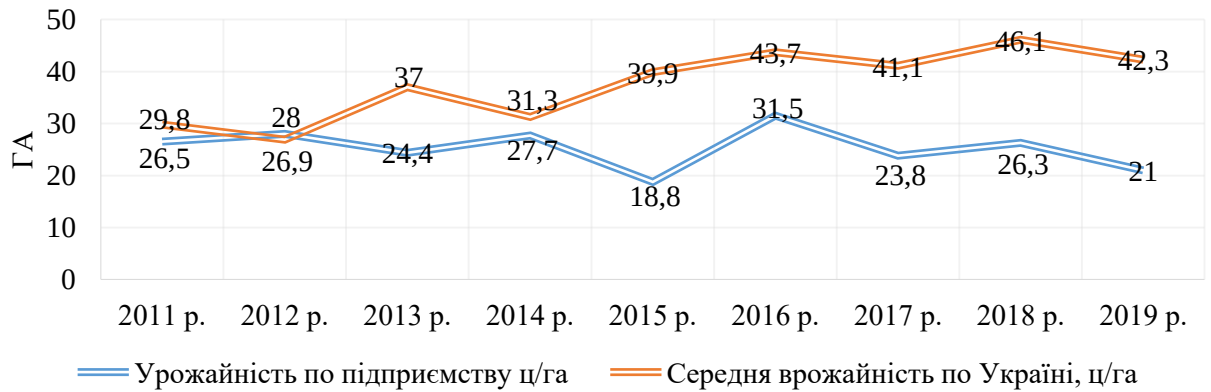

Рис. 2.7. Урожайність зернових культур, ц/га

Однією з важливих умов збільшення виробництва зернових культур, полягає в розміщенні їх посівів у системах сівозмін на кращих попередниках, якими є, зокрема чорний пар, багаторічні трави, культури на зелений корм. Перенасичення польових сівозмін озимою пшеницею і повторні її посіви по зернових, погіршує фітосанітарний стан ґрунту і не забезпечує очікуваного приросту врожайності.

Проблема ефективності – вічна проблема, що завжди була, є і залишається актуальною. Незважаючи на те, їй присвячено багато праць вітчизняних і зарубіжних вчених, все ж вузлові питання ефективності з огляду на надзвичайну багатогранність і складність цього економічного явища з багатьма формами прояву залишаються недостатньо розробленими або ж дискусійними.

Основою розвитку сільського господарства і збільшення виробництва сільськогосподарської продукції є високоефективне використання землі та підвищення її продуктивності. В умовах, коли земельні фонди обмежені, а потреби населення в сільськогосподарській продукції, а саме в зерні, постійно зростають, підвищення економічної ефективності використання землі в сільському господарстві набуває першорядного значення.

Раціонального і ефективного використання землі в сільськогосподарському виробництві можна досягти за умови послідовного здійснення заходів з підвищення родючості ґрунту і охорони його від ерозії

та інших руйнівних процесів [69].

Для визначення ефективності виробництва зернових культур в господарстві, необхідно знати ефективність використання землі під зерновими культурами.

Використовуючи табл. 2.8 розглянемо ефективність використання земель під зерновими в ПСП Агрофірмі «Авангард».

У 2017 р. вироблено 1218,7 ц зерна на 100 га ріллі, в тому числі 806,1 ц озимої пшениці і 412,6 ц озимого ячменю. В цьому ж році було одержано 421,7 тис. грн валової продукції на 100 га посівів зернових, прибуток склав 65,9 тис. грн. У 2018 р. відмічено значне підвищення вартісних показників ефективності використання земель за рахунок отриманого прибутку. Показник вартості валової продукції зернових культур на 100 га посівів був значно вищим і складав 2283,6 тис. грн, і підприємство мало прибуток у сумі 640,1 тис. грн. на 100 га посівів. В 2019 р. натуральні показники значно нижчі, тому що посівних площ зернових було практично на 400 га менше, а вартісні показники вищі за рахунок росту цін практично на всі ресурси.

Таблиця 2.8

Ефективність використання земель під зерновими культурами

Показники	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2019 р. у % до 2017 р.
1.Вироблено на 100 га ріллі, ц:				
Зернових і зернобобових	1218,7	1363,1	805,74	66,1
в т.ч. пшениця озима	806,1	870,3	545,6	67,7
ячмінь озимий	412,6	446,2	225,8	54,7
кукурудза на зерно	-	64,5	149,3	231,5
2. Одержано на 100 га посівів зернових, тис. грн:				
Валової продукції	421,7	2283,6	1234,3	292,7
Прибутку (збитку)	65,9	640,1	143,5	217,8
Товарної продукції (виручка)	398,9	2110,7	953,6	239,1

Стратегічним завданням розвитку зернової галузі є створення високопродуктивного і конкурентоспроможного зернового господарства. Вирішення цього завдання значною мірою залежить від формування оптимальної структури посівних площ для одержання найвищого економічного ефекту та виробництва високоякісної продукції на основі застосування інноваційних технологій виробництва

Одним з вирішальних факторів економічного, соціального та культурного прогресу суспільства є підвищення продуктивності праці. Важливого значення набувають дослідження не лише тенденцій зміни її в аграрному секторі, а й з'ясування причин і факторів економічної динаміки, обґрунтування резервів підвищення.

Продуктивність праці – найважливіша характеристика стану економіки країни, окремих галузей. За її розмірами та динамікою оцінюють розвиток продуктивних сил, ступінь освоєння досягнень науково-технічного прогресу, використання трудового потенціалу. Продуктивність праці зрештою визначає рівень життя населення. Праця за ефективною економікою – найдорожчий фактор, що підтверджується рівнем її оплати. Тому в ринкових умовах підприємства з високими трудовими затратами, як правило, не виживають.

2.3. Ефективність виробництва сільськогосподарських культур та шляхи її підвищення

Економічна ефективність вирощування зерна характеризується системою показників. Безумовно, важливе значення мають такі показники, як вихід готової продукції, виручка від її реалізації, прибуток та інші. В той же час, не менш важливу роль відіграють і показники затрат, які в сукупності становлять собівартість продукції.

Собівартість продукції – це грошовий вираз затрат підприємства на

виробництво і реалізацію продукції. Як показник вона використовується для контролю за використанням ресурсів виробництва, визначення економічної ефективності організаційно-технічних заходів, встановлення цін на продукцію. За умов самофінансування зниження собівартості є основним джерелом зростання прибутку підприємства.

За величиною собівартості можна встановити якісні та кількісні зміни в технології виробництва продукції конкретного сільськогосподарського підприємства, тим самим характеризувати його діяльність як виробника товарів на аграрному ринку [21].

Показниками собівартості продукції, що використовується в господарстві, є:

Витрати на 1 грн. товарної продукції (B_1 грн.тп),

$$B_{1\text{грн.тп}} = \frac{C_{\text{ТП}}}{Q_{\text{ТП}}}, \text{ коп/грн.}, \quad (2.2)$$

де $C_{\text{ТП}}$ – собівартість всієї товарної продукції підприємства, грн.,

$Q_{\text{ТП}}$ – обсяг товарної продукції підприємства, грн.

Елементи затрат є однаковими для всіх галузей підприємства і на їх основі складається кошторис витрат на виробництво, і включають в себе :

- матеріальні витрати (сировина, матеріали, комплектуючі, напівфабрикати, паливо, енергія, тара; віднімається вартість повернутих відходів);
- оплата праці (всі форми основної заробітної плати штатного і позаштатного виробничого персоналу підприємства);
- відрахування на соціальні заходи (включають відрахування на пенсійне забезпечення, на соціальне страхування, страхування на випадок безробіття, на індивідуальне страхування; величина відрахувань встановлюється у відсотках від витрат на оплату праці);
- амортизація основних фондів (амортизаційні відрахування на повне відтворення основних фондів за нормами від балансової вартості, інших

необоротних матеріальних активів та нематеріальних активів);

- інші операційні витрати (вартість робіт, послуг сторонніх підприємств, сума податків, зборів, крім податків на прибуток, втрати від курсових різниць, знецінення запасів, псування цінностей, сума фінансових санкцій тощо);

- інші витрати (витрати, що не належать до перелічених вище елементів; включають витрати на страхування майна, винагороду за винахідництво, оплата послуг зв'язку, витрати на інвестиційну і фінансову діяльність).

Визначення рівня собівартості продукції дає можливість встановити дохідність галузей, окремих культур і видів худоби. Собівартість сільськогосподарської продукції формується під впливом багатьох факторів, зокрема співвідношення темпів змін обсягів виробництва і поточних витрат на продукцію, які визначають її рівень і тенденції.

Зниження собівартості продукції є важливою умовою підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва і зміцнення економіки господарств. Проте за останнє десятиріччя намітилась тенденція до зростання собівартості основних видів продукції. Собівартість сільськогосподарської продукції формується з різних за економічним змістом статей витрат, які характеризують її структуру.

Структура собівартості продукції характеризується процентним співвідношенням окремих статей витрат у загальних витратах виробництва. Вона залежить від особливостей окремих сільськогосподарських галузей та їх виробничої спеціалізації, рівня технічної оснащеності і організації виробництва.

Розглянемо елементи витрат на виробництво озимої пшениці та ячменю в 2017-2019 р. (табл. 2.9, рис. 2.8).

Основною причиною зростання собівартості сільськогосподарської продукції в господарствах України є перевищення темпів зростання оплати праці сільських трудівників порівняно з її продуктивністю.

Рис. 2.8. Структура виробничої собівартості озимої пшениці за 2019 р., %

За цей період відбулося також значне зменшення фондомісткості продукції в результаті підвищення рівня забезпеченості господарств основними виробничими фондами, а також внаслідок зростання оптових цін на промислові засоби виробництва, що поставляються сільському господарству. Це зумовило зростання витрат переважно за рахунок підвищення амортизаційних відрахувань та витрат на ремонт і придбання засобів виробництва.

Собівартість виробництва зерна відображає якість роботи господарств і визначає раціональне використання виробничого потенціалу господарства, залежить від урожайності зернових культур та грошово-матеріальних витрат на 1 га посіву. Розрахунки свідчать, що собівартість 1 ц зерна в 2019 р. порівняно з 2017 р. підвищилась на 1053 грн/ц.

Таблиця 2.9

Елементи витрат на виробництво зернових культур, тис.грн

Елементи витрат	Пшениця						Ячмінь					
	Витрати на виробництво продукції			Структура, %			Витрати на виробництво продукції			Структура, %		
	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.
Усього витрат	2888	2834	3941,0	100	100	100	997	1497	3321,0	100	100	100
Прямі матеріальні витрати	1822	1796	2456,0	63,1	63,4	62,3	711	771	2306,0	71,3	51,5	69,4
в т. ч. насіння та посадковий матеріал	293	296	380,0	10,1	10,4	9,6	210	165	308,0	21,1	11,0	9,3
мінеральні добрива	219	430	880,0	75,8	15,2	22,3	124	131	902,0	12,4	8,8	27,2
нафтопродукти	745	630	547,0	25,8	22,2	13,9	204	354	538,0	20,5	23,6	16,2
оплата послуг і робіт, що виконані сторонніми організаціями	329	340	402,0	11,4	12,0	10,2	149	100	352,0	14,9	6,7	10,6
решта матеріальних витрат	236	100	220,0	8,2	3,5	5,6	24	21	206,0	2,4	1,4	6,2
Витрати на оплату праці	352	183	247,0	12,2	6,5	6,3	83	132	232,0	8,3	8,8	6,9
Інші прямі витрати	714	855	1238,0	24,7	30,2	31,4	203	594	783,0	20,4	39,7	23,6
амортизація основних засобів	198	100	196,0	6,9	3,5	5,0	65	50	184,0	6,5	3,3	5,5
відрахування на соціальні заходи	131	68	92,0	4,5	2,4	2,3	31	49	86,0	3,1	3,3	2,6
решта ін. прямих та загально виробничих витрат	382	687	950,0	13,2	24,2	24,1	107	495	513,0	10,7	33,1	15,4

Причиною цього став ріст грошово-матеріальних витрат на 1 га. Таким чином, збільшення виробничих витрат на вирощування зернових культур в господарстві можна пояснити диспаритетом цін. Проведемо постатейний аналіз витрат (рис. 2.8).

По роках видно, що структура затрат на зернові культури значно змінюється, а їх загальний обсяг в 2019 р. по відношенню до 2017 р. при виробництві озимої пшениці збільшився на 34%. У 2019 р. відбулося зменшення витрат на насіння та посадковий матеріал у відсотковому відношенні, значно знизилась витрати на добрива. Найвищий відсоток у структурі затрат виробництва зернової продукції за роки досліджень займають нафтопродукти (14-25 %), мінеральні добрива (15-75 %), оплата праці складає 6-12 % від усіх витрат на виробництво озимої пшениці та ячменю.

Структура собівартості сільськогосподарської продукції змінюється під впливом комплексу факторів, зокрема рівня механізації галузей, впровадження прогресивних технологій, зміни обсягів виробництва тощо.

Ефективність зерновиробництва, а саме врожайність сільськогосподарських культур, в першу чергу залежить від якості ґрунтів, внесення мінеральних та органічних добрив. Науково обґрунтоване використання добрив дозволяє одержувати біологічно цінну рослинницьку продукцію, яка придатна навіть для дитячого та лікувального харчування. Удобрення беззаперечно впливає на родючість ґрунту. Наприклад, органічні добрива підвищують вміст гумусу, застосування їх у поєднанні з мінеральними поліпшує агрофізичні, фізико-хімічні та біологічні властивості ґрунту.

Узагальнюючи вище сказане, можна зробити висновок, що в сучасних умовах господарювання спостерігається значне підвищення рівня собівартості зернових культур, що викликане погіршенням економічного стану в країні, інфляційними процесам, які спричинили зростання цін на мінеральні добрива, засоби захисту рослин, паливно-мастильні матеріали

тощо.

Господарству необхідно вжити невідкладних заходів по зниженню собівартості. Це забезпечить збільшення прибутку та рентабельності. Для цього необхідно провести детальний аналіз структури собівартості продукції та намітити конкретні шляхи по скороченню затрат по статтям.

В ринковій економіці одержання прибутку є головною метою підприємницької діяльності, а тому саме він виступає, за загальним визнанням економістів, у ролі рушія підприємництва та є основним джерелом подальшого розвитку суспільного виробництва. Але для генерування цього виду ефекту у зростаючих масштабах підприємство має здійснювати ефективний маркетинг, проводячи кваліфіковану політику у сфері персоналу та управлінні витратами. Ці дії передбачають визначення кількісного впливу задіяних у процесі виробництва ресурсів на величину прибутку, а отже, й рентабельності їх використання з наступною оцінкою одержаних результатів і розробкою відповідних рекомендацій для її підвищення.

До числа найважливіших економічних категорій, які характеризують ефективність діяльності підприємств на засадах господарського розрахунку відносять рентабельність. Вона означає доходність, прибутковість підприємства.

Рівень рентабельності – це процентне відношення прибутку до суми матеріально грошових затрат пов'язаних з виробництвом і реалізацією продукції. Рівень рентабельності виробництва розраховують по формулі:

$$P_p = \frac{\Pi_p}{\sum Z_{vp}} 100\% , \quad (2.3)$$

де P_p - рівень рентабельності прибутку, %;

Π_p – прибуток від реалізації продукції, грн;

$\sum Z_{vp}$ - сума затрат на виробництво і реалізацію продукції, грн.

Рентабельність – показник економічної ефективності сільськогосподарського виробництва, який свідчить про те, що господарство

від своєї діяльності одержує прибуток. При цьому кожний відсоток рентабельності відповідає отриманню однієї копійки прибутку з розрахунку на гривню виробничих витрат.

Рівень рентабельності визначається в цілому по господарству – це сукупний рівень рентабельності. Дані річного звіту господарства дають змогу визначити також рівень рентабельності виробництва певного виду продукції, окремої культури або галузі.

Однією з головних проблем для сільського господарства є зниження рівня рентабельності культур. Дані рівня рентабельності зернових культур подано в табл. 2.10.

Таблиця 2.10

Рентабельність виробництва зернових культур в ПСП Агрофірмі «Авангард»

Назва культури	Роки	Середня ціна 1 ц, грн	Реалізація продукції		Комерційна собівартість реалізованої продукції		Прибуток (збиток)		Рівень рентабельності (збитковості), %
			Кількість, ц	Виручка, тис. грн	Всієї продукції, тис.грн.	1 ц, грн	Всього, тис. грн	1 ц, грн	
Зернові і зерно-бобові всього:	2016	116,3	37200	4327	3455	92,9	872	23,4	25,2
	2017	184,9	26250	4854,9	4053,3	154,4	801,6	30,5	19,8
	2018	283,8	19925	5654	5471,0	274,6	183	9,2	3,3
	2019	454,1	16823	8477,6	7201,0	428,1	1276,6	75,9	17,7
Озима пшениця	2016	138,0	25792	3559	2668,0	103,4	891,0	34,5	33,4
	2017	189,7	17019	3228,8	2444,7	143,6	784,1	46,1	32,1
	2018	293,5	12925	3794	2655,0	205,4	1139	88,1	42,9
	2019	432,4	10311	4458,7	4107,1	398,3	351,6	34,1	8,6
Ячмінь озимий	2016	143,9	4676	673	641,0	137,1	32	6,8	5,0
	2017	175,5	9183	1611,9	1590,6	173,2	21,3	2,3	1,4
	2018	266,0	6875	1829	2780,0	404,4	-951	138,3	-34,2
	2019	491,3	5232,4	2570,6	2387,0	456,2	183,6	35,1	7,7

Рентабельність характеризує також ефективність спожитих засобів виробництва, що включають суму річної амортизації основних фондів і вартість використаних у господарстві матеріальних оборотних засобів.

Виходячи з даних таблиці, можна говорити про спад ефективності виробництва зернових культур по роках, собівартість реалізованої продукції зернових та зернобобових культур в 2016 р. складала – 92,9 грн за 1 ц, в 2019 р. спостерігається підвищення рівня собівартості до 428,1 грн за 1 ц. Рівень рентабельності виробництва зернових в 2019 р. на 14% вищий ніж в 2018 р. Виробництво озимого ячменю також було прибуткове для підприємства.

Звичайно, середня ціна реалізації не є об'єктивним показником, вона не показує градації цін по структурі реалізації і потребує глибшого дослідження в даному напрямі. Розрахунки свідчать про взаємовплив таких показників, як обсяг виробництва, одержаний прибуток від реалізації даного обсягу і ціна реалізації, та тенденцію, спричинену збільшенням або зменшенням ціни.

Вітчизняне устаткування підприємств зернопродуктового підкомплексу надмірно зношене, технологічно застаріле. Тому при виробництві зерна й продуктів його переробки великі затрати ручної праці.

Існує значна кількість шляхів підвищення виробництва зерна. Велике значення має внесення оптимальних доз мінеральних добрив, які в конкретних природно – економічних умовах забезпечують найбільш повне використання потенціальних можливостей високоврожайних сортів і гібридів зернових культур.

Важливим фактором збільшення виробництва зерна у степових районах є зрошення земель. Одним із шляхів підвищення ефективності виробництва зерна є виведення і впровадження в господарствах високоврожайних сортів і гібридів, стійких проти хвороб і придатних для вирощування на зрошуваних землях.

Інтенсифікація зернового господарства неможлива без комплексної

механізації виробництва зерна. Вона є основою впровадження інтенсивних та індустриальних технологій вирощування зернових культур і забезпечує зростання продуктивності праці при виробництві зерна. Забезпеченість господарства надійно системою машин дає змогу якісно і в оптимальні агротехнічні строки виконувати всі види робіт, що сприяє підвищенню врожайності зернових культур і значно зменшує втрати зерна [14].

Комплексна механізація – основа підвищення продуктивності праці в зерновому господарстві.

На основі комплексного використання всіх факторів інтенсивного розвитку зернового господарства (комплексної механізації, внесення оптимальних доз мінеральних добрив, гербіцидів, впровадження високоврожайних сортів, використання якісного насіння та ін.), формується інтенсивна технологія виробництва зерна. Вона передбачає виконання комплексу агротехнічних і організаційних заходів, спрямованих на одержання високих урожаїв.

Сільськогосподарські підприємства у 2019 р. втратили значні прибутки через низькі ціни на сільськогосподарську продукцію. Щоб забезпечити прибутковість національних виробників зернової продукції, в першу чергу держава повинна втручатися в процес ціноутворення на зерновому ринку, політичними й економічними важелями забезпечувати рівень цін, який би стимулював зерновиробництво і надавав можливість розширеного відтворення для сільськогосподарських виробників у цій галузі [46].

Ще одним важливим чинником, що впливає на прибутковість зерновиробництва, є конкурентоспроможність продукції даної галузі. Високу конкурентоспроможність вітчизняного зерна на внутрішньому і зовнішньому ринках може забезпечити застосування нових, цінних у продовольчому і кормовому відношенні сортів та впровадження середньо- і низьковитратних енергозберігаючих технологій вирощування зернових культур, які дають можливість одержувати відносно високі врожаї зерна належної якості за низької його собівартості.

Таким чином, зважаючи на вищенаведений аналіз, зернове господарство ще не вийшло із затяжної кризи, в якій перебуває вся сфера сільського господарства. Хоча слід відмітити, що відбулися деякі позитивні зрушення, але забезпечення матеріально-технічними засобами залишається на дуже низькому рівні й має тенденцію до погіршення.

Важливою складовою системи заходів, які сприяють підвищенню продуктивності, поліпшенню якості й ефективності зернових культур в степових районах півдня України, велике значення має правильне і раціональне її розміщення в полях сівозмін. Правильний добір попередників позитивно впливає на ефективність виробництва зернових культур.

На рівень ефективності виробництва продукції рослинництва впливає безпосередньо чи побічно низка чинників, але основною причиною підвищення трудомісткості й собівартості основних видів продукції рослинництва є вплив чинників першого порядку - зниження врожайності та зростання виробничих затрат на 1 га посіву.

Висновки до розділу 2

1. Більшість економічних показників досліджуваного підприємства мають тенденцію до зростання. В господарстві в наявності 520 га зрошуваних земель. За роки досліджень площа їх залишилась незмінною. Вартість валової продукції в 2019 р. в порівнянні з 2017 р. зросла на 63,5 %, за рахунок підвищення цін реалізації виручка зросла на 130 %.

2. Дохідність підприємства значно знизилась в 2019 р., рівень рентабельності склав по господарству 11,7 %. Рослинництво являється прибутковою галуззю (12,6 %), тваринництво із прибуткової галузі стала збитковою (-1,3 %).

3. У 2017 р. вироблено 1218,7 ц зерна на 100 га ріллі, в тому числі 806,1 ц озимої пшениці і 412,6 ц озимого ячменю. В цьому ж році було одержано 421,7 тис. грн валової продукції на 100 га посівів зернових, прибуток склав

65,9 тис. грн. У 2018 р. відмічено значне підвищення вартісних показників ефективності використання земель за рахунок отриманого прибутку. Показник вартості валової продукції зернових культур на 100 га посівів був значно вищим і складав 2283,6 тис. грн, і підприємство мало прибуток у сумі 640,1 тис. грн. на 100 га посівів. В 2019 р. натуральні показники значно нижчі, тому що посівних площ зернових було практично на 400 га менше, а вартісні показники вищі за рахунок росту цін практично на всі ресурси.

4. Структура затрат на зернові культури значно змінюється, а їх загальний обсяг в 2019 р. по відношенню до 2017 р. при виробництві озимої пшениці збільшився на 34%. У 2019 р. відбулося зменшення витрат на насіння та посадковий матеріал у відсотковому відношенні, значно знизилась витрати на добрива. Найвищий відсоток у структурі затрат виробництва зернової продукції за роки досліджень займають нафтопродукти (14-25 %), мінеральні добрива (15-75 %), оплата праці складає 6-12 % від усіх витрат на виробництво озимої пшениці та ячменю.

5. Спостерігається спад ефективності виробництва зернових культур по роках, собівартість реалізованої продукції зернових та зернобобових культур в 2016 р. складала – 92,9 грн за 1 ц, в 2019 р. спостерігається підвищення рівня собівартості до 428,1 грн за 1 ц. Рівень рентабельності виробництва зернових в 2019 р. на 14% вищий ніж в 2018 р. Виробництво озимого ячменю також було прибуткове для підприємства.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ПОСИЛЕННЯ КОНКУРЕНЦІЇ

3.1. Використання новітніх технологій як фактор підвищення ефективності управління виробництвом сільськогосподарських культур

Ріст врожайності сільськогосподарських культур залежить від ряду факторів. Важливу роль тут відіграє і захист рослин від шкідників, хвороб та бур'янів. Серед агротехнічних, хімічних та інших методів боротьби з останніми особливе значення надається біологічному та інтегрованим методів боротьби. Забезпечити повсюдно зростання врожайності сільськогосподарських культур шляхом підвищення родючості ґрунтів, впровадження передової технології виробництва, раціонального використання мінеральних і органічних добрив, широкої меліорації земель, проведення протиерозійних заходів, поліпшення насінництва, впровадження у виробництво найбільш урожайних сортів і гібридів, здійснення системи заходів щодо захисту рослин від хвороб, шкідників і бур'янів, усунення втрат врожаю, вдосконалення структури посівних площ, освоєння правильних сівозмін.

Проаналізувавши теперішній стан виробництва зернових культур перш за все необхідно приділити більше уваги стабілізації зернового виробництва. Тут основним завданням має стати призупинення подальшого спаду обсягів виробництва зерна та здійснення сукупності організаційних, техніко-технологічних заходів по його подальшому прискореному розвитку. Лише призупинивши спад виробництва можна почати активну структурну перебудову зернового господарства, нарощування обсягів виробництва зерна на основі зміцнення і удосконалення його техніко-економічної бази та

освоєння найсучасніших технологій вирощування сільськогосподарських культур.

Основним напрямом дальшого розвитку зернового господарства є інтенсифікація виробництва зерна на основі внесення оптимальної кількості органічних і мінеральних добрив з тим, щоб найповніше використати потенціальну продуктивність сорту, вологи і тепла; розширення посівів високопродуктивних сортів і гібридів, вирощування їх з урахуванням фізіологічних особливостей та дотриманням сортової агротехніки; ефективне поєднання агротехнічних, біологічних та хімічних методів; впровадження комплексної механізації і автоматизації виробництва, яка передбачає використання системи машин з метою збільшення виробництва дешевої продукції з кожного гектара землі [21].

Одним із напрямів підвищення економічної ефективності виробництва зерна є зниження собівартості продукції. Важливим фактором підвищення врожайності і зниження собівартості зернових є підвищення продуктивності праці на основі комплексної механізації, автоматизації виробництва. Необхідно також у господарстві забезпечити ефективніше використання машинно-тракторного парку, транспортних засобів, живої тягової сили. Це дасть змогу скоротити потреби в них до раціонального рівня, зменшити витрати на амортизацію та ремонти і в результаті здешевіти виробництво продукції.

Значні резерви зниження собівартості криються в суворому режимі економії при використанні матеріально-грошових засобів у процесі виробництва зернової продукції. Практика переконує, що в підприємствах, де контролюється економне використання оборотних фондів, де не допускаються втрати врожаю при збиранні і транспортуванні, збереженні насіння, посадкового матеріалу, значно менше витрачається коштів на одиницю продукції.

Істотного підвищення врожайності і зниження собівартості продукції можна досягти завдяки вдосконаленню системи управління виробництвом і

запровадженню наукової організації праці. Ці заходи забезпечують зменшення накладних витрат, а отже, зниження собівартості зерна. Важливу роль у такому зниженні відіграють і такі соціально-економічні фактори, як підвищення кваліфікації кадрів, матеріальна зацікавленість працівників у результатах своєї праці, широке використання моральних стимулів.

Великий вплив на прискорення темпів зростання продуктивності праці має впровадження у виробництво досягнень науково-технічного прогресу, ефективне використання техніки, удосконалення організації виробництва. Першочергового значення набуває розвиток таких напрямків інтенсифікації як механізація, хімізація, підвищення рівнів агротехніки, широке використання гібридних сортів [69].

Основними напрямками підвищення продуктивності праці в ПСП Агрофірмі «Авангард» є комплексна механізація, автоматизація та електрифікація виробництва; впровадження нової, більш продуктивної техніки. Удосконалення системи машин дасть змогу не лише скоротити до мінімуму затрати ручної праці, але й підвищити врожайність зернових культур та за рахунок поліпшення якості робіт і виконання їх в оптимальні строки.

Щоб правильно організувати будь-який виробничий процес, потрібно правильно «розставити» людей і засоби виробництва, узгодити роботи на окремих його операціях. Для забезпечення цього необхідно дотримуватись таких основних принципів – пропорційності, узгодженості, рівномірності і потоковості.

Важливе значення для сільськогосподарського виробництва має підвищення інтенсивності праці, що дає змогу зекономити не тільки живу і уречевлену працю, але і час. В результаті збільшення обсягу продукції поліпшується використання засобів виробництва. Таким чином, тими ж знаряддями праці підвищується її продуктивність.

Великий вплив на зростання продуктивності праці має підвищення матеріальної зацікавленості. Оплата праці повинна базуватися на науково-

обґрунтованих нормах праці і встановлюватися за кінцеві її результати. Приведення в дію резервів зростання продуктивності праці дасть можливість повніше і швидше підвищувати економічну ефективність виробництва зерна.

Підрахунок резервів збільшення виробництва зерна та заходи щодо їх використання. Одним з важливих завдань аналізу є виявлення і підрахунок резервів збільшення виробництва продукції зернових.

Суттєвим резервом збільшення виробництва продукції зернових є покращення структури посівних площ, тобто збільшення питомої ваги більш урожайних культур в загальній посівній площі (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Підрахунок резервів збільшення об'єму виробництва зерна за рахунок покращення структури посівів

Культури	Структура посівів, %		Посівна площа, га		Фактична урожайність в середньому за 3 роки, ц	Об'єм виробництва при структурі посівів, ц	
	фактична	можлива	фактична	можлива		фактичної	можливої
Пшениця озима	47,6	54,7	600	690	18,5	11080,2	12765
Ячмінь озимий	35,7	28,6	450	360	19,5	8756,9	7020
Ячмінь ярий	4,8	4,8	60	60	24,8	1489,1	1488
Просо	11,9	4,0	150	50	3,0	452,0	150
Кукурудза	0	3,2	0	40	40,0	0	1600
Горох	0	4,7	0	60	10,0	0	600
Разом	100	100	1260	1260	-	21778,2	23623

За рахунок покращення структури посівних площ господарство має резерви збільшення виробництва зернових – 1844,8 ц (23623 ц-21778,2 ц).

Нами запропоновано збільшити посівні площі під озиму пшеницю, тому що дана культура завжди мала вищу цінність при продажу. Скорочуємо посівні площі проса, оскільки в даному господарстві урожайність даної культури дуже низька, при середньому рівні урожайності нашого регіону 18-

20 ц/га. За рахунок скорочення площ під деякі культури ми пропонуємо почати вирощувати такі культури, як горох та кукурудзу. З урахуванням урожайності культур, які вирощує господарство, для розрахунку беремо урожайність гороху та кукурудзи нижчу від середньої по регіону. При чому дані культури мають досить високу ціну на рику.

Основні резерви збільшення виробництва валової продукції рослинництва, зокрема зернових культур, такі:

1. Введення в господарський оборот земельних угідь, що перебувають поза господарським оборотом.
2. Перетворення екстенсивних угідь в інтенсивні, щоб з одиниці площі мати максимальну кількість продукції.
3. Поліпшення сільськогосподарських угідь та вдосконалення структури посівних площ.
4. Підвищення врожайності всіх сільськогосподарських культур, особливо зернових, і в районах зрошення.
5. Підвищення продуктивності природних угідь.

Одним з важливих напрямків виявлення резервів є розширення посівних площ. Можливі і невикористані резерви розширення посівних площ розраховують множенням можливої розширеної площі на фактичну урожайність тих культур, посіви яких планується вирощувати на ній. Важливим напрямком виявлення резервів збільшення виробництва продукції зернових в господарстві є підвищення урожайності.

Суттєвим резервом збільшення виробництва продукції є окупність добрив, яка залежить від дози і якості добрив, їх структури, строків і способів внесення в ґрунт. Розрахуємо резерв збільшення виробництва продукції за рахунок підвищення окупності добрив в наступній таблиці.

Способи розрахунку норм добрив. Найпоширенішим є використання рекомендованих норм, які встановлені на підставі польових дослідів і корегуються за даними агрохімічного аналізу ґрунту. Досить часто використовують розрахункові методи, які базуються на величині

запланованого врожаю, даних агрохімічного аналізу ґрунту та розрахунок норм добрив за нормативами затрат поживних елементів на формування урожаю з урахуванням кліматичних умов, особливостей сорту чи гібриду.

Підрахунок резервів збільшення виробництва продукції за рахунок збільшення окупності удобрення ґрунту наведено в табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Підрахунок резервів збільшення виробництва продукції за рахунок збільшення окупності удобрення ґрунту

Показники	Озима пшениця	Яра пшениця	Озимий ячмінь
Фактична окупність 1 ц NPK, ц	3,8	2,3	3,2
Можлива окупність 1 ц NPK, ц	4,0	2,8	3,7
Приріст окупності добрив, ц	0,2	0,5	0,5
Можлива кількість добрив, ц NPK	570	90	181
Резерв збільшення виробництва продукції, ц	115	40	85

Незалежно від регіону в основне удобрення під дану культуру вносять до 30% азоту і до 90% фосфору та калію. При посіві вносять по 10 кг NPK на 1 га. На величину врожаю та його якість позитивно впливають весняно-літні підживлення. Ранньовесняні підживлення можна проводити поверхневим та кореневим способами (метод Бузницького). Доза азоту та кількість весняних підживлень залежить від часу настання весняного відновлення вегетації. На вміст білку, клейковини та її якість хороший ефект дає літнє позакореневе підживлення сечовиною (30 кг/га).

При підвищенні окупності добрив по озимій пшениці на 0,2 ц, ярій пшениці і озимому ячменю – на 0,5 ц можливо збільшити виробництво озимої пшениці на 120 ц, ярої пшениці – на 91 ц, ячменю – на 141 ц.

Важливим резервом збільшення виробництва продукції зернових є недопущення втрат при збиранні врожаю. Підрахунок резервів збільшення виробництва продукції за рахунок збору врожаю в оптимальні строки наведено в табл. 3.3.

Як бачимо, лише при збиранні озимого ячменю та кукурудзи на зерно

не було допущено втрат врожаю, зібрано в оптимальні строки. Для того, щоб використати резерви збільшення виробництва продукції за рахунок збору врожаю в оптимальні строки необхідно за мінімуму скоротити простої машинних агрегатів з різних причин, раціонально організувати робочі місця, правильно визначити співвідношення площ для збирання врожаю роздільним способом і прямим комбайнуванням.

Таблиця 3.3

Підрахунок резервів збільшення виробництва продукції за рахунок збору врожаю в оптимальні строки

Культура	Площа, зібрана пізніше оптимального строку, га	Урожайність при збиранні, ц/га		Резерви збільшення збору продукції, ц	
		В строк	пізніше	З 1 га	З усієї площі
Озима пшениця	50	18,5	18,1	0,4	20
Ячмінь озимий	20	19,5	18,9	0,6	12
Просо	10	3,0	2,8	0,2	2
Горох	4	10	9,3	0,7	2,8

Отже, за умови використання всіх виявлених в процесі аналізу резервів збільшення виробництва продукції зернових господарства має змогу додатково одержати 2295,8 ц озимої пшениці, в тому числі за рахунок більш повного використання земельних ресурсів – 164 ц, за рахунок покращення структури посівів – 1684,8 ц, додаткового внесення добрив – 312 ц, підвищення окупності добрив – 115 ц, ліквідація втрат при зборі врожаю – 20 ц. Також за рахунок введення нових культур до сівозміни, таких як кукурудза та горох, отримуємо додатковий обсяг зібраної продукції.

В умовах становлення ринкових відносин ефективність виробництва зерна визначає його конкурентоспроможність як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках, тобто здатність до розширеного відтворення, зростання обсягів виробництва, збільшення кількості робочих місць.

3.2. Планування і контроль як основні функції стратегічного розвитку підприємства

У нових умовах господарювання та переходу до ринкового регулювання підприємство самостійно здійснює весь комплекс планової роботи. Надання самостійності підприємству означає не тільки відмову від повної регламентації зверху всієї його діяльності й надання широких прав у визначенні та реалізації виробничої програми, шляхів розвитку виробництва, мотивації праці та відповідальності за кінцеві результати господарювання, але й усвідомлення важливості безперервного вивчення ринку та готовності до ринкових коливань. Все це повинно знайти відображення в планах діяльності підприємства, відкрита система якого як його нова якість у ринкових умовах і пряма залежність від взаємодії попиту та пропозиції зумовлюють необхідність створення не лише системи планування, а й управління підприємством, раціонально поставленого обліку, контролю та аналізу, здатних швидко й ефективно реагувати на ринкові потреби.

У сільськогосподарських підприємствах розглядають два варіанти щодо планування діяльності. У першому варіанті - планування, облік, контроль і аналіз суттєвіше враховували природні фактори аграрного виробництва та вимоги законів біології (дотримання сівозмін, селекційна робота з оновлення сортів, сполучення галузей рослинництва й тваринництва тощо); у другому - на першому місці постає конкурентна позиція в своєму сегменті ринку і, як наслідок, відбувається мінімізація використання факторів біологізації та аграрного виробництва. Планування, контроль і аналіз стають вирішальними функціями управління виробництвом біологічних активів і сільськогосподарської продукції.

Найважливішою функцією управління підприємством є планування його діяльності, що являє собою процес визначення цілей, які власник-керівник передбачає досягти за певний період, а також засобів, шляхів та умов їх досягнення. Воно об'єднує структурні підрозділи

підприємства загальною метою, надає усім процесам спрямованість і скоординованість, що дає змогу найповніше та ефективніше використовувати наявні ресурси, комплексно, якісно і якомога швидко вирішувати різноманітні завдання управління [3].

Щоб спільні зусилля співробітників організації були успішними, вони повинні знати, що від них очікується. Для цього необхідно:

- сформулювати цілі, до яких прагне керівництво;
- визначити шляхи досягнення встановлених цілей;
- поставити задачі перед підрозділами організації та конкретними виконавцями;
- визначити центри відповідальності;
- подбати про зіставність показників плану, обліку і контролю, забезпечити високу їхню аналітичність.

Оперативність планування багато в чому залежить від своєчасності облікової інформації про всі операції, які пов'язані з рухом продукції та сировини, виробництвом і їх реалізацією, дотриманням відповідних умов зберігання. Таку інформацію може надати лише правильно поставлений облік. Вона необхідна для розставлення пріоритетів у діяльності компанії та планування подальшої діяльності, забезпечення методами контролю за виконанням прийнятих рішень. Основною метою обліку є забезпечення менеджерів керівництва компанії інформацією, необхідною для прийняття рішень та ефективного управління.

Мета планування полягає у створенні системи планових документів, які визначають зміст і певний порядок дій для забезпечення тривалого існування організації. Щоб показники планування результативно використовувалися в контролі й аналізі, вони повинні бути об'єктивними та зіставними.

Схематично процес планування в організації можна представити як послідовність таких етапів:

1. Встановлення цілей діяльності організації, які визначають

очікуваний або бажаний її стан.

2. Розробка стратегії діяльності організації - безпосереднє опрацювання шляхів, якими організація досягатиме очікуваних результатів.

Організація планування виробництва в підприємстві включає три основні етапи: стратегічне планування; тактичне (поточне); оперативне.

Стратегічне - це довгострокове планування діяльності підприємства. Його особливістю є відсутність конкретних значень показників, що характеризують кінцеві результати діяльності підприємства. Це планування визначає спрямованість діяльності, формує її види та періоди існування певних видів діяльності.

Тактичне – це планування діяльності підприємства на поточний період існування з чітко вираженою конкретною метою і задачами. При такому плануванні складають поточні плани, що включають конкретні показники й межі їхніх значень, досягнення яких обмежене поточним плановим періодом.

Оперативне планування є деталізацією тактичного планування і без нього не існує. Воно дає змогу складати оперативні планові завдання конкретним виконавцям поточних планів підприємства. Операційне планування вирішує задачі внутрішньовиробничого характеру за показниками та їхніми розрахунками і відрізняється від тактичного планування методами й прийомами, вживаними при цьому. Терміни реалізації оперативних планів менші, ніж терміни реалізації тактичних планів. Частини додатку оперативного і тактичного планування також різні. Для тактичного планування об'єктом є підприємство в цілому та укрупнені підрозділи, а для оперативного – ділянки, робочі місця, конкретні працівники, тобто центри відповідальності й центри витрат [7].

Принципи планування визначають характер та зміст планової діяльності підприємства. Правильне дотримання принципів планування дає можливість організувати ефективну роботу підприємства і зменшує ризик одержання від'ємних результатів планування. Можна виділити п'ять основних принципів планування: єдності; безперервності; гнучкості;

точності; участі.

Будь-які зміни у планах одного з підрозділів повинні бути відображені у планах інших підрозділів. Отже, взаємозв'язок та одночасність - головні риси координації в підприємстві.

Інтеграція планової діяльності передбачає, що в організації існують різні підсистеми планування, але кожна з них виходить із загальної стратегії підприємства. Тобто, усі плани – це не просто сукупність, набір документів, це їхня взаємозв'язана система. У планах, розрахованих на короткі строки та для окремих підрозділів організації, конкретність деталей повинна стати обов'язковою рисою, оскільки такі плани є інструкціями, що визначають дії людей і колективів, які реалізують ці плани. Найважливішим принципом планування є вибір та обґрунтування цілей, кінцевої мети, результатів діяльності підприємства. Чітко й зважено визначені кінцеві цілі є вихідним пунктом планування. В основному в літературі виділяють п'ять основних цілей підприємства:

- господарсько-економічну, зумовлену вимогами забезпечення високої ефективності виробничої системи, випуску суспільно необхідної конкретної продукції;
- виробничо-технологічну, що відображає основне функціональне призначення підприємства - випуск певної продукції належної якості;
- науково-технічну, тобто прискорення науково-технічного прогресу, що матеріалізується в постійному поліпшенні якості продукції й оновленні технічної бази виробництва;
- соціальну – якомога повніше забезпечення потреб працівників підприємства в матеріальній та духовній сферах. Особлива увага тут приділяється питанням створення робочих місць, можливостям їх збільшення;
- екологічну - забезпечення вимог відтворюваності ресурсів і виготовлення екологічно безпечної (чистої) продукції.

Як ми визначили в табл. 2.2, спеціалізацією ПСП «Агрофірма

«Авангард» є вирощування продукції рослинництва, зокрема зернових і технічних культур. Проаналізувавши ефективність виробництва було визначено, що зернові і зернобобові культури для господарства прибуткові, крім ячменю в 2016 р. Тому, необхідно переглянути структуру зернових культур, які вирощуються у господарстві, особливу увагу слід приділяти підвищенню урожайності. Також слід зазначити, що значний прибуток приносить вирощування та реалізація технічних культур, оскільки дуже висока ціна реалізації. Але, як відомо, технічні культури виснажують ґрунт, тому необхідно уважно планувати посівні площі. Як було проаналізовано раніше, у господарстві за останній рік знизилась урожайність всіх культур. Для підвищення урожайності, на мою думку, господарству необхідно здійснювати такі заходи:

- дотримуватись впровадженої сівозміни, не припускаючи її порушення;
- забезпечити одержання високого урожаю всіх культур сівозміни завдяки застосуванню системи добрив у комплексі з іншими агротехнічними засобами;
- пріоритетне внесення органічних добрив;
- введення в промислове виробництво нових високоврожайних сортів та гібридів;
- не допускати використання при посіві сортів з низькими посівними якістьми;
- запровадити хімічний обробіток посівів зернових культур для одержання високоефективного посівного матеріалу та товарного зерна;
- застосовувати інтегровані системи захисту рослин від шкідників і хвороб сільськогосподарських культур;
- вводити в систему землеробства нові високорентабельні сільськогосподарські культури; освоїти ресурсо- та енергозберігаючі технології інтенсивного та індустріального типу (табл. 3.4).

Обираючи технологію виробництва сільськогосподарської продукції,

потрібно здійснити оцінку за економічними показниками, які підтвердять чи спростують доцільність її використання. Ресурсозберігаючі та водночас високопродуктивні технології повинні застосовуватися в рослинництві і тваринництві, а також при зберіганні та переробці продукції на аграрному підприємстві. Встановлено, що перехід у рослинництві від традиційних до передових технологій забезпечує підвищення врожайності культур та економію людських і матеріальних ресурсів.

Таблиця 3.4

Розрахунок ефективності впровадження ресурсозберігаючих технологій в
ПСП «Агрофірма «Авангард»

Показники	Одиниці виміру	Існуюча технологія	Енергозберігаючі технології	Енергозберігаючі технології у % до існуючої
Озима пшениця				
Затрати праці	люд.-год/га	23,7	4,9	20,7
Затрати пального	кг/га	68,1	32,2	47,3
Урожайність	ц/га	52	65	125,0
Кукурудза на зерно				
Затрати праці	люд.-год/га	5,2	2,5	48
Затрати пального	кг/га	59	50	85
Урожайність	ц/га	80	90	112
Цукрові буряки				
Затрати праці	люд.-год/га	156	91	58,3
Затрати пального	кг/га	187	72	38,5
Урожайність	ц/га	448	575	128,3
Загальна економія ресурсів у разі переходу в ПСП «Агрофірма «Авангард» на енергозберігаючі технології у виробництві зернових (3000 га) та цукрових буряків (750 га)				
Затрати праці	тис.люд.-год	81,8		
Затрати пального	тон	140,3		

Сплануємо урожайність сільськогосподарських культур, які вирощує ПСП «Агрофірма «Авангард». Урожайність сільськогосподарських культур визначимо як середнє між ресурсною урожайністю та її величиною, що склалася за попередні три роки. Також для визначення урожайності

необхідно знати: розміщення і площу посіву культур в полях сівозмін, планову кількість органічних та мінеральних добрив, що будуть внесені під культури, картографи забезпеченості ґрунтів пересувними формами поживних речовин, попередники (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Планова урожайність сільськогосподарських культур, ц/га

Культури	2017 р.	2018 р.	2019 р.	Ресурсна (планова)урожайність
Пшениця озима	25,7	26,3	21,5	43,6
Ячмінь озимий	25,3	34,0	20,6	32,9
Ячмінь ярий	-	17,9	-	28,9
Кукурудза	-	27,2	73,6	96,5

Далі сплануємо посівні площі. Розробку структури посівних площ слід починати з економічної оцінки сільськогосподарських культур і вивчення кон'юнктури ринку в плановому році. Оптимальний варіант структури посівних площ повинен забезпечувати виконання договірних зобов'язань по продажу продукції рослинництва, задовольняти внутрігосподарські потреби, а також забезпечувати додержання прийнятих у господарстві сівозмін. Планування посівних площ здійснимо у декілька етапів. На першому з них визначимо попередні площі посіву по культурах.

Після цього попередній варіант програми розміщуємо у системі сівозмін. На основі розміщення культур по полях сівозмін з урахуванням прийнятого в господарстві їх чергування визначимо культури, по яких потрібно змінити площі посіву та відповідно скоригувати їх розміщення по полях сівозмін. При цьому врахуємо не тільки попит на продукцію, а й ефективність використання землі, трудових і матеріальних ресурсів.

Слід мати на увазі, що зменшення площі посіву одних культур повинно бути компенсовано за рахунок збільшення інших рівнозначних по характеру їх використання. При вирішенні цього завдання слід мати на увазі і інше: відхилення площ посіву від початкового варіанту не повинно бути суттєво

принциповим і не повинно вносити значних змін в раніше виконані розрахунки по визначенню потреби у відповідних видах продукції рослинництва (табл. 3.6). Досвід показує, що не потребує великих зусиль коригування розміщення культур у полях сівозмін без порушення раніше прийнятого чергування.

Таблиця 3.6

Планові посівні площі сільськогосподарських культур, га

Культури	2017 р.	2018 р.	2019 р.	План
Пшениця озима	900	548	570	1000
Ячмінь озимий	259	470	534	500
Ячмінь ярий	35	-	-	100
Кукурудза на зерно	-	-	53	100

Виходячи з визначених урожайності та площ посіву, визначимо плановий валовий збір, та на основі рівня товарності 2017 р. визначимо обсяг реалізації продукції (табл. 3.7).

Дослідивши врожайність кукурудзи на зерно, ми бачимо що врожайність її дуже низька, та і площа посіву цієї культури була невеликою. Кукурудза, як вологолюбива культура потребує зрошення, яке є в господарстві, тому ми пропонуємо її висівати тільки на зрошуваних полях.

Таблиця 3.7

Плановий валовий збір та обсяг реалізації продукції рослинництва, ц

Культури	План	
	Валовий збір	Обсяг реалізації
Пшениця озима	43600	40300
Ячмінь озимий	16450	15000
Ячмінь ярий	2890	2800
Кукурудза на зерно	46500	45000

Далі, знаючи плановий обсяг реалізації та використавши середні ціни минулого року, ми можемо визначити виручку від реалізації (табл. 3.8).

Як бачимо з таблиці, планова виручка від реалізації трьох культур буде більшою від виручки 2019 р. по галузі рослинництва на 5549,8 тис.грн. навіть при незмінній середній ціні реалізації.

Таблиця 3.8

Планова виручка від реалізації продукції рослинництва

Культури	Обсяг реалізованої продукції, ц	Середня ціна реалізації, грн.	Виручка від реалізації, тис.грн.
Озима пшениця	40300	293,5	11828,0
Озимий ячмінь	15000	266,0	3990,0
Ярий ячмінь	2800	-	-
Кукурудза на зерно	45000	248,0	11160,0
Всього	103100	269,2	26978,0

Далі розрахуємо, який прибуток отримає господарство за рахунок проведених змін урожайності та посівних площ (собівартість 1 ц залишимо на рівні минулого року, табл. 3.9).

Таблиця 3.9

Плановий прибуток від реалізації продукції рослинництва, тис.грн

Культури	Виручка	Собівартість	Прибуток	Приріст, зменшення прибутку проти 2017 року (+,-)	Рівень планової рентабельності, %
Озима пшениця	11828,0	8277,6	3550,4	2411,0	42,9
Озимий ячмінь	3990,0	3893,0	97,0	-854,0	2,5
Кукурудза на зерно	11160,0	9830,0	1330,0	1325,0	13,5
Всього	26978,0	14192,2	22623,0	1194,8	159,4

Отже, порівнявши плановий прибуток з прибутком, який був отриманий по даним культурам у 2019 р, бачимо, що прибуток збільшиться на 1194,8 тис.грн.

$$\text{Рентабельність} = 22623 / 14192 * 100 \% = 159,4 \%$$

Як бачимо, планова рентабельність складає 159,4 % проти 2019 р. Але, звичайно, результат ще покращиться якщо знизиться собівартість.

З проведеного аналізу ефективності сільськогосподарського виробництва у 2 розділі було з'ясовано, що протягом трьох років відбувається ріст собівартості продукції. Господарству необхідно вжити невідкладних заходів по зниженню собівартості. Це забезпечить збільшення прибутку та рентабельності. Для цього необхідно провести детальний аналіз структури собівартості продукції та намітити конкретні шляхи по скороченню затрат по статтям.

Найважливішим шляхом зниження собівартості продукції є підвищення урожайності сільськогосподарських культур та продуктивності тварин. Чим вища урожайність культури та продуктивність тварин, тим нижча собівартість продукції. Це пояснюється тим, що затрати на проведення таких видів робіт як , наприклад, оранка, боронування, посів, догляд за посівами та інші агротехнічні прийоми у рослинництві, а також догляд за тваринами, витрати кормів, амортизація приміщення та обладнання, поточний ремонт та інше, залишаються незмінними як при високій так і при низькій урожайності культур та продуктивності тварин. Затрати можуть зрости тільки за рахунок збору високого врожаю. Тобто, в результаті збільшення урожайності сільськогосподарських культур та продуктивності тварин затрати на одиницю продукції зменшуються і, таким чином, собівартість зменшується.

Одним з основних елементів собівартості сільськогосподарської продукції є затрати на оплату праці. Тому підвищення продуктивності праці має вирішальне значення для отримання дешевої сільськогосподарської продукції.

Значним резервом зниження собівартості в господарстві є також економія і таких матеріальних затрат як насіння – за рахунок використання сівалок точного виважування, високоякісного насіння, здешевлення вартості кормів, тракторних та транспортних витрат, пального та мастильних матеріалів, запасних частин та інше. У рослинництві на їх долю приходить 25 % затрат.

Зниження собівартості продукції у господарстві може йти по лінії раціональної організації транспортних робіт та більш ефективного використання засобів транспорту. На зниження собівартості продукції великий вплив має покращення використання виробничих засобів, так як значна доля затрат приходить на амортизаційні відрахування. Покращення використання засобів виробництва може бути досягнуто за рахунок покращення їх структури. Зайві засоби мають бути вилучені з виробництва і в подальшому реалізовані чи передані в оренду іншим господарствам. Необхідно будувати більш економічні виробничі приміщення, збільшувати питому вагу активної частини основних фондів у загальному їх об'ємі, покращувати використання земельних угідь, виробничих приміщень, машин та обладнання, підвищувати виробіток на один трактор, комбайн, автомобіль, раціонально використовувати корма, економити витрати матеріалів, здешевлювати капітальний ремонт. Необхідно прискорити оборотність виробничих фондів, знизити товарно-матеріальні запаси.

Велике значення у підвищенні ефективності виробництва має матеріальна зацікавленість працівників. У господарстві необхідно проводити активну роботу для залучення молоді у виробництво. Молодих робітників необхідно прикріплювати до досвідчених. Для них встановлювати виробничі завдання, а відповідальність за виконання повинна бути спільна. Це забезпечуватиме переймання досвіду молодими працівниками, зростання професіоналізму.

Систематично необхідно проводити виробничі інструктажі, що сприятиме вдосконаленню виконання виробничих операцій. Для підвищення кваліфікації кадрів, працівників необхідно направляти на курси підвищення кваліфікації. Необхідно проводити атестацію робітників зі встановлення додаткової оплати та матеріальних стимулів.

В існуючій структурі сільського господарства в нерозвиненому стані перебуває система економічних інтересів, яка не спонукає працівників до вияву ініціативи в підвищенні ефективності виробництва і зниженні витрат.

Для працівників, що державна, що приватна однаково чужі, якщо на підприємстві відсутня система стимулювання праці.

Удосконалення системи стимулювання – дуже важлива і невідкладна проблема. Необхідно вживати заходи по вирішенню питань вдосконалення стимулювання праці – ліквідація заборгованості по виплаті, доведення мінімального рівня до прожиткового.

У господарстві є дві тракторно-рілничі бригади та дві птахоферми, тому вважаю доцільним організовувати між ними змагання з виплатою грошових премій тому, хто досягне найвищих показників економічної ефективності.

Бригадам необхідно доводити госпрозрахункове завдання. В завданні вказується структура посівних площ, плановий норматив на 1 га та вся площа по вартості валової продукції, затратам на її виробництво та затрати праці в людино-годинах. Додавши окремо нормативи по валовому виробництву продукції та затратам, отримаємо у підсумку загальне госпрозрахункове завдання по валовому виробництву продукції та затратам на її виробництво без запланованого приросту, передбаченого перспективним планом. Перевищення загального нормативу вартості валової продукції над затратами є базою для матеріального стимулювання працівників по госпрозрахунку.

Облік виробничої діяльності госпрозрахункових підрозділів має проводитись бухгалтерією господарства. Перелік, строки, порядок здачі в бухгалтерію всіх первинних документів бригадами, фермами встановлюються директором господарства. облік ведеться в натуральних та вартісних показниках по госпрозрахунковим підрозділах на їх особових рахунках по розгорнутій раніше системі показників. Вихідні дані для поточного контролю складає бухгалтер господарства. При цьому аналіз проводиться тільки по основних показниках. Крім того, у всіх госпрозрахункових підрозділах проводиться періодичний контроль загальнобригадних, загальнофермерських та інших витрат. при цьому

економія чи перевитрата визначаються як різниця між фактичними та плановими затратами, перерахованими на фактично вироблені види продукції, робіт, послуг. Чіткий облік та своєчасний контроль є невід'ємною частиною господарського розрахунку. Необхідно щомісяця враховувати кількість виробленої продукції, її якість та строки виробництва. Для кожного госпрозрахункового підрозділу відкриваються книги обліку продукції та затрат. Щомісяця підбиваються підсумки роботи госпрозрахункових бригад. Повсякденний контроль за виконанням госпрозрахункових завдань здійснюється також керівництвом та спеціалістами господарства.

З метою вдосконалення та підвищення ефективності стратегічного управління, формування стратегії розвитком підприємства (у динаміці з урахуванням впливу чинників внутрішнього та зовнішнього середовища) на агрофірмі «Авангард» має охоплювати такі основні складові:

1. Усвідомлення місії підприємства, яка є глобальною метою діяльності підприємства та визначає основний напрям стратегічного розвитку підприємства. Оцінка загального періоду формування стратегії, головною умовою якого є передбачуваність розвитку економіки в цілому та кон'юнктури споживчого ринку в тому числі.

2. Визначення стану зовнішнього середовища та ступеня його впливу на діяльність підприємства. Формування ефективних форм взаємодії із зовнішнім середовищем та взаємозв'язків у внутрішньому середовищі підприємства. Оцінка сильних і слабких аспектів діяльності підприємства, що визначає можливості реалізації внутрішнього потенціалу підприємства і спрямована, насамперед, на виявлення рівня його конкурентоспроможності.

Дані, отримані у ході прогнозування розвитку діяльності підприємства узагальнюються у його планах (табл. 3.9). План підприємства за своїм змістом становить сукупність взаємопов'язаних заходів щодо підвищення прибутку за рахунок збільшення ефективності використання всіх вживаних ресурсів і реалізації продукції. Успішність, ефективність системи планування

визначається значною мірою рівнем її організації, яка спрямована на планомірне поєднання основних елементів системи планування [23, с. 61].

Таблиця 3.9

План економічного розвитку діяльності
агрофірми «Авангард»

Цілі діяльності агрофірми агрофірми «Авангард»	Завдання	Способи реалізації
Підвищення ефективності та забезпечення розвитку діяльності підприємства	Вдосконалення конкурентоспроможності продукції. Збільшення прибутку	Проведення постійних маркетингових досліджень. Модернізація виробництва
Збільшення доходу підприємства	Збільшення об'ємів виробництва і реалізації продукції підприємства. Введення новітніх технологій по переробці продукції	Формування могутньої матеріальної бази та ефективного збуту виготовленої продукції. Застосування методів логістики
Забезпечення продовольчої безпеки	Оптимізація потреб населення в продукції рослинництва. Контроль збуту продукції на території Херсонської області та за її межами	Прогнозування зростання потреби населення в продукції рослинництва. Забезпечення управління якістю продукції

Необхідно постійно здійснювати аналіз стану регіонального та місцевого ринків, виявляти потреби покупців та визначати потенційний попит на існуючу продукцію при умові державної підтримки та координації діяльності аграрних підприємств.

Вибір стратегії економічного розвитку підприємства повинен ґрунтуватися на даних про ступінь розвитку ринку, про потенціал розвитку підприємства та попитом його послуг споживачами. Аналіз чинників зовнішнього і внутрішнього середовища, і, виділені на його основі сильні і слабкі сторони діяльності регіону.

Вибір стратегії виробничої діяльності підприємства, ґрунтується на ряді характеристик внутрішнього і зовнішнього середовища:

- ринок послуг зростає та є прибутковим;
- розвиток НТП, особливо інноваційний напрямок сприяють появі

нових видів машин, нових ринків і нових споживачів;

- послуги, що надаються підприємством, гарної якості та мають великий попит;
- слабкими сторонами діяльності підприємства є недолік фінансів, відсутність деяких видів послуг у сфері ІТ технологій.

Формування стратегії розвитку підприємства дає змогу визначити напрямки поведінки підприємства на ринку з врахуванням умов зовнішнього середовища та вірогідного характеру їх зміни; оцінити конкурентоспроможність та стратегічні конкурентні переваги підприємства; сформулювати глобальну мету його діяльності та цілі нею визначені; визначити ресурси, які необхідно залучити для досягнення поставлених цілей та забезпечити їх найбільш ефективне використання [33, с. 152].

Стратегія розвитку агрофірми «Авангард» повинна опиратися на такі принципи стратегічного управління:

- орієнтація на довгострокові глобальні цілі підприємства як господарчої системи та економічні інтереси його власників;
- багатоваріантність можливих напрямків розвитку, яка обумовлена динамічністю зовнішнього середовища діяльності підприємства;
- безперервність розроблення стратегії, постійна адаптація змін у внутрішньому та зовнішньому середовищі;
- комплексність розроблення стратегії, узгодженість стратегічних рішень за окремими напрямками діяльності підприємства, видами ресурсів, функціями тощо.

3.3. Управління конкурентоспроможністю виробництва сільськогосподарських культур та шляхи її підвищення

В аграрному секторі економіки первинне значення належить підвищенню конкурентоспроможності продукції вітчизняного зернового виробництва, яке є основним джерелом доходів більшості

сільськогосподарських підприємств і відіграє істотну роль у формуванні державного бюджету. Конкурентні переваги такого товару, як зерно, можна охарактеризувати рівнем переваги низки параметрів: економічні, консументні, нормативні, екологічні, маркетингові (рис.3.1).

Рис. 3.1. Параметри конкурентоспроможності

Для формування конкурентоспроможності зернових підприємств важливий вплив мають внутрішні та зовнішні чинники. З одного боку, ефективна організація виробництва, система управління, фінансове забезпечення, виробничий потенціал, з іншого - державна підтримка товаровиробника, інфляційні процеси. До основних чинників, які визначають конкурентоспроможність зерна на ринку, відносять його якість та вартість.

Український ринок зерна є конкурентним ринком і характеризується великою кількістю учасників ринкових відносин. Тому товаровиробники зерна змушені приділяти велику увагу якості продукції. Важливим напрямом підвищення конкурентоспроможності і ефективності зернового виробництва

є подальша його інтенсифікація на основі інноваційної діяльності. У свою чергу, інноваційна діяльність є засобом досягнення інтенсифікації виробництва, підвищення ефективності виробництва та зростання рівня конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції.

Для підвищення конкурентоспроможності зернового комплексу України на світовому ринку необхідно здійснювати низку заходів, які б сприяли розвитку даного виробництва. Насамперед суттєва державна підтримка виробника зерна; регулювання розвитку виробничої та ринкової інфраструктури; економіко-правове забезпечення зовнішньополітичної діяльності та зовнішньополітичне регулювання позиції зерна на світовому ринку. При цьому стратегія управління передбачає поступове зменшення державного впливу на процеси. Створення необхідних умов для ефективного виробництва, становить фундамент конкурентоспроможності зернових на світовому товарному ринку, забезпечує його ключові параметри: якість і ціну, а також регулює термін реалізації на відповідному ринковому сегменті та можливості просування зазначеного товару на інші сегменти світового ринку [34].

Важливість підвищення ефективності процесу виробництва актуалізується і тим фактором, що він забезпечує наявність значних партій товару, створює державний резерв, на основі якого реалізуються ринкові компоненти впливу держави на світовий ринок. Таким чином, державне регулювання конкурентоспроможністю зернового сектора України на світовому ринку повинно спрямовуватися на створення необхідних умов демократичного розвитку економіко правової, зовнішньополітичної та інфраструктурної бази ринку зернових. Разом з тим необхідно враховувати, що якщо конкуренція недостатньо сильна і мета, яку ставлять перед собою підприємства, не підкріплюється істотними інвестиціями, то вимогливість покупців не призведе до появи поліпшеної продукції.

Не менш важливим є посилення ролі держави щодо створення необхідних умов для ефективного виробництва, які становлять фундамент

конкурентоспроможності зернових на ринку; забезпечують його ключові параметри: якість і ціну, а також регулюють термін реалізації на відповідному ринковому сегменті та можливості просування зазначеного товару на інші сегменти ринку. Головною метою державної фінансової підтримки є стимулювання ефективності та підвищення конкурентоздатності сільськогосподарського виробництва, аграрного підприємництва та розвиток соціального стану села.

Державна підтримка сільського господарства в Україні охоплює бюджетне фінансування програм і заходів, які спрямовуються на розвиток галузі, пільговий режим оподаткування, часткову компенсацію процентних ставок за користування кредитами комерційних банків, компенсацію лізингових платежів, списання безнадійної заборгованості перед бюджетом тощо. Бюджетні кошти необхідні для підтримки процесу розширеного відтворення в сільському господарстві, а також для стримування інфляційних процесів і захисту інтересів споживачів сільськогосподарської продукції.

Отже, для забезпечення підвищення якісних характеристик зерна та його конкурентоспроможності існує багато шляхів - напрямів роботи сільськогосподарських підприємств: удосконалення системи техніко-технологічних та агротехнічних заходів з виробництва зерна та його збуту; впровадження у виробництво нових енергозберігаючих технологій вирощування, транспортування, зберігання, переробки та реалізації зерна; здійснення належного контролю за якістю продукції на всіх етапах її виробництва та збуту; впровадження у виробництво нових високоврожайних сортів і гібридів зернових культур; запровадження нових технологічних проектів, які базуються на сучасних досягненнях аграрної науки; інтенсифікація виробництва за рахунок використання сучасних технологій; відтворення, підвищення та охорона родючості ґрунтів на землях сільськогосподарського призначення; розвиток інфраструктури аграрного ринку [4].

Реалізація цих напрямів дасть можливість суттєво посилити стійкість і

конкурентоспроможність підприємств зернового підкомплексу, експертний потенціал галузі та надійність продовольчої безпеки. Вдосконалення та подальше підвищення конкурентоспроможності зерновиробництва в Україні визначає низка об'єктивних чинників, які регулюють ринок зерна: нестабільність цін і доходів у зерновиробництві, конкурентне середовище в сільському господарстві, нестабільність розвитку, істотне коливання урожайності, валових зборів і державних ресурсів зерна за роками, а також низька привабливість інвестування аграрного виробництва, ризикованість, різноманітність природно-кліматичних умов, потреби екологізації сільського господарства, проведення наукових досліджень, особливості формування сільської інфраструктури та необхідність державного протекціонізму на зовнішніх та внутрішніх ринках тощо.

Одним із факторів, що впливають на систему економічних відносин і сприяють стабілізації зернового виробництва та його подальшому ефективному й конкурентоспроможному розвитку, є інтеграція сільськогосподарських підприємств з підприємствами переробки і торгівлі зернопродуктами. Інтеграція обумовлена тими ж причинами, що і кооперація, тобто посиленням спеціалізації, розширенням виробництва, необхідністю узгодження дій у всій системі зерновиробництва. Одним із основних напрямів є впровадження заходів, які сприяють підвищенню якості зерна [9].

А саме впровадження налагодження діяльності щодо прийому, зберігання, переробки, реалізації зерна та продуктів його переробки, внесення змін і доповнень до чинних стандартів з метою їх удосконалення та адаптації державних стандартів України на основні сільгоспкультури до стандартів ЄС. Удосконалення державного регулювання галузі зерновиробництва пов'язане насамперед із залученням у зерновий сектор України національних та іноземних інвестицій, шляхом: створення стабільних і прозорих умов господарювання; удосконалення та приведення у відповідність до вимог Світової організації торгівлі та потреб ринку

законодавства України.

Зокрема, важливе значення для структури зерновиробництва мають постійна підтримка дієздатного стану ринкового механізму в цій галузі, пом'якшення несприятливих соціально-економічних наслідків його функціонування для виробників зерна в умовах мінливої ринкової кон'юнктури. Враховуючи все вищезазначене, можна виокремити такі заходи підвищення конкурентоспроможності зерновиробництва: - стимулювання національного виробництва високоякісних культур; - цінова підтримка зерновиробників; - спрямування товарних потоків зерна з непрозорих ринків збуту до більш організованих; - вдосконалення діючих стандартів якості зерна з використанням досвіду зарубіжних країн; - посилення державного контролю за експортно - імпорнтними операціями; - розробка і створення більш екологічно чистої продукції та технологій виробництва [11].

Також невід'ємне використання таких шляхів підвищення конкурентоспроможності зерновиробництва, як: підвищення урожайності зернових культур; вдосконалення землекористування та структури посівів, заходи покращення обробітку ґрунту та внесення до них мінеральних добрив; оснащення господарств технікою та освоєння нових ресурсозберігаючих технологій; впровадження нових сучасних сортів і гібридів тощо. В умовах обмеження доступності фінансово-кредитних ресурсів для виробників зерна, зниження його виробничої собівартості та підвищення урожайності набувають першочергових завдань.

За останній рік вартість сільськогосподарської техніки, сировини і матеріалів, що використовуються для вирощування зернової групи суттєво зросли. За 2017-2019 рр. в сільськогосподарських підприємствах урожайність основних зернових культур – пшениці та кукурудзи – має велику амплітуду коливання, що негативно позначається на валових зборах. В Україні на протязі 2017-2019 рр. спостерігається суттєве скорочення рівня продуктивності зернових культур, що пов'язано, в першу чергу, з несприятливим ґрунтово-кліматичними умовами. Основними проблемами, на нашу думку, що стримують зростання урожайності зернових культур є

наступні: - зношена матеріально-технічна база господарств. По деяким видам основних засобів знос сягає 75-90%.

Щорічні втрати від несвоєчасного збирання урожаю та неякісної роботи застарілої техніки сягають до 10%; використання традиційних технологій вирощування зернових культур з великою кількістю технологічних операцій; обмежений доступ до кредитно-фінансових ресурсів через їх дорожнечу. Відсоткові ставки коливаються на рівні 30-40%; високий рівень інфляції в економіці країни. У 2018 р. рівень інфляції склав 24,9%; відсутність регулювання НБУ курсу грошової національної одиниці; нестача оборотних засобів для ведення операційної діяльності. Внесення мінеральних добрив, засобів захисту рослин на рівні 40-60% потреби.

Скорочення кількості технологічних операцій через економію на ПММ; - монополізація посередницькими структурами основних збутових каналів зерна. Найбільші зернотрейдери, серед яких Нібулон, Альфред С. Топфер Інтернешенал, Серна, Луї Дрейфус Україна, ДПЗКУ, Кернел, Райз, Бунге, Каргілл, Агротрейд та інші, які експортують до 70-80% зернових культур; диспаритет цін на зерно та промислові вироби та продукцію (техніку, мінеральні добрива, засоби захисту рослин тощо); скорочення бюджетних дотацій на підтримку виробників зерна; переважно сировинне спрямування більшості виробників; нестача сховищ для зберігання зерна тощо. В цілому усі проблеми можна об'єднати у наступні блоки: виробничий, технологічний, фінансовий, обслуговуючий (табл. 3.10).

Найбільший вплив на розвиток зернового господарства справляють фінансовий та обслуговуючий блоки, оскільки виступають у якості зовнішніх факторів. Нестача грошових засобів не дає можливості не тільки перейти на технологію No-till, але й оновити й оптимізувати склад машинно-тракторного парку. За словами німецького вченого професора К. Кельнера, існує кілька причин, чому аграрним виробникам у всьому світі слід переходити від традиційного сільського господарства до ресурсозберігаючого. Це руйнування ґрунтів внаслідок ерозії та накопичення солей, руйнування

гумусного шару ґрунту і зниження біологічного різноманіття ґрунтів внаслідок інтенсивної обробки, а також зростання викидів вуглекислого газу. Ресурсозберігаючі методи обробки ґрунту мають багато переваг, зокрема економія (палива, людської і машинної праці) і зменшення шкоди для навколишнього середовища.

У той же час аграрним виробникам варто враховувати, що перехід від традиційної оранки може бути непростим, а обладнання коштує дорого. Крім того, підвищуються витрати на гербіциди, а врожайність в перший час може знизитися. За словами фахівців компанії «Українські Аграрні Інвестиції», теоретичними перевагами mini-till є: підвищення прибутковості; зниження витрат на дизельне паливо; збереження вологості; збереження гумусу; запобігання ерозії; скорочення капітальних витрат і витрат на оплату праці; збереження структури ґрунту через обробку на різних глибинах; - уникнути формування будь-яких борозен; розширення можливостей послідовного посіву різних культур.

Таблиця 3.10

Проблеми, що стримують розвиток виробництва зерна

БЛОКИ			
Виробничий	Технологічний	Фінансовий	Обслуговуючий
Зношена матеріально-технічна база	Застосування традиційних технологій	Нестача оборотних коштів	Нестача сховищ для зберігання зерна
Сировинне спрямування виробників	Незначна частка ресурсозберігаючих технологій	Високий рівень інфляції	Монополізація посередницькими структурами основних збутових каналів зерна
Відсутність переробних потужностей		Скорочення бюджетних дотацій	Диктат цін переробних підприємств
		Диспаритет цін на зерно та промислові вироби та продукцію	Дорожняча послуг машино технологічних станцій
			Відсутність регулювання НБУ курсу грошової національної одиниці

Науковими установами розроблено і запроваджено у виробництво сучасні конкурентоспроможні інтенсивні технології вирощування зернових культур з урожайністю зерна озимої пшениці 80-100 ц/га, ярого ячменю – 60-70 ц/га, гороху – 45-50 ц/га, кукурудзи – 100-140 ц/га. У цих технологіях поряд із застосуванням традиційних добрив буде використовуватись побічна продукція попередників як органічних добрив, а також сидеральні добрива. При обробі ґрунту будуть використовуватись наукові розробки з мінімізації, вологозбереження, суміщення операцій шляхом застосування комбінованих агрегатів, а також технології прямої сівби [26].

За різними підрахунками аграрний сектор економіки, станом на 2018 р., потребує до 250 млрд. грн. інвестицій (кредитів), з яких на щорічну потребу в оборотних засобах припадає біля 7-8 млрд. грн., решта – на оновлення основних засобів. Якщо ж враховувати поточні реалії (рівень інфляції та плаваючий курс національної грошової одиниці), то дана цифра зростає як мінімум удвічі - до 500 млрд. грн. Українські аграрії отримують субсидій в середньому 25 Євро/га. Для порівняння: в сусідніх Румунії та Болгарії – 191 і 320 Євро/га відповідно, а в Греції цей показник взагалі сягає 709 Євро/га.

Останні 5 років головними пільгами для українських аграріїв були дотації з ПДВ. Розмір бюджетних субсидій постійно скорочувався. Конкурентоспроможність підприємств зернового сектору проявляється у доступі до кредитно-фінансових ресурсів, застосуванні інноваційних зразків техніки, впровадженні ресурсозберігаючих технологій вирощування культур, розвиненій логістиці, наявності власних елеваторних потужностей, наявністю підрозділів, які займаються експортом як власного, так і придбаного зерна [26].

Як бачимо, зернова група приносить найбільший обсяг виручки від експорту – 6300,5 млн. грн., зокрема на кукурудзу припадає 60,8% доходу зернових. Необхідно відзначити, що продукція переробки (соняшникова олія) займає вагому позицію в експорті – 3281,3 млн. грн. Експорт насіння соняшнику майже припинився і сягає незначної відмітки – 0,6% обсягу

виробництва, оскільки майже увесь урожай перероблюються на масло екстракційних заводах України. Останній приклад наочно показує приховані потенційні можливості виробників, що дасть змогу наростити рівень доходу від збуту готової продукції та залишити додаткову вартість у їх розпорядженні.

Сьогодні, великі холдинги контролюють близько 20% всіх орних земель в Україні; – більш низький рівень волатильності ринкових цін у порівнянні з іншими напрямками сільськогосподарського сектора за рахунок стабільного попиту з боку експортерів [26].

Потужними операторами зернового ринку виступають агрохолдинги. Згідно з дослідженням «Найбільші агрохолдинги України 2017», проведеним агенцією AgriSurvey, урожайність зернових культур в агрохолдингах у 2017 р. була вища на 48%, ніж середній показник по Україні. У розрізі культур урожайність пшениці в агрохолдингах склала 41,8 ц/га, кукурудзи – 78,2 ц/га та ячменю – 30,6 ц/га відповідно на 23%, 22% та 31% вище за середні показники по цих культурах.

Сировинний характер сільськогосподарського сектора не здатний підняти економіку країни, так як виробництво та експорт сировини мають низьку додану вартість. До того ж, концентрація виключно на виробництві сировини уповільнює впровадження інноваційних методів та технологій у сфері сільського господарства, перешкоджає рівномірному розвитку його різних галузей. Для того щоб змінити дану тенденцію, українським аграріям, як великим агрохолдингам, так і фермерським господарствам, необхідно переходити до переробки сировини та випуску готової продукції. При цьому невеликі обсяги виробництва і обмежений бюджет не є перешкодами.

Готову продукцію можна реалізовувати на локальному ринку, витримуючи конкуренцію з великими брендами і оптовими постачальниками за рахунок співвідношення ціна/якість. Перевагами переробки є не тільки збільшення прибутковості бізнесу: Переробка допомагає ефективно використовувати побічні продукти і непродані надлишки сировини.

Переробка дозволяє продовжити сезон продажів. Якщо ми говоримо, наприклад, про зернові культури, які довго зберігаються, то ви можете займатися їх переробкою в сезон, коли ціни на зерно низькі.

Таким чином, ваш аграрний комплекс буде функціонувати цілий рік. Створення власного виробництва забезпечує нові робочі місця і продовження терміну зайнятості співробітників «в не сезон»; Агрокомпанія, що має власні виробничі потужності, може надавати послуги з переробки іншим компаніям, у яких немає власного виробництва. Готова продукція має набагато більш тривалий термін зберігання, ніж сировину. Відповідно, цілорічні продажі допомагають збалансувати «сезонність» прибутку.

Таким чином, розроблення наукових основ виробництва якісної харчової продукції повинно включати: розроблення наукових основ новітніх технологій виробництва харчових продуктів і сировини для задоволення потреб населення у повноцінному і раціональному харчуванні; наукове обґрунтування вимог до якості сировини як найважливішої передумови виробництва високоякісної та безпечної продукції; розроблення гармонізованих із світовими вимогами технічних регламентів і законодавчих актів регулювання питань виробництва та переробки продовольчої сировини і харчових продуктів; розроблення ресурсоощадних технологій виробництва високоякісних продуктів харчування для забезпечення досягнення європейського рівня якості вітчизняної продукції. Метою стратегії розвитку рослинництва, зокрема зерновиробництва, є забезпечення стабільного нарощування виробництва продукції для потреб внутрішнього і зовнішнього ринку та підвищення ефективності галузі [69].

Основними стратегічними цілями розвитку рослинництва з урахуванням визначеної мети є [47]: збільшення виробництва продукції рослинництва; створення збалансованої кормової бази для тваринництва; створення сировинної бази для біоенергетики. Спрямувати на виробництво біоетанолу: кукурудзи – в 2019 р. – 8,0 млн. тонн, у 2020 р. – 10,0 млн. тонн - Нарощування експорту продукції рослинництва та продуктів її переробки.

Збільшення обсягів експорту зерна у 2019 р. – до 29,0 млн. т, у 2020 р. – до 33,5 млн. т. Підвищення урожайності сільськогосподарських культур. Збільшення урожайності зернових у 2019 р. до 43,8 ц/га, у 2020 р. – до 49,4 ц/га.

Згідно Програми «Зерно України» в Україні планується наростити обсягу валового збору зернових культур до 71 млн. т. у 2019 р., і до 80 млн. т у 2020 р. [34]. Основний напрямок роботи з виробництва зерна у кожному регіоні, районі й господарстві, на думку М.В. Присяжнюка, М.В. Зубця, В. Я. Месель-Веселяка, П.Т. Саблука, М.М. Федорова, полягає у використанні таких чинників:

- поглиблення спеціалізації і концентрації виробництва на всіх рівнях його організації;
- оптимізація структури посівів, освоєння науково обґрунтованих сівозмін;
- удосконалення розміщення зернових культур у напрямі поглиблення спеціалізації базових районів кожної області з виробництва зерна;
- оптимізація міжрегіональних потоків зерна і продуктів його переробки в межах потреб у продовольчих та фуражних ресурсах інших регіонів та створення загальнодержавних і експортних ресурсів;
- упровадження ресурсозберігаючих екологоощадних технологій обробітку ґрунту;
- широке запровадження комплексної біологізації захисту рослин; - використання переваг системи органічного удобрення ґрунтів;
- підвищення окупності застосування мінеральних добрив, фізіологічно активних речовин та пестицидів;
- удосконалення і розвиток системи насінництва в загальному контексті сортового забезпечення посівів;
- упровадження високоефективних конкурентоспроможних технологій вирощування зернових культур.

Важливим фактором росту урожайності і підвищення економічної

ефективності виробництва зерна є раціональне розміщення культур у регіонах України.

Структура зерновиробництва саме за територіальним аспектом потребує вирішення трьох завдань: по-перше, удосконалення розміщення зернових культур за природноекономічними зонами, з урахуванням наявності еродованих, малопродуктивних чи екологічно забруднених земель; по-друге, впровадження глибшої спеціалізації базових областей щодо виробництва зерна; по-третє, раціональне розміщення потужностей заготівельно-переробної сфери з метою оптимізації обсягів тривалого зберігання зерна, транспортних витрат тощо. Як свідчать дані літератури, в Україні нараховується 31,6 млн. т. сертифікованих зернових складів, то потрібно інвестувати ще 13,6 млрд. дол. Для виконання програми «Зерно України» необхідно мати 100 млн. т. елеваторних потужностей, так як 15% складають перехідні запаси. Також необхідно врахувати сертифікованих зернових складів для зберігання олійних культур (15-20 млн. т.) – 4 млрд. дол. Таким чином, інвестиції у розбудову елеваторної інфраструктури складуть 17,6 млрд. дол.

Проведені дослідження дають можливість зробити наступні висновки. Запровадження системи мінімального і нульового обробітку ґрунту зменшить шкідливий вплив на ґрунт, викиди в атмосферне повітря. Перевагами вказаних ресурсозберігаючих технологій є зменшення кількості одиниць наявних машин та механізмів, збільшення, одночасно, частки потужних та надпотужних видів техніки, використання залишків культур (соломи, сіна тощо) у вигляді органічних добрив. Недоліками такої технології є висока вартість різних видів техніки, що завозиться з закордону та підвищення норм витрат, у перші роки, гербіцидів, з поступовим відмовленням від їх застосування.

Найбільш проблемними питаннями, що стримують конкурентоспроможність господарств зернового сектору, є нестача грошових коштів для ведення операційної діяльності, згорання державних і

регіональних програм фінансування розвитку сільськогосподарського виробництва, у т.ч. зернового, високі ставки кредитів банків, монопольне положення посередницьких та переробних підприємств на ринку зерна, що призводить до неповного виконання циклу технологічних операцій, неможливості придбати насіння високих репродукцій (районованих) культур, не виконання норм внесення мінеральних добрив та засобів захисту рослин, низького рівня використання генетичного і біологічного потенціалів культур.

Для забезпечення функціонування та подальшого розвитку зернового комплексу на період до 2020 р. необхідно забезпечити стабільне державне фінансування галузі, яке можливо реалізувати двома способами: запровадження тимчасового збору для створення Фонду підтримки українського села в розмірі 1% обігу всіх товарів, робіт і послуг; спрямування на розвиток агропромислового комплексу фіксованої частки бюджету країни, яка має становити 10%. Одним з напрямків підвищення фінансового забезпечення виробників зерна є запровадження механізму заставних та інтервенційних закупок зерна у розмірі 18 млрд. грн. [34].

Аграрним фондом України. Відсутність переробних потужностей у виробників зерна (первинних ланок) та збут за низькими цінами дає можливість розвивати не власну виробничо-переробну базу, а підприємствам посередникам, які займаються не тільки експортом сировини, а й реалізацією готової продукції. Вирішення наведених проблем надасть можливість не тільки підвищити рівень доходності (прибутковості) вирощування зернових культур, а й змінити структуру збуту з сировинного напрямку на готову продукцію, що підвищить фінансову міцність підприємства, забезпечить можливість цілорічного надходження доходу та залишити додану вартість не у посередників і переробників зерна, а направити їх на розвиток та розширення власної виробничої бази підприємства.

Висновки до розділу 3

1. Одним із напрямів підвищення економічної ефективності виробництва зерна є зниження собівартості продукції. Важливим фактором підвищення врожайності і зниження собівартості зернових є підвищення продуктивності праці на основі комплексної механізації, автоматизації виробництва. Необхідно також у господарстві забезпечити ефективніше використання машинно-тракторного парку, транспортних засобів, живої тягової сили. Це дасть змогу скоротити потреби в них до раціонального рівня, зменшити витрати на амортизацію та ремонти і в результаті здешевіти виробництво продукції.

2. Щоб правильно організувати будь-який виробничий процес, потрібно правильно «розставити» людей і засоби виробництва, узгодити роботи на окремих його операціях. Для забезпечення цього необхідно дотримуватись таких основних принципів – пропорційності, узгодженості, рівномірності і потоковості.

3. Одним з важливих напрямків виявлення резервів є розширення посівних площ. Можливі і невикористані резерви розширення посівних площ розраховують множенням можливої розширеної площі на фактичну урожайність тих культур, посіви яких планується вирощувати на ній. Важливим напрямком виявлення резервів збільшення виробництва продукції зернових в господарстві є підвищення урожайності.

4. Схематично процес планування на підприємстві можна представити як послідовність таких етапів: встановлення цілей діяльності організації, які визначають очікуваний або бажаний її стан; розробка стратегії діяльності організації - безпосереднє опрацювання шляхів, якими організація досягатиме очікуваних результатів.

5. З метою вдосконалення та підвищення ефективності стратегічного управління, формування стратегії розвитку підприємства (у динаміці з урахуванням впливу чинників внутрішнього та зовнішнього середовища) на

агрофірмі «Авангард» має охоплювати такі основні складові: 1) усвідомлення місії підприємства, яка є глобальною метою діяльності підприємства та визначає основний напрям стратегічного розвитку підприємства. Оцінка загального періоду формування стратегії, головною умовою якого є передбачуваність розвитку економіки в цілому та кон'юнктури споживчого ринку в тому числі; 2) визначення стану зовнішнього середовища та ступеня його впливу на діяльність підприємства. Формування ефективних форм взаємодії із зовнішнім середовищем та взаємозв'язків у внутрішньому середовищі підприємства. Оцінка сильних і слабких аспектів діяльності підприємства, що визначає можливості реалізації внутрішнього потенціалу підприємства і спрямована, насамперед, на виявлення рівня його конкурентоспроможності.

6. Дані, отримані у ході прогнозування розвитку діяльності підприємства узагальнюються у його планах. План підприємства за своїм змістом становить сукупність взаємопов'язаних заходів щодо підвищення прибутку за рахунок збільшення ефективності використання всіх вживаних ресурсів і реалізації продукції. Успішність, ефективність системи планування визначається значною мірою рівнем її організації, яка спрямована на планомірне поєднання основних елементів системи планування.

РОЗДІЛ 4. ОХОРОНА ПРАЦІ

4.1. Аналіз потенційно небезпечних виробничих чинників у приміщенні бухгалтерії підприємства

Охорона праці – це система правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження життя, здоров'я і працездатності людини у процесі трудової діяльності.

Законодавчими актами, що визначають основні положення про охорону праці, є загальні закони України а також спеціальні законодавчі акти. До загальних законів, що визначають основні положення про охорону праці належать: Конституція України; Закони України: «Про охорону праці», «Про охорону здоров'я», «Про пожежну безпеку», «Про використання ядерної енергії та радіаційний захист», «Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення», «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності», а також Кодекс законів про працю України (КЗпП). Спеціальними законодавчими актами в галузі охорони праці є Державні нормативні акти про охорону праці, Державні стандарти Системи стандартів безпеки праці, Будівельні норми та правила, Санітарні норми, Правила технічної експлуатації електроустановок споживачів та інші нормативні документи.

В основному законі України – Конституції питанням охорони праці присвячені статті 43, 45 та 46.

Основоположним законодавчим документом в галузі охорони праці є Закон України «Про охорону праці», дія якого поширюється на всі підприємства, установи і організації незалежно від форм власності та видів їх діяльності, на усіх громадян, які працюють, а також залучені до праці на цих підприємствах. Цей Закон визначає основні положення щодо реалізації конституційного права громадян про охорону їх життя і здоров'я в процесі

трудової діяльності, регулює за участю відповідних державних органів відносини між власником підприємства, установи і організації або уповноваженим ним органом і працівником з питань безпеки, гігієни праці та виробничого середовища і встановлює єдиний порядок організації охорони праці в Україні.

Держава виступає гарантом створення безпечних та нешкідливих умов праці для працівників підприємств, установ, організацій усіх форм власності.

Небезпечним називається виробничий фактор, вплив якого на працюючого в певних умовах призводить до травми або іншого раптового різкого погіршення здоров'я. Якщо ж виробничий фактор призводить до захворювання або зниження працездатності, то його вважають шкідливим.

У ГОСТ ССБТ 12.0.003-74 приводиться кваліфікація елементів умов праці, які відіграють роль небезпечних та шкідливих виробничих чинників. Вони підрозділяються на чотири групи: фізичні, хімічні, біологічні та психологічні.

Загальна площа бухгалтерії підприємства становить 12 м^2 , висота – 2,5 м, приміщення має одне суцільне вікно розмірами $1,5 \times 1,5 \text{ м}$. Кількість працюючих у приміщенні – 1 особа, робоче місце обладнане комп'ютером. Згідно із СНиП 2.09.04-87 на кожного працюючого в управлінських приміщеннях повинно припадати не менше $4 \text{ (м}^2\text{/осіб)}$ робочої площі. Висота приміщення – не менше 2,5 м. Отже, нормативи розмірів та забезпечення працюючих робочою площею в бухгалтерії дотримано.

У кабінеті розташований один комп'ютер, який обладнаний сканером та принтером. Напруга джерела живлення комп'ютера – 220 В. Розміщено письмовий стіл, дві шафи для зберігання документів.

Користувачі ПК, підвергаються за час праці впливу таких небезпечних і шкідливих чинників:

- фізичні – недостатнє освітлення робочого місця, чи підвищена яскравість світла, підвищення рівня шуму, підвищення напруги електричного, магнітного полів;
- психофізіологічні – фізичні і нервово-психічні та емоційні

перевантаження, розумова перенапруга, втома.

При аналізі виробничих факторів повинні керуватися стандартом ГОСТ 12.0.003-89 ССБТ «Небезпечні і шкідливі виробничі фактори. Класифікація». У стандарті приведений перелік підгруп кожної групи, що забезпечує єдиний підхід до викладу вимог і норм за окремими видами небезпечних і шкідливих виробничих факторів (табл. 4.1).

Таблиця 4.1.

Потенційні небезпеки на робочому місці приміщення
бухгалтерії підприємства

Види потенційно можливих небезпечних і шкідливих виробничих факторів	Наявність факторів
1. Фізичні небезпечні і шкідливі виробничі фактори: –шум, –вібрація, –підвищене виділення тепла, –підвищена вологість, –наявність електромагнітних полів, –наявність електростатичних полів, –небезпека вибуху, –небезпека виникнення пожежі, –небезпека ураження електрострумом, –підвищена загазованість, –відкрито рухаються й обертаються частини машин.	+ + - - + + - + + - -
2. Хімічні небезпечні і шкідливі виробничі фактори: -токсичні речовини: пари ртуті, пари свинцю і його сполук та ін., -подразнюючі речовини: пральні засоби, кислоти, луги, розчинники, кислі гази, -канцерогенні речовини: сполуки алюмінію, бензин, гас, 3,4-бензапирен (міститься у вихлопних газах автомобілів).	- - -
3. Біологічні небезпечні і шкідливі виробничі фактори: –мікроби, віруси, бактерії, –комахи, –гриби, найпростіші, –інші мікроорганізми.	+ - - -
4. Психофізіологічні небезпечні і шкідливі виробничі фактори: –малорухомість роботи, –фізична втома, –нервова напруга, –напруга аналізаторів (зорового-слухового-тактильного) –напруга рук, ніг, спини.	+ - + + +

За даними табл. 4.1 видно, які потенційно небезпечні чинники загрожують працівникам приміщення бухгалтерії підприємства.

Електробезпека – система організаційних і технічних заходів і засобів, котрі забезпечують захист людей від шкідливого і небезпечного впливу електричного струму, електричної дуги, електромагнітного поля і статичної електрики [22, с. 252].

У приміщенні розташовано один комп'ютер. Напруга джерела живлення комп'ютера у приміщенні – 220 В, частотою 50 Гц. Споживча потужність складає приблизно 0,5 кВт. Протікаючи через персональний комп'ютер струм дорівнює приблизно 2 А. Дія електричного струму з такими характеристиками на людину є смертельною, тому необхідно дотримуватися техніки безпеки при роботі з електрообладнанням під напругою до 1000 В.

Проектування, монтаж, налагодження і експлуатація електрообладнання повинні проводитись відповідно до вимог Правил охорони електричних мереж, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 04 березня 1997 року № 209.

Вимоги електробезпеки у бухгалтерії, де встановлені персональні комп'ютери відображені у ДНАОП 0.00-1.31-99 «Правила охорони праці під час експлуатації електронно-обчислювальних машин». Відповідно до цього нормативного документу під час проектування систем електропостачання, монтажу основного електрообладнання та електричного освітлення будівель та приміщень для персональних комп'ютерів необхідно дотримуватись вимог Правил влаштування електроустановок (далі – ПВЕ), ГОСТ 12.1.006-84, ГОСТ 12.1.019-79, ГОСТ 12.1.030-81, ГОСТ 12.1.045-84, ПТЕ, ПБЕ, ВСН 59-88 «Электрооборудование жилых и общественных зданий. Нормы проектирования», нормативно-правових документів, що стосуються штучного освітлення та електротехнічних пристроїв. Для обслуговування персональним комп'ютером або іншим електричним устаткуванням потрібно мати апаратуру захисту від струму короткого замикання та інших аварійних режимів.

Відповідно до вимог Правил влаштування електроустановок, для захисту персоналу, до діючого обладнання застосовуються наступні заходи боротьби з небезпекою електроураження:

- електротехнічні засоби захисту: ізолюючі штанги, кліщі, виказувачі напруги, діелектричні рукавиці та взуття, ізолюючі покриття та підставки, переносні заземлення, огорожувальні пристрої, інструмент з ізольованими ручками;

- засоби індивідуального захисту: захисні окуляри, рукавиці, протигази, респіратори, каски, монтажні пояси, страхувальні канати;

- використання струмів низької напруги(12-36 В), постійних струмів малої величини, високочастотних струмів;

- недоступність струмопровідних частин за рахунок їх розміщення на висоті або в недоступному місці та використання огорожі та блокіровок;

- захисне відключення — автоматичний пристрій, який швидко відключає ділянку електричної мережі, якщо виникає небезпека ураження електричним струмом. Принцип дії заснований на зміні електричних параметрів мережі при порушенні її нормальної роботи: пробій однієї з фаз, пошкодження ізоляції, включення людини . Основні елементи відключаючих пристроїв: датчики, підсилювачі, допоміжні елементи (сигнальні лампи), автоматичні виключателі;

- захисне занулення. Електричне з'єднання з нульовим захисним проводом металічних не струмопровідних частин, які можуть опинитись під напругою. Занулення використовують в трифазних чотири провідних мережах з заземленою нейтраллю.

При замиканні струму на корпус в нульовому проводі виникають великі токи внаслідок, чого спрацьовує захист і пошкоджена електрична установка відключається від струму. Для захисту використовують плавкі запобіжники, автомати-виключателі, нагнітальні пускачі з тепловим захистом:

- захисне заземлення. Електричне з'єднання з землею металічних неструмопровідних частин, які можуть опинитись під напругою.

Серед чинників зовнішнього середовища, що впливають на організм людини в процесі праці, світло займає одне з перших місць. Адже відомо, що майже 90% всієї інформації про довкілля людина одержує через органи зору.

Під час здійснення будь-якої трудової діяльності втомлюваність очей, в основному, залежить від напруженості процесів, що супроводжують зорове сприйняття. До таких процесів відносяться адаптація, акомодация та конвергенція. Світло впливає не лише на функцію органів зору, а й на діяльність організму в цілому. При поганому освітленні людина швидко втомлюється, працює менш продуктивно, зростає потенційна небезпека помилкових дій і нещасних випадків. Згідно з статистичними даними, до 5% травм можна пояснити недостатнім або нераціональним освітленням, а в 20% воно сприяло виникненню травм. Врешті, погане освітлення може призвести до професійних захворювань, наприклад, таких як робоча миопія (короткозорість), спазм акомодациї.

Для створення оптимальних умов зорової роботи слід враховувати не лише кількість та якість освітлення, а й кольорове оточення. Так, при світлому пофарбуванні інтер'єру завдяки збільшенню кількості відбитого світла рівень освітленості підвищується на 20-40% (при тій же потужності джерел світла), різкість тіней зменшується, покращується рівномірність освітлення.

При надмірній яскравості джерел світла та оточуючих предметів може відбутись засліплення працівника. Нерівномірність освітлення та неоднакова яскравість оточуючих предметів призводять до частой переадаптації очей під час виконання роботи і, як наслідок цього – до швидкого втомлення органів зору. Тому поверхні, що добре освітлюються і знаходяться в полі зору, краще фарбувати в кольори середньої світлості, коефіцієнт відбивання яких знаходиться в межах 0,3-0,6, і, бажано, щоб вони мали матову або напівматову поверхню.

Допустимі параметри освітленості для приміщення бухгалтерії підприємства наведені в табл. 4.2 відповідно до СНиП 11-04-79 «Естественное и искусственное освещение».

Таблиця 4.2.

Освітлення у приміщенні бухгалтерії підприємства

Найменування приміщення	Площа підлоги, м ²	Розряд зорових робіт	Освітлення		
			Природне		Штучне
			Вид освітлення	КЕО, %	Нормоване освітлення Е, лк
Приміщення бухгалтерії	12	ІІв	бокове	1,35	300-500

Природне освітлення приміщень здійснюється через світлові прорізи вікон. Штучне освітлення, при якому використовують електричні лампи – газорозрядні або лампи розжарювання. Штучне освітлення в приміщеннях експлуатації моніторів ПК повинне здійснюватися системою загального рівномірного освітлення, допускається використання місцевого освітлення, призначеного для освітлення зони розташування документів.

У приміщенні бухгалтерії встановлено 2 світильника типу ЛСП 02. Так як, підприємство знаходиться біля дерев, природного освітлення недостатньо, тому працівники вимушені використовувати джерела місцевого освітлення.

Мікроклімат або метеорологічні умови виробничих приміщень, визначаються такими параметрами: температурою повітря в приміщенні, відносною вологістю повітря, швидкість руху повітря, тепловим випромінюванням.

Всі ці параметри поодиночі, а також у комплексі впливають на фізіологічну функцію організму – його терморегуляцію і визначають самопочуття. Температура людського тіла повинна залишитися постійною у межах 36...37 ° С незалежно від умов праці.

Тому при змінні зовнішніх умов середовища терморегуляція в організмі людини відбувається за рахунок посилення або послаблення фізіологічних процесів, що обумовлюють тепловіддачу тіла людини в оточуюче середовище.

Основними джерелами теплоти в службових приміщеннях, наприклад

бухгалтеріях, є: оргтехніка і комп'ютерна техніка, прилади освітлення.

Основним тепловиділяючим обладнанням в бухгалтерії є ПК – в середньому до 80 % сумарних тепловиділень. Тепловиділення від приладів освітлення складають в середньому 12 %. Надходження теплоти від обслуговуючого персоналу – 1 %, від сонячної радіації - 6 %, притока теплоти через непрозорі огорожі – 1%. Ці джерела теплоти є постійними [22, с. 98].

Мікроклімат виробничих приміщень нормується в залежності від теплових характеристик виробничого приміщення, категорії робіт по важкості й періоду року. Основні нормативні документи, де наводяться норми мікроклімату, - це санітарні норми ДСН 3.3.6.042-99.

Розрізняють оптимальні, допустимі та шкідливі мікрокліматичні умови. Оптимальні та допустимі мікрокліматичні умови нормуються в залежності від тяжкості праці та періоду року. Нормування здійснюється згідно ГОСТ 12.1.005-88 ССБП «Загальні санітарно-гігієнічні вимоги до повітря робочої зони» та ДСН 3.3.6.042-99 «Санітарні норми мікроклімату виробничих приміщень».

Оптимальні мікрокліматичні умови - це такі параметри мікроклімату, які при тривалому і систематичному впливі на людину забезпечують нормальний тепловий стан організму без напруги і порушення механізмів терморегуляції. Вони створюють відчуття теплового комфорту і забезпечують передумови для високого рівня працездатності.

Допустимі мікрокліматичні умови - це такі показники мікроклімату, які при тривалому і систематичному впливі на людину можуть призвести до дискомфорту теплопочуття, що обумовлюється напруженням механізмів терморегуляції, і не виходить за межі фізіологічних можливостей організму людини.

Таким чином, для нормального теплового самопочуття людини важливе певне співвідношення температури, відносної вологості і швидкості руху повітря.

Згідно з ДСН 3.3.6 042-99 «Санітарними нормами мікроклімату

виробничих приміщень» рекомендуються наступні параметри мікроклімату приміщення, що наведені в табл. 4.3.

Таблиця 4.3

Період року	Температура, °C	Вологість повітря, %	Швидкість переміщення повітря, м/сек
Літній період	19 ÷ 25	40 ÷ 60	0,3 ÷ 0,5
Зимовий період	не нижче 12	40 ÷ 60	0,2 ÷ 0,3

Зниження негативного впливу мікроклімату можна досягти за рахунок таких заходів:

- раціональної вентиляції та опалювання;
- раціоналізації режимів праці й відпочинку.

4.2. Можливі причини пожеж у виробничому приміщенні та засоби для їх гасіння

Основним нормативним документом, який регламентує вимоги щодо пожежної безпеки, є закон України «Про пожежну безпеку», ухвалений Верховною Радою України 17 грудня 1993 р. Цей закон визначає загальні правові, економічні та соціальні основи забезпечення пожежної безпеки на теренах України, регулює відносини державних органів, юридичних і фізичних осіб у цій галузі незалежно від виду їх діяльності та форм власності. Згідно зі Законом України «Про пожежну безпеку», відповідальність за пожежну безпеку підприємств, установ покладено на роботодавців або уповноважених ними осіб. Обов'язки роботодавців або уповноважених ними осіб, а також орендарів щодо гарантування пожежної безпеки обумовлено статтею 5 Закону України «Про пожежну безпеку». Обов'язки роботодавця (згідно із цим законом):

- розробляти комплекс заходів щодо гарантування пожежної безпеки;
- згідно з нормативними актами з пожежної безпеки розробляти і

затверджувати положення, інструкції, інші нормативні акти, що діють у межах підприємства, контролювати їх виконання;

- організовувати навчання працівників щодо пожежної безпеки;
- утримувати в справному стані засоби протипожежного захисту і зв'язку, пожежну техніку, обладнання та інвентар, не використовувати його не за призначенням;
- проводити службове розслідування пожеж.

У приміщенні бухгалтерії підприємства надзвичайною ситуацією, що може виникнути є пожежа.

Основними причинами виникнення пожеж в приміщенні можуть бути:

- необережне поводження з вогнем (паління у недозволених місцях);
- несправність обладнання та порушення правил їх експлуатації;
- несправність обладнання та порушення технологічних процесів;
- порушення режимів технологічних процесів;
- невиконання вимог нормативних документів з питань пожежної безпеки.

У практиці гасіння пожеж, найбільше поширення одержали наступні заходи та засоби припинення процесу горіння:

- ізоляція вогнища горіння від повітря чи зниження концентрації кисню в повітрі до значення, при якому горіння не може відбутися;
- охолодження вогнища горіння нижче визначених температур;
- інтенсивне гальмування швидкості хімічних реакцій у полум'ї;
- механічний зрив полум'я в результаті впливу на нього сильного струменя інертного газу чи води;
- створення умовної перешкоди вогню, тобто таких умов, при яких полум'я поширюватися не може.

Для гасіння електроустановок, що знаходяться під напругою, застосовуються вогнегасники вуглекислого типу (ВВ-2, ВВ-5, ВВ-8) – як пожежогасна речовина використовується безколірний вуглекислий газ без запаху і смаку з температурою -71°C . Основний вплив на горіння – розбавлення суміші горючої пари та газів з повітрям (киснем), додатковий –

охолодження (твердий діоксид вуглецю). А також вогнегасники порошкового типу (ВП-1, ВП-10А, ВП-250) – пожежогасною речовиною є подрібнені мінеральні солі з різноманітними домішками. Основна дія на горіння інгібування.

Загальні вимоги пожежної безпеки:

- кожен працівник повинен знати місце розташування первинних засобів пожежогасіння і вміти ними користуватися, працівники мають знати правила поведінки при пожежі, шляхи евакуації;
- легкозаймисті та горючі рідини дозволяється зберігати в спеціально відведених місцях, відповідно до норм;
- забороняється розкидати пожежонебезпечні матеріали. Після використання їх треба винести з приміщення в спеціально відведене місце;
- у разі виникнення пожежі працівники повинні негайно повідомити про це керівництво та пожежну охорону за телефоном 101, розпочати ліквідацію пожежі всіма наявними засобами.

4.3. Розрахунок природного та штучного освітлення у приміщенні бухгалтерії ПСП «Агрофірма «Авангард»

Добре освітлення виробничих приміщень та робочих місць – один із головних факторів, які сприяють збільшенню продуктивності праці, зниженню виробничого травматизму та професійних захворювань. Результати іноземних досліджень свідчать про те, що при збільшенні рівня освітлення робочої поверхні від 20-60 лк продуктивність праці при різних операціях зростає на 20-25%.

В залежності від природи світла розрізняють види освітлення: природне, штучне, змішане. В якості кількісної характеристики природної освітленості в будь-якій точці приміщення розрізняють коефіцієнт природної освітленості (КПО), що визначаються за формулою:

$$e = \frac{E_{\text{вн}}}{E_{\text{н}}} \times 100\%, \quad (4.1)$$

де $E_{\text{вн}}$ - освітленість всередині приміщення;

$E_{\text{н}}$ - освітленість зовнішньої горизонтальної поверхні, що освітлюється розсіяним світлом всього небосхилу.

Мінімальні значення коефіцієнту освітленості для приміщення, з роботою середньої точності дорівнюють:

$$e_{\text{min}}=1 \quad (4.2)$$

Штучне освітлення застосовують в ті години, коли природної освітленості недостатньо:

$e < 0,8 e_{\text{п}}$ - при боковому освітленні;

$e < 0,6 e_{\text{п}}$ - при верхньому освітленні;

і де в приміщеннях природної освітленості зовсім не існує.

Розрахунок природного освітлення включає визначення необхідної площі світлових прорізів у виробничому приміщенні згідно з вимогами СНиП II-4-79.

Вихідні данні: довжина прольоту - 4 м;

ширина прольоту - 3 м;

висота прольоту - 2,5 м.

При боковому освітленні приміщень загальна площа світлових прорізів визначається за формулою:

$$S_{\text{о}} = \frac{S_{\text{п}} e_{\text{н}} K_{\text{з}} \eta_{\text{с}} K_{\text{о}}}{100 r_1 \tau_0}, \quad (4.3)$$

де $S_{\text{о}}$ – площа світлових прорізів (у світлі) при боковому освітленні;

$S_{\text{п}} = 12 \text{ м}^2$ – площа підлоги приміщення;

$\eta_{\text{с}} = 7,0$ – світлова характеристика вікон;

$e_{\text{н}}$ – нормоване значення КПО;

$$e_{\text{н}} = e'_{\text{н}} m c, \quad (4.4)$$

$e'_{\text{н}} = 1,8\%$ – значення КПО при боковому освітленні;

$m = 0,9$ – коефіцієнт світлового клімату;

$c = 0,75$ – коефіцієнт сонячності клімату;

$K_z = 1,4$ – коефіцієнт запасу;

$r_1 = 1,2$ – коефіцієнт, що враховує підвищення КПО при боковому освітленні завдяки світлу, відбитому від поверхонь приміщення і підстильного шару, що прилягає до будинку;

$K_o = 1,0$ – коефіцієнт, що враховує затінення вікон будинками, що стоять навпроти;

τ_0 – загальний коефіцієнт світлопропускання, визначається за формулою:

$$\tau_0 = \tau_1 \tau_2 \tau_3 \tau_4 \tau_5 \quad (4.5)$$

де $\tau_1 = 0,9$ – коефіцієнт світлопропускання матеріалу;

$\tau_2 = 0,75$ – коефіцієнт, що враховує втрати світла в плетіннях світлопрорізу;

$\tau_3 = 1,0$ – коефіцієнт, що враховує втрати світла в несучих конструкціях (при боковому освітленні);

τ_4 – коефіцієнт, що враховує втрати світла в сонцезахисних пристроях;

τ_5 – коефіцієнт, що враховує втрати світла, при відсутності сонцезахисних пристроїв та захисних сіток, $\tau_4 = \tau_5 = 1,0$

$$\tau_0 = 0,9 \times 0,75 \times 1,0 \times 1,0 \times 1,0 = 0,675$$

$$S_o = \frac{12 \times 1,013 \times 1,4 \times 7,0 \times 1,0}{100 \times 1,2 \times 0,675} = 1,5 \text{ м}^2$$

У приміщенні бухгалтерії підприємства для забезпечення оптимального природного освітлення площа віконних прийомів повинна бути не менш $1,5 \text{ м}^2$ [49].

Розрахунок штучного освітлення.

Вихідні данні: довжина прольоту - 4 м;

ширина прольоту - 3 м;

висота прольоту - 2,5 м.

Розрахунок зводимо до визначення кількості джерел світла:

$$N = \frac{E \cdot S_n \cdot K_z \cdot Z}{n \cdot F \cdot \eta},$$

де $E = 200$ лк - нормативне освітлення;

S_n - площа освітлення підлоги;

$K_3 = 1,5$ - коефіцієнт запасу;

$Z = 1,1$ - коефіцієнт нерівномірності для люмінесцентних ламп;

$n = 1$ - кількість ламп в світильнику;

$F = 3440$ лм - світловий потік лампи (для люмінесцентних ламп потужністю 80 Вт - 3440 - лм);

$\eta = 0,67$ - коефіцієнт використання світлового потоку;

$$N = \frac{200 \cdot 12 \cdot 1,5 \cdot 1,1}{1 \cdot 3440 \cdot 0,63} = 2 \text{ шт}$$

У приміщенні бухгалтерії підприємства використовують 2 світильника з лампами ДРЛ – 500 М.

Таким чином, за отриманими результатами розрахунків кількість та стан освітлення у приміщенні бухгалтерії, яке забезпечується за рахунок штучного та природного освітлення, відповідає санітарно-епідемічним нормам.

Висновки до розділу 4

1. За отриманими результатами розрахунків кількість та стан освітлення у приміщенні бухгалтерії, яке забезпечується за рахунок штучного та природного освітлення, відповідає санітарно-епідемічним нормам.

2. Рекомендації щодо поліпшення стану охорони праці в господарстві:

- законодавчі (додержання режиму праці і відпочинку, належна охорона праці жінок, додержання санітарних норм, відшкодування збитків від травматизму і професійних захворювань, пільги за працю у шкідливих умовах);

- організаційні заходи (своєчасне навчання та перепідготовка персоналу, розробка інструкцій з охорони праці, паспортизація і атестація санітарно-гігієнічних умов праці);

- технічні (модернізація виробництва, впровадження новітніх

технологій, ліквідація шуму, вібрації, покращення освітлення, вентиляції);

- медично-профілактичні (проходження медоглядів, своєчасне виявлення захворювань, забезпечення лікувально-профілактичним харчуванням);

- економічні (матеріальне стимулювання, підвищення заробітної платні, стягнення штрафів).

ВИСНОВКИ

1. Слово «стратегія» походить від грецького слова «strategos» – військовий начальник, військове мистецтво. Згодом це слово перейшло з військової галузі в галузь цивільної частини суспільства, яке визначало спосіб досягнення бажаної мети в майбутньому. Причому досягнення поставленої мети передбачає здатність відповідно реагувати на зміни, які відбуваються в навколишньому середовищі. Без врахування цієї вимоги управління буде носити характер нестратегічного.

2. Виробниче направлення досліджуваного господарства – зерно-м'ясо-молочне. Показник 0,48 означає, що господарство має вище середнього рівень спеціалізації. Найбільші грошові надходження в дохід господарства дають зернові культури (26,3 %), соняшник (62,3 %) та молоко (8,9 %).

3. В господарстві в наявності 520 га зрошуваних земель. За роки досліджень площа їх залишилась незмінною. Вартість валової продукції в 2019 р. в порівнянні з 2017 р. зросла на 63,5 %, за рахунок підвищення цін реалізації виручка зросла на 130 %.

4. В зв'язку із збільшенням вартості основних виробничих фондів на 172 %, значно зросли такі показники як фондозабезпеченість, фондоозброєність та фондомісткість. Проте показник фондовіддачі зменшився на 23 %. В 2017 р. в господарстві норма прибутку складала 23 %, це в три рази вищий показник ніж в 2019 р. Чим вища норма прибутку підприємства, тим ефективніше використовується авансований капітал.

5. Дохідність підприємства значно зменшилась в 2019 р., рівень рентабельності склав по господарству 11,7 %. Рослинництво за роки досліджень було прибутковою галуззю (12-51 %), тваринництво із прибуткової галузі стала збитковою на рівні – 1,3 %.

6. Виробництво зерна є однією із головних галузей в господарстві і за період з 2016 по 2019 рр. питома вага посівів зернових займає 38-62% посівних площ, вартість валової продукції зернових відносно господарства

складає 27-45 %.

7. Товарної продукції зернових у фактичних цінах реалізації в 2019 р. отримано 8477,0 тис.грн, що складає 24% від загальної виручки по господарству. За останні 3 роки зернове виробництво для підприємства було прибутковим.

8. Собівартість виробництва зерна відображає якість роботи господарств і визначає раціональне використання виробничого потенціалу господарства, залежить від урожайності зернових культур та грошово-матеріальних витрат на 1 га. посіву. Розрахунки свідчать, що собівартість 1 ц. зерна в 2019 р. порівняно з 2017 р. підвищилась на 1053 грн/ц. Причиною цього став ріст грошово-матеріальних витрат на 1 га. Таким чином, збільшення виробничих витрат на вирощування зернових культур в господарстві можна пояснити диспаритетом цін.

9. Аналізуючи ефективність виробництва зернових культур можна говорити про її спад по роках, собівартість реалізованої продукції зернових та зернобобових культур в 2016 р. складала – 92,9 грн за 1 ц, в 2019 р. спостерігається підвищення рівня собівартості до 428,1 грн за 1 ц., але рівень рентабельності виробництва зернових в 2019 р. на 14% вищий ніж в 2018 р.

10. Оцінка і аналіз економічної ефективності виробництва продукції рослинництва в нашому господарстві дозволили виявити основні резерви та шляхи підвищення їх виробництва. До них в першу чергу слід віднести збільшення обсягів виробництва за рахунок інтенсифікації та зменшення витрат на одиницю продукції. Досягнути цього можна за рахунок зростання урожайності, підвищення продуктивності праці, а також внаслідок підвищення ефективності використання матеріальних, фінансових та трудових ресурсів, якими володіє господарство.

11. Для підвищення економічної ефективності виробництва зернових культур та соняшнику в ПСП Агрофірмі «Авангард» пропонуємо:

- використовувати науково обґрунтоване чергування вирощуваних культур і застосовувати диференційовану систему обробітку ґрунту на

підставі біологічних особливостей сільськогосподарських культур;

- впровадження технологій з мінімального обробітку ґрунту;

- мінеральні добрива слід використовувати, в першу чергу, під пріоритетні культури. Дози добрив оптимізувати залежно від біологічних особливостей вирощуваних культур та наявності елементів живлення в ґрунті. Перспективним є перехід на застосування рідких азотних добрив, окупність яких значно вища;

- в системі захисту рослин слід використовувати тільки оригінальні препарати. Пестициди застосовувати тільки при досягненні чисельності шкідливих організмів вище економічних порогів шкодочинності в залежності від видового складу збудників хвороб, бур'янів і шкідників. Використовувати крайові обробки посівів або тільки в осередках сверхпорогове поширення шкідливих об'єктів, чергуючи застосування різних видів пестицидів у часі. Практикувати спільне застосування пестицидів, а також синергетичних сумішей з іншими біологічно активними речовинами;

- проводити своєчасне прибирання, виконуючи його якісно і в найкоротші терміни. Належні умови зберігання рослинницької продукції сприятимуть збереженню показників якості вирощеного врожаю та цін реалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азоев Г. Л. Конкуренция: анализ, стратегия и практика. М.: Центр экономики и маркетинга. 2001. 270.
2. Ансофф И. Стратегическое управление. М.: Экономика, 1989. 519.
3. Баюра Д.О., Петрук В.В. Теоретичні аспекти розвитку стратегічного планування на підприємствах в умовах ринкової нестабільності. *Наукові праці НДФІ*. 2014. Вип.2 (67). 153-158.
4. Біленький О. Ю. Аграрне виробництво в умовах глобалізації: монографія. К.: ННЦ ІАЕ. 2012. 478.
5. Большой экономический словарь / под ред. А. Н. Азрилияна. - 7-е изд., доп. М. : Ин-т новой экономики. 2008. 1472.
6. Бунге М. Сучасний дискурс. [за ред. В. Д. Базилевича]. К.: Знання. 2005. 697.
7. Винокуров В.А. Организация стратегического управления на предприятии. М.: Центр экономики и маркетинга. 1996.458.
8. Вишневська О. М. Напрями і складові еколого-орієнтованого розвитку економіки країни. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. Миколаїв. Вип. 4 (78). 2014.36 - 43.
9. Гараєв Д.Р., Руснак А.В. Особливості стратегічного управління аграрними підприємствами. Зб. тез доповідей Всеукр. наук.-пр. Інтернет-конференції «Економічна система України: стан, проблеми, перспективи» (м. Херсон, Херсонський державний аграрний університет, 24-25 жовтня 2019 р.). Херсон: ХДАУ. 2019. С. 33-35.
10. Генри Минцберг, Сумантра Гошал, Джеймс Брайян Куинн. Стратегический процесс. Концепции. Проблемы. Решения: пер. с англ. Санкт Петербург: Питер. 2001, серия «Теория и практика менеджмента». 688.
11. Герасименко А. Монополія та економічна влада: історикоекономічний аналіз. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2012. № 3. 23-35.

12. Головінов М.І. Стратегія розвитку підприємства: сутність і ознаки. *Науковий вісник: Зб. науково-технічних праць*. Львів: Національний лісотехнічний університет України. 2011. Вип. 21.19. 224-228.
13. Гордієнко П.Л., Дідковська Л.Г., Яшкіна Н.В. Стратегічний аналіз. 3-є вид., перероб. і доп. К.: Алерта. 2011. 520.
14. Диба О. Вплив глобалізації на соціально-економічний стан України. *Ринок цінних паперів України*. 2014. № 7. 19-28.
15. Довгань Л. Є. стратегічне управління: навч. посіб. [2-ге вид.]. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 440.
16. Дойль П. Менеджмент: стратегия и тактика. СПб.: Питер. 1999. 560.
17. Должанський І. Конкурентоспроможність підприємства: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури. 2006. 384.
18. Дорофеев В.Д. Менеджмент : учеб. Пособие. М.: ИНФРА-М. 2008. 440.
19. Дудар Т.Г. Дудар В.Т. Формування ринку конкурентоспроможної агропродовольчої продукції: теорія, методика, перспективи. Монографія. Тернопіль: Економічна думка. 2009. 246.
20. Дудченко М.А. Диверсифікація експортного потенціалу України. *Україна і світове господарство: взаємодія на межі тисячоліть*. К.: Либідь. 2002. 143 - 157.
21. Економіка підприємства. Підручник / За заг. ред. С. Ф. Покропивного. Київ: КНЕУ. 2001. 528.
22. Євчук Л. А. Стратегії забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами». Миколаїв. 2010. 36.
23. Євчук Л. А. Стратегічний менеджмент як механізм забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств. *Економіка АПК*. 2011. № 9. 103-107.

24. Жаліло Я. А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави: монографія. К.: НІСД. 2009. 336.
25. Жуковський М. О. Оцінка конкурентоспроможності підприємств аграрного сектора економіки. *Актуальні проблеми економіки*. 2007. № 9 (75). 81- 87.
26. Забезпечення конкурентоспроможності аграрного сектора економіки України на внутрішньому та зовнішньому ринках: наукова доповідь. К.: Ін-т екон. та прогнозування. 2007. 260.
27. Зайцев Л.Г., Соколова М.І. Стратегічний менеджмент: підручник. М.:Юристь. 2002. 416.
28. Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» / Відомості Верховної ради України. 2010. № 40. 514-529.
29. Зінов'єв Ф. В. Ефективність використання експортного потенціалу України. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. № 2 (18). Том 2. Мелітополь : Люкс. 2012. 401-410.
30. Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2016 році: стат. зб. / [за ред. А.О. Фризоренка]. К.: Державна служба статистики України. 2017. 160.
31. Зоря С. П. Теоретичні основи стратегічного управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств. Матеріали наук.-практ. конф. професорсько-викладацького складу за підсумками науково-дослідної роботи за 2011 рік : зб. наук. пр. Полтава: ПДАА. 2012. 68 - 70.
32. Іванов Ю. Б. Теоретичні основи конкурентної стратегії підприємства : монографія. ХНЕУ. Х.: ВД «ІНЖЕК». 2006. 383.
33. Карлоф Б. Деловая стратегия: пер. с англ. Москва: Экономика. 1991. 240.
34. Концепція Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року (проект). Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства. URL: <http://minagro.gov>.

ua/apk?nid=16822.

35. Куденко Н. В. Маркетингові стратегії фірми : монографія. К. : КНЕУ. 2002. 245.

36. Левицький Ю.А. Визначення місця стратегії розвитку в класифікації стратегій. *Вісник економічної науки України*. 2008. №2. 60-63.

37. Маршалл А. Принципы экономической науки: пер. с англ. М.: Прогресс. 1993. Т. 1. 415.

38. Маталка С. М. Управління ефективністю зовнішньоекономічної діяльності підприємств: монографія. Ноулідж. 2011. 47.

39. Мельник Л. Г. Фундаментальные основы развития. Сумы: ИТД «Университетская книга». 2003. 288.

40. Г. Минцберг. Структура в кулаке: создание эффективной организации . Пер. с англ. под ред. Ю. Н. Каптуревского. СПб.: Питер, 2004. 512

41. Осипов В. С. Теория конкурентного взаимодействия хозяйствующих субъектов: монографія. М. : ПАЛЕОТИП. 2013. 276.

42. Портер М. Стратегія конкуренції [текст] : Методика аналізу галузей і діяльності конкурентів. К : Основи. 1997. 390.

43. Посвятенко Т. І. Взаємозв'язок конкурентних переваг і конкурентних стратегій підприємства. *Економіка та підприємництво*. 2006. №1. 214-219.

44. Проект національної стратегії розвитку експорту України (проект). Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. URL: <http://ukrexport.gov.ua/ukr/zed/strategy/ukr/4589.html>. 91

45. Раєвська О. В. Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі : монографія. Х. : ВД ІНЖЕК. 2006. 496.

46. Розміщення продуктивних сил: регіональна економіка: підручник / За ред. С.І. Дорогунцова. К.: КНЕУ. 2005. 988.

47. Рослинництво України 2017: стат. зб. / [за ред. О.М. Прокопенка]. К. : Державна служба статистики України. 2016. 180.

48. Рульєв В.А., Гуткевич С.О. Менеджмент : навч.посіб. К. : Центр учбової літератури. 2011. 312.
49. Румельт Р. Хорошая стратегия, плохая стратегия. В чем отличие и почему это важно. М.: Манн. Иванов и Фербер. 2013. 343.
50. Сердюк Н. Теоретические основы управления стратегическим развитием субъектов реального сектора экономики. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/eiou/2008_4/02%20-%20Ek%204208.pdf
51. Соколенко В. А. Сутність та види стратегії розвитку. *Вісник Нац. техн. ун-ту "ХПІ" : зб. наук. пр. Темат. вип. : Актуальні проблеми управління та фінансово-господарської діяльності підприємства*. Харків : НТУ "ХПІ". 2015. № 53 (1162). 70- 74.
52. Стахорський О. О. Вплив інновацій на формування експортного потенціалу аграрних підприємств : автореф. дис. канд. ек. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами» .Херсон, 2010. 16.
53. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / за ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель- Веселяка. К. : ННЦ "ІАЕ". 2012. 182.
54. Стратегія екологічної політики України до 2020 року (проект). URL : <http://www.ue-p.eu/ouractivity/strategy/2011/september/strategya-ekologchnopolitiki-ukrani-do.html>.
55. Стратегія забезпечення ефективного розвитку аграрної та переробної сфер АПК України. Автореф. дис. д-ра екон. наук: 08.07.02 / В.М. Яценко; Миколаїв. держ. аграр. ун-т. Миколаїв. 2004. 35.
56. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» / Указ Президента України. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#n10>
57. Стратегія як центральний елемент стратегічного менеджменту / Р. І. Завадяк, В. В. Попович, Л. М. Ціцак, Ю. О. Дідович, О. А. Федорович. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Ужгород. 2010. Вип. 31: Серія: Економіка. 154-158.
58. Тваринництво України 2015: стат. зб. / [за ред. О.М. Прокопенка].

– К. : Державна служба статистики України, 2016. 211.

59. Толоконников А. Запрет на ограничение конкуренции в Евросоюзе. *Обозреватель*. 2006. № 12. 70-78.

60. Томпсон А. А. Стрикленд А. Дж. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии : учеб. для вузов. М.: Банки и биржи. ЮНИТИ. 1998. 576.

61. Устік Т. В. Конкурентоспроможність вітчизняної продукції в умовах глобалізації економіки. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Економічні науки*. Полтава: ПДАА. 2012. Вип. 1 (4). Т. 1. 294-299.

62. Филюк Г. М. Конкуренція і монополія в епоху глобалізації: монографія. Житомир: ЖДУ ім. І. Франка. 2009. 404.

63. Фомишин С.В. Международные экономические отношения на рубеже тысячелетий: Учебное пособие . Херсон: Олди-плюс. 2002. 560.

64. Хайек Ф.А. Познание, конкуренция и свобода. СПб.: Пневма, 1999. 345.

65. Хэмел Г. Прахалад К. Конкуренция за будущее. Создание рынков завтрашнего дня : пер. с англ. М.: Олимп-Бизнес. 2002. 288.

66. Шершньова З. Є. Стратегічне управління : навч. посіб. К.: КНЕУ. 1999. 340.

67. Шершньова З.Є. Стратегічне управління: підручник. К.: КНЕУ. 2004. 699.

68. Шолойко А. С. Тенденції державної підтримки сільського господарства. *Економіка АПК*. 2012. № 5. 41– 44.

69. Экономика предприятия Учебник / Под общ. ред. С.Ф. Покропивного. Пер. с укр. 2-го перераб. и доп. изд. К.: КНЭУ. 2002. 389

70. AgFunder AgriFood Tech Investing Report: Year review 2017 [Electronic resource] / AgFunder – Mode of access: URL. [https:// research.agfunder.com/ 2017/AgFunder-Agrifood-Tech-Investing-Report2017.pdf](https://research.agfunder.com/2017/AgFunder-Agrifood-Tech-Investing-Report2017.pdf) .